

**T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI**

**GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE YOKSULLUK
VE
YOKSULLUKLA MÜCADELE POLİTİKALARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
Doç. Dr. Abdülkadir BULUŞ**

**HAZIRLAYAN
Nihal EROL**

KONYA - 2006

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
İçindekiler	I
Tablolar Listesi	IV
Grafikler ve Şekiller Listesi	V
Önsöz	1
Giriş	2

1. BÖLÜM

YOKSULLUĞUN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. Liberal Yaklaşım ve Keynezyen Yaklaşım İle Yoksulluk İlişkisi.....	4
1.2. Neoliberal Yaklaşım ve Yoksulluk İlişkisi.....	6
1.2.1. NeoliberalizmeYönelik Eleştiriler	7
1.3. İktisat Teorisinde Yoksulluk Kavramı	8
1.3.1. Dar ve Geniş Anlamda Yoksulluk.....	10
1.3.2. Yoksulluk Türleri	10
1.3.2.1. Mutlak Yoksulluk-Görelî Yoksulluk.....	10
1.3.2.2. Nesnel Yoksulluk-Öznel Yoksulluk.....	11
1.3.2.3. Gelir Yoksulluğu-İnsani Yoksulluk	12
1.3.2.4. Sosyo Ekonomik Zayıflık.....	12
1.3.2.5. Korunmasızlık	13
1.3.2.6. Kırsal Yoksulluk-Kentsel Yoksulluk	13
1.3.2.7. Bağımlılık ve Sosyal Dışlanmışlık	14
1.4. Yoksulluk Göstergeleri.....	14
1.4.1. Yaşam Standardına Dayalı Analiz.....	14
1.4.2. Yoksulluğun Oluşum Derecesine Dayalı Analiz.....	15
1.4.2.1. Temel İhtiyaçlara Dayalı Yaklaşım.....	15
1.4.2.2. Ortalama Gelirin Derecesine Dayalı Yaklaşım	15
1.4.2.3. Yüzdelik Dilimlere Dayalı Yaklaşım	15
1.4.2.4. Gereken Minimum Kaloriye Dayalı Yaklaşım.....	15
1.5. Yoksulluk Sınırı.....	16
1.5.1. Nisbi Yoksulluk Yaklaşımı	16
1.5.2. Mutlak Yoksulluk Yaklaşımı	17

1.5.3. Öznel Yoksulluk Yaklaşımı	17
1.6. Yoksulluk Sınırına Göre Yoksulluk Hesaplamaları	17
1.7. Yoksulluk Sınırına Göre Yoksulluk Endeksleri	18
1.7.1. Kafa Sayısı Endeksi.....	19
1.7.2. Fakirlik Açığı Endeksi.....	20
1.7.3. Sen Endeksi	20
1.7.4. Foster-Greer-Thorbecke Endeksi	22
1.7.5. Yoksulluğun Ölçüm Yöntemleri İle İlgili Diğer Alternatifler-Lorenz Eğrisi.....	23
1.8. Türkiye’de Yoksulluk Sınırı.....	26

2. BÖLÜM

YOKSULLUĞUN KURAMSAL ÇERÇEVESİ

2.1. Azgelişmişlik ve Yoksulluk	35
2.1.1. Kalkınma Kuramları	36
2.1.1.1. Geleneksel İktisat Kuramları	37
2.1.1.1.1. Kısır Döngü Veya Kapalı Çember Kuramı	37
2.1.1.1.2. İkili Yapı Kuramları	38
2.1.1.1.3. Tarihsel Büyüme Aşamaları Kuramı	39
2.1.1.1.4. Girişim Yeteneğine Dayalı Kuramlar	40
2.1.1.1.5. Dengesiz Büyüme Modeli Kuramı	40
2.1.1.2. Yapısalcı ve Neo Yapısalcı Kuramları	40
2.1.1.3. Neo Marksist ve Bağımlılık Kuramları	42
2.1.1.3.1. Paul Baran’ın Azgelişmişlik Kuramı.....	42
2.1.1.3.2. A.G. Frank’ın Azgelişmişlik Kuramı	43
2.1.1.3.3. Samir Amin’in Azgelişmişlik Kuramı.....	43
2.1.1.3.4. A.Emmanuel’in Azgelişmişlik Kuramı	44
2.1.2. Azgelişmişliğe Yol Açan Etmenler	45
2.1.2.1. Makro Ekonomik Veriler	45
2.1.2.2. Sektörel Veriler	47
2.1.3. Yoksulluğa Yol Açan Etmenler.....	50
2.1.3.1. Nüfus ve Gelir Dağılımı Faktörü.....	50
2.1.3.2. Emek Piyasaları Faktörü.....	54
2.1.3.3. Finans Faktörü	56

2.1.3.3.1. İç Tasarruf Faktörü	58
2.1.3.3.1.1. Enflasyonist Finansman.....	59
2.1.3.3.1.2. Vergileme Yoluyla Finansman....	60
2.1.3.3.2. Dış Tasarruf Faktörü.....	62
2.1.3.3.2.1. Yabancı Özel Sermaye	63
2.1.3.3.2.2. Dış Borçlar ve Dış Yardımlar	65

3. BÖLÜM

YOKSULLUKLA MÜCADELE STRATEJİLERİ

3.1. Yoksullukla Mücadelede Dolaylı Yaklaşım.....	68
3.1.1. Büyüme Kuramları	68
3.1.1.1. Neoklasik Büyüme (Solow Modeli)	70
3.1.1.2. Beşeri Sermaye ve Büyüme	73
3.1.1.2.1. Eğitim ve Beşeri Sermaye	74
3.1.1.2.2. İnsani Gelişme İndeksi	78
3.1.2. Dünya Bankası.....	83
3.2. Yoksullukla Mücadelede Dolaysız Yaklaşım	92
3.2.1. Sosyal Güvenlik Kuruluşları ve Refah Devleti	92
3.2.2. Sosyal Güvenlik Ağları.....	94
3.2.3. Uluslar arası Programlar	95
3.2.3.1. Para Politikaları	97
3.2.3.2. Sivil Toplum Kuruluşları.....	98
3.2.3.2.1. Sivil Toplum Kuruluşlarının Türleri....	99
3.2.4. Türkiyede Yoksullukla Mücadele Politikaları.....	101
3.2.4.1. İşsizlik Sigortası	104
3.2.4.1.1. İşsizlik Sigortası Uygulaması	105
3.2.4.2. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu	106
3.2.4.3. Mikro Kredi Projesi	107
3.2.4.4. Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği	109
3.3. Dünyada Yoksullukla Mücadele Politikaları.....	110
SONUÇ	115
KAYNAKLAR.....	118

TABLÖLAR LİSTESİ

TABLO	Sayfa No.
1. Seçilmiş Ülkelerde Gelir ve Harcama Yüzdeleri	28
2. Yoksulluk Sınırına Göre Yoksulluk Oranları	31
3. Hanehalkının Yıllık Kullanılabilir Geliri	32
4. Hanelerin Tüketim Harcamaları	33
5. Kişi Başına Gelir Düzeyine Göre Ülkelerin Gelişmişlik Düzeyleri.....	46
6. Ülkelere Göre Sektörlerde GSYİH Dağılımı.....	48
7. Dünya Bankası Verilerine Göre Çeşitli Ülkelerdeki Nüfus Artışı	53
8. Seçilmiş Ülkelerde Nüfus ve İşgücü Yıllık Ortalama Artışı Hızı, 1990-1999	54
9. Ülke Gruplarına Göre Hasıla Artış Hızları	65
10. Bazı Ülkeler İtibariyle Eğitim Düzeyi ve Harcamalardaki Payı	76
11. Türkiye ve Bazı Ülkelerdeki Eğitim Göstergeleri	77
12. İnsani Gelişmelerine Göre Dünya Ülkeleri	80
13. Uluslar arası Yoksulluk Sınırı Altındaki Seçilmiş Ülkeler	86
14.1. Dünyada Kırsal Yoksulluğun Yüksek Olduğu Ülkeler	87
14.2. Dünyada Kentsel Yoksulluğun Yüksek Olduğu Ülkeler.....	87
15. Seçilmiş Bazı Ülkelerde Gelir Dağılımının Durumu	89
16. STK Tipleri ve İllere Göre Dağılımı	100
17. Açlık ve Yoksulluk Sınırı	103
18. SYDTF'nin Son Üç Yıllık Gider Durumu	107
19. Bölgelere Göre Gelir Açısından Yoksulluk	111
20. Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Borcu.....	112

GRAFİKLER VE ŞEKİLLER LİSTESİ

ŞEKİL	Sayfa No.
1. Lorenz Eğrisinde Mutlak Üstünlük Durumu	24
2. Lorenz Eğrisinde Kısmi Üstünlük Durumu.....	25
3. Lorenz Eğrisinde Gini Katsayısı Uygulaması	26
4. Nüfus ve Ekonomi	52
5. Tasarruf Artışının Büyümeye Etkisi.....	71
6. Altın Kural	72
7. Eğitim Getiri ve Maliyetleri	74
8. UNDP Araştırmasına Göre İnsani Gelişme İndeks Kriterleri	79
9. Bölgesel Bazda Dünyada Yoksulluk	85
10. Kişi Başına Milli Gelirlerine Göre Ülke Kıyaslamaları	91
 GRAFİK	
1. Gelir Elde Eden Hanehalkı Fertlerinin Yıllık Kullanılabilir Geliri.....	29
2. Yerleşim Yerlerine Göre Yoksulluk Oranları	30

İNGİLİZCE ÖZET

POVERTY IN DEVELOPING NATIONS AND POLICIES AGAINST POVERTY

There is only one favorable choice remaining for countries to survive in the world. This choice, economic development, is the safest way to succeed in international competition. Organizational structures like the European Union came about from neo-liberalism, making competition much harder for domestic industries by eliminating their protective walls and forcing them to survive on equal conditions with foreign industries. Countries that have their domestic industries weakened by foreign multinationals face serious problems, such as poverty. This situation has spread throughout the globe. Economic development is the only alternative to help poverty successfully deal with this stiff competition. Development through liberal economic principles can only be successful if liberal policies are applied on an institutional level.

In summary, in order to survive in the face of this ruthless competition which is the product of neo-liberalism, and prevent poverty, liberal economic development appears to be an inevitable solution. It can be said that global poverty can only be prevented by each country's own effort to accomplish their development. This is the only way economic prosperity may spread throughout the world.

Nihal EROL

TÜRKÇE ÖZET

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE YOKSULLUK VE YOKSULLUKLA MÜCADELE POLİTİKALARI

Küreselleşen dünyada ayakta kalmaya çalışan ülkeler için avantajlı tek bir seçenek bulunmaktadır. Ekonomik kalkınma olarak tarif edilebilen bu seçenek, uluslararası rekabetten ülkelerin başarıyla çıkabilmesinin en güvenli yoludur. Zira, neo-liberalizmle beraber gelen Avrupa Birliği türü uluslararası örgütlenmeler, dünyada ticari rekabetin keskinleşmesine temel hazırlamış, yerli sanayilerin, korunma duvarlarını ortadan kaldırarak yabancı sanayilerle birlikte aynı koşullarda piyasada bulunmalarına yol açmıştır. Yerli sanayileri yabancı çok uluslu şirketler karşısında zayıflayan ülkelerdeyse, yoksulluk gibi ciddi problemler tehlikeli boyutlara varmış ve bu durum dünyaya yayılacak geniş bir ivmeye ulaşmıştır. İşte bu kadar önemli bir noktaya gelen rekabetten, yoksullaşmadan güçlü çıkmanın tek alternatifi ekonomik kalkınma olarak gösterilebilir. Ekonomik politikaları liberal öğretiyeye dayandırmak suretiyle gerçekleştirilebilecek kalkınma, ancak bu politikalar kurumsal düzeyde de uygulandığı takdirde işe yarayacaktır.

Sonuç olarak; yoksullaşmanın önüne geçebilecek liberal ekonomik öğretiyeye dayalı kalkınma politikaları, tüm dünyaya keskin bir rekabeti getiren neo-liberalizime karşı ayakta durabilmenin neredeyse kaçınılmaz tek yolu olarak ortaya çıkmaktadır. Denilebilir ki küresel yoksulluk, ülkelerin kendi çabalarıyla ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirmeleriyle önlenabilir ve ekonomik refah da tüm dünyada ancak bu şekilde yaygın bir hale getirilebilir.

Nihal EROL

ÖNSÖZ

Gelişmekte olan Ülkelerde Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları isimli tezimi, üzerinde yeterince araştırma yapılmamış güncel bir konuya değinmek için seçmekle beraber, aynı zamanda, gelecekte de önemini koruyacak bir gündem konusu hakkında bilgi sahibi olmayı amaçladım. Yoksulluğun dünyada ulaştığı ürkütücü boyutunun bir tesadüf olmadığına ve bu boyutun ortadan kaldırılabilmesi için çözüm yollarının muhakkak mevcut olduğuna kanaat getirdim. İşte bu çözüm yollarını keşfedebilmeyi amaçlayarak tezimi hazırladım.

Çalışmamın her safhasında danışman hocam Doç. Dr. Abdülkadir BULUŞ'un değerli katkılarıyla tezimi zenginleştirme imkanına kavuştum. Hocamın tavsiyeleri ve yol göstericiliği, tezimin güzel bir şekle dönüşmesini sağladı. Bu nedenle değerli hocam Doç. Dr. Abdülkadir BULUŞ'a teşekkürlerimi arz etmeyi bir borç bilirim.

Ayrıca, tezimin tüm teknik ayrıntılarıyla ilgilenen babam Dr. Erdoğan EROL'a da bu konuda zahmete katlanmayı göze alarak destek olduğu için şükranlarımı sunarım.

Nihal EROL

GİRİŞ

Yakın zamana dek yaşanan ekonomik krizler, dünya piyasalarının kendisine uyum sağlamakta zorlanan ülke ekonomileri için, önemli bir sorun haline geldiğini göstermektedir. Devletin ekonomiye müdahalesinin en aza indirildiği, piyasa mekanizmasının daha çok söz sahibi olduğu bir sistemin çözüm olabileceğini kabul eden ülkeler, bu konuda gerekli önlemleri alarak dünya piyasalarına entegre olmaya çalışmışlardır. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra kabul gören ithal ikameci devlet odaklı ekonomi politikalarınınsa yoksulluk da dahil olmak üzere pek çok problemin kaynağı olduğu fark edilmiştir. Özellikle 1970'lerden sonra bu politikaları terk ederek küresel ekonomiye uyum sağlayacak olan yeni politikalar benimsenmeye başlanmıştır. 1980'lerden itibaren yapılan yoksullukla ilgili araştırmaların gösterdiği sonuçlardan yola çıkıldığında, devlet odaklı ekonomik sistemlerin dünya piyasalarına uyum sağlayamadıkları ve kendi içlerinde de sosyal-ekonomik-politik pek çok konuda geri kaldıkları görülmüştür. Özellikle, kurumsal yozlaşmaların yaşanmasına yol açan devletçi sistem piyasa ekonomisinin getirdiği tüm avantajları ortadan kaldırarak başta dünya piyasalarına uyum sağlama imkanını yok etmek suretiyle uzun vadede yoksulluğa sebep olmuştur. Ekonomik kalkınmayı sağlayacak ve küresel ekonomiye entegrasyonu kolaylaştıracak tamamlayıcı bir öge olarak piyasa ekonomisi odaklı kalkınma stratejilerinin, yoksulluk konusunda etkili bir çözüm sunacağı da bu sebeple kabul edilmektedir.

Öyle ki, piyasa ekonomisi odaklı stratejiler üretimde verimliliği sağlamakta, üretimde verimlilik ise ekonomik büyümeyi teşvik etmektedir. Uzun vadede sağlanan istikrarlı büyüme hızı da yoksulluğun bertaraf edilmesinde etkili bir alternatif olarak çözüm yolları arasındaki yerini almaktadır. Dolayısıyla, yoksulluğun ülkelerin iç dinamiklerini harekete geçirerek baş edebilecekleri bir sorun olduğunu görmek gerekir. Piyasa, bu amaçla önemli bir konuma haizdir. Piyasa ekonomisi kendi kendine işleyen bir

mekanizma olarak devlet müdahalelerine karşı sarsılmayacak bir yapıya sahiptir ve yoksulluğa karşı mücadelede de etkili bir savunma aracı görevi üstlenmektedir.

“Gelişmekte olan Ülkelerde Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları” isimli tezde yer verilen konu da budur. Devletçi politikaların iflasından sonra dünyada tercih edilen liberal ekonomik öğretinin yoksulluğun bertaraf edilmesinde ne derecede başarılı olduğu incelenmektedir.

Devletçi sistemin bir müddet sonra terk edilmesiyle piyasa mekanizması bütün ülkelere yayılmaya başladığı ve ardından da Avrupa Ekonomik Topluluğu gibi önemli örgütlenmeler gerçekleştirildiği için, bunların dünya ekonomisine kazandırdıkları kadar kaybettirdikleri de gündeme gelmiştir. Dünyayı etkileyecek kadar genişleyen bu tür örgütlenmelerin, yoksulluğun durumunu etkileme potansiyelleri de tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmalara açıklık kazandırmak ve yoksulluğun piyasa odaklı ekonomik düzenin yaratmış olduğu örgütlenmelerden ne derecede etkilendiğini araştırmak için, bir takım verilerden hareketle bir çalışma ortaya çıkarılmış ve çeşitli yıllara ait tablolarla grafiklerden yararlanılarak da bazı tespitlerde bulunulmuştur. Bu tespitlerin sonucunda; çalışmanın başlangıcında öğrenilmek istenilen cevaplara ulaşılmış, buna bağlı olarak yoksulluğun yeni örgütlenmeler eşliğinde meydana çıkan piyasa sisteminden hangi ölçülerde etkilenecek ne tür tepkiler verdiği ortaya konulmuştur. Bunlarsa, yoksulluğa radikal çözümler bulunması için aşılması lazım gelen süreçte faydalı alternatifler olarak ilerleyen bölümlerde de yer almaktadır.

I. BÖLÜM

YOKSULLUĞUN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Tarih boyunca insanlar tarafından yaşanmaması gereken bir felaket olarak görülen yoksulluk, toplumları büyük savaşların içine iten bir sorun olarak kendini göstermiştir. Sefaletin yol açabileceği tehlikelerden korkan insanlar, buna sebep olarak her çeşit faktörü bir tehdit olarak algılamışlar, kendilerini güvenceye alabilmek için bu uğurda savaştan kaçınmamışlardır. Sonuç olarak, dünyayı sarıp sarmalamasından korkulan bir hastalık gibi görülen bu soruna karşı her çeşit risk göze alınarak savunma tedbirleri geliştirilmiştir. Ülkeler, birbirlerinin zenginliklerini ele geçirmeye çalışmışlar ya da birbirleriyle her çeşit ticaretten yine sırf bu sebeple kaçınmışlardır. Oysa değişen şartlar göstermiştir ki, yoksulluk, ne savaşarak ne de ticaretten kaçınarak önlenemez. Yoksulluğu önleyebilecek tek faktör, uzlaşma içinde gerçekleştirilecek ticarettir. Bunu tavsiye eden pek çok fikir arasından ise yalnızca bir tanesi önem kazanmıştır. Günümüze dek gelmeyi başarak dikkati çeken bu fikir ise **liberal iktisat geleneği**'dir.

1.1. Liberal Yaklaşım ve Keynezyen Yaklaşım İle Yoksulluk İlişkisi

Liberal iktisat geleneğinin öncüsü olan Adam Smith, bireylerin ekonomik faaliyetlerini gerçekleştirirken kendi inisiyatiflerine göre hareket edebilmelerini yani özgürce üretim yapıp özgürce ürettiklerini dış pazarlarda satabilmelerini savunmuştur.¹ Ticareti dünya çapında serbest bir hale getirerek, uzmanlığı ve iş bölümünü ön plana çıkaracak kadar büyük bir ticaret hacmine ulaşmak, verimliliği ve dolayısıyla zenginliği de fazlasıyla sağlayabilirdi.

¹ <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/ikinci.bol/niçin-milletler-zengin.pdf>.(5.3.2006)

“Kısacası zenginlik sabit bir şey değildi ve ülkeler birbirine zarar vermeden daha zengin hale gelebilirlerdi.”² Sonuçta da ülkelerin, geleceklerini belirleyecek güvenilir bir sisteme emanet olma hayalleri gerçekleşebilirdi. Ancak durum, hiç de görüldüğü gibi gelişmedi.

1929’da ortaya çıkan büyük ekonomik bunalım, dünyada, serbest piyasa ekonomisinin beraberinde zenginlik ve refah getireceğini düşünenler için büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştı.

Tüm ekonomik hedefler alt üst olmuş, insanlar büyük bir yıkım yaşamışlardı. Avrupa da yaşanan büyük ilerlemelerin yanında olanlar tam bir hayal kırıklığı idi. “Bunalımın yoğun olarak yaşandığı 1929-1933 yılları arasında, hayat standartları kötüleşmeye başladı. Birleşik devletlerde ... işsizlik oranı % 25’in üzerine fırladı. Hisse senedi fiyatları %88 oranında değer kaybına uğradı. Avrupa ve dünyanın geri kalan kısmı da benzer bir keşmekeş ile karşı karşıya kaldı.”³ İşte bu sıralarda; Keynez adı ile bilinen bir iksatçının önerileri, bunalımdaki ekonomilere ışık tutmuştu.

Laissez – faire anlayışını en başından beri reddeden iktisatçı, devletin piyasalara müdahale ederek ekonomik yaşamda etkin rol üstlenmesinin bunalımdaki ekonomiler adına yol gösterici olacağını düşünüyordu. Devlet, kamu harcamalarını artırarak ekonomik canlılığı sağlayabilir, böylece fazladan bir gelir yaratmış olur, bunun tüketilen kısmıyla üretimi ve devamında da tekrar geliri artırabilirdi. Bu, bir çeşit daire etkisiyle her defasında kendi kendisini üretecek bir etki yapabilirdi. Bu sebeple kamu harcamalarının enflasyona sebep olsa bile her zaman olumlu bir yanı vardı. Zira, Keynes’e göre enflasyon sayesinde işçilerin reel ücretleri düşecek, bunun da ekonomik bunalıma faydası dokunacaktı. Oysa durum bu sefer de beklenildiği gibi gelişmemişti.

1970’li yıllarda yaşanan krizler Keynezyen politikalarının sonunu hazırladı. Enflasyonu da göze alarak kamu harcamalarını artırmayı öneren bu politikalar bir yandan borç yükü altında ezilmiş, öte yandan da enflasyonla başa çıkamaz hale gelmişti. Tüm bunlara rant kesiminin, durgunluğa çare olsun diye kullanılan bütçeyi kendi çıkarları için seferber etmesi de eklenince, keynezyen politikaları artık varlığını sürdürme şansını kaybetmiş ve şartlar devletçi politikalar aleyhine dönmüştü. Bir yandan, 2. Dünya Savaşı sonrası yoksulluk da dahil pek çok problemin kaynağı olarak görülen bu politikalar terk

² Mark Skousen, **Modern İksisadın İnşası**, 1. Baskı, Ankara: Liberte Yayınları ,2003, s.19

³Ibid, ss.359, 360

edilirken, diğer yandan da liberal ekonomik öğretinin bir uzantısı olan küreselleşme hareketine katılımlar artıyordu. Temellerini, 1870 – 1913 yılları arasındaki dönemde atmış olan hareketin içinde. Ülke ekonomilerinin birbirleriyle kenetlenmesini sağlamak için kurulan Avrupa Birliği ve Uluslararası ticaretin liberalizasyonu gibi konular bulunmaktaydı.⁴ Şartlar birbiri ardına gelen bu yeni gelişmelerle birleşmiş ve neo-liberal politikaların zeminini oluşturmuştu.

1.2. NEOLİBERAL YAKLAŞIM VE YOKSULLUK İLİŞKİSİ

Birinci Dünya Savaşı gerçekleşinceye dek hakim olan, ülke topraklarını genişletmek amacını güden yayılmacı anlayıştı. Zaman içinde bu anlayış etkisini yitirmeye ve 1970'lere dek gelecek bir zayıflama sürecine bıraktı. 1970'lere gelindiğinde ise dünya değişimlere seyirciydi. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin liderliğinde IMF, GATT ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar ortaya çıkartıldı.⁵ Ancak devamında gelen Keynezyen politikaları belli bazı kuruluşların önderliğinde sunulan pragmatist yaklaşımları içermektedir. 1970'lerden sonra da ekonomilerde stagflasyonun ortaya çıkmasıyla bu politikalar suçlandı ve farklı ekonomik politikalara yönelinmesinin zemini hazırlandı. Ortaya ise yeni bir dünya düzeni olarak Neo-liberal politikalar çıkartıldı.⁶

1980'lerden itibaren kendini fark ettiren neo – liberal yaklaşım, sırf ekonomik faktörlerden oluşan bir ideali benimsemiş, sosyal anlamdaki diğer tüm faktörleri bir kenara itmişti. Çok uluslu şirketlerin de çıkarlarına hitap etmesi sebebi ile benimsedikleri bu yaklaşım, az gelişmiş ülkelerin aleyhine bir çizgide ilerlemekte idi. Aynı zamanda “Az gelişmiş ülkelerde de refah devleti anlayışı sona eriyordu.”⁷ Az gelişmiş ülkeler de bu eğilime girilmesi, aslında kalkınma politikalarına ağırlık vermesi gereken ülkeler olarak, onlar için bir lükstü. Ancak, borç krizinden çıkabilmeleri için, gelişmiş ülkelerin neo – liberal politikalarını ve çok uluslu şirketlerin öncelikli kâr amaçlarını kabullenmek zorundaydılar.

1980'li yıllardaki bu liberal eğilim, bir bakıma kapitalist sistemin geleceğinin tartışılması sonucuna varmış, kapitalizm sorgulanmaya başlanmıştı.

⁴ Fikret Şenses, “Neoliberal Küreselleşme Kalkınma için Bir Fırsat mı, Engel mi?” **Kalkınma ve Küreselleşme**, der. Saniye Dedeoğlu ve Turan Subaşat, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2004, s.15

1. Basım, Bağlam Yayıncılık, Aralık-2004

⁵ Gülten Kazgan, **Küreselleşme ve Ulus Devlet: Yeni Ekonomik Düzen**, İstanbul: İ.Ü.Yayınları, S.71

⁶ Alkan Soyak ve diğerleri, “Giriş,” **Küreselleşme: İktisadi Yönelimler ve Sosyopolitik Karşıtlıklar**, İstanbul: Om Yayınevi, 2002, s.306

⁷ <http://www.isguc.org/arc-view.php?ex=44> (5.3.06)

1.2.1. Neoliberalizme Yönelik Eleştiriler

Bir yandan varoluş amacı olan finansman kaynağı sağlayacak etkin bir sistem kurmak mümkün olamamış, öte yandan bu uğurda göz ardı edilen insani ihtiyaçlarla sosyal boyut adeta inkar edilmişti. Dünya toplumları için her yönden önemli olan bu sorun, çığ gibi büyüyerek içinden çıkılması mümkün görülmeyecek kadar vahim başka bir sorunu ortaya çıkarmıştı. İnsanlığı tehdit eden bu sorunun adı, **Yoksulluk**'du. 1980'leri takip ederek günümüze kadar gelen yoksulluk, kapitalizmin ekonomik tutkularının bir sonucu olarak, dünyanın gücünü tüketecek kadar kronik bir hale gelmişti.

1980'lerden sonra ortaya çıkan yoksulluğun, küreselleşmenin etkisi ile daha da derinleştiği söylenebilir. Çok uluslu şirketlerin; emek maliyetlerinin düşük olduğu yerlere yatırım yapması veya yatırım yaptıkları yerlerde emek maliyetlerini minimuma indirmeleri, yine bu amaçla sendikaların etkisini azaltmaya çalışmaları ve iş gücünün çalışma sürelerini esneterek taşırmaları, tüm bunların yanı sıra, özelleştirmelerin artırılarak işçi çıkarmalarının yaygınlaştırılması ve çıkarılan işçilerin özelleştirilen kuruluşlarda istihdam edilmeyerek yerlerine yenilerinin alınması sureti ile işsiz bir kesimin ortaya çıkarılması, en nihayetinde, sosyal güvenlik kuruluşlarının da bu özelleştirme sürecinden nasibini alarak kamusal risk güvencesinin ortadan kaldırılması... İşte bu gibi sebepler, yoksul yığının yaratılmasında neo-liberal politikaların izlerini taşımaktadır. Bilinmektedir ki bunlar kuzeyden güneye gelişmiş ve gelişmekte olan bütün ülkelerde yoksulluğun zeminini hazırladı.⁸

Tüm bunlara rağmen durum, hiçbir şekilde dünyanın ekonomik parametreleri üzerinde söz sahibi olan kuruluşların liderlerini etkilememektedir. Zira, bu liderler (sırf kapitalizmin varlığını sürdürmesi adına) geri kalmış ekonomilerin varlığı için tehdit olacak stratejileri ısrarla önermekte ve liberalleştirmenin, özelleştirmeler sayesinde yoksulluğu tek başına çözebileceğini bir şekilde kabul ettirmek istemektedir. Oysa bazı geri kalmış ülkelerin kurumsal anlamda demokrasiyi yerleştirmeden ekonomilerini sağlam temellere dayamaları mümkün değildir.⁹ Dolayısıyla; neo-liberal politikalara, bunları göz önünde bulundurarak temkinli bakmak gerekir. Bu politikaları savunanların, sayılan sebeplerden ortaya çıkan tabloyu göz önüne almaya (yoksulluğa kökten çözüm bulmak gibi bir

⁸ Sibel Özbudun, Küresel Bir Yoksulluk Kültürü mü? **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**, der. Yasemin Özdek, Ankara: TODAİE Yayın No: 311; 2002, s.54

⁹ Oswaldo de Rivero, **Kalkınma Efsanesi: XXI yüzyılın Bağımsız Yaşayamayan Ekonomileri**, İstanbul: Çitlenbik Yayınları, 2003, ss.104, 105

amaçları olmadığı için), ihtiyaçları yoktur. Yoksulluğun, neoliberalizmden dolayı vahim boyutlara ulaştığını gizlemek için yapılan sözde çalışmalara karşı, bu sorunu radikal olarak çözmenin iki yolu bulunmaktadır. “... Bunlardan birincisi, artan yoksulluğun varlıklı kesimlerin sağlığını ve genelde kamu düzenini tehdit edecek boyutlara varması... ikincisi ise yoksul kesimlerin kendilerinin veya onların sorunlarına duyarlı kesimlerin yüksek bir örgütlenme düzeyine erişerek siyasal bir güç olarak ortaya çıkabilmesidir.”¹⁰

Özellikle 1990’dan itibaren Dünya Bankası’nın bu soruna yönelik kalıcı çözüm bulmanın gerekliliğine vurgu yapan yeni yaklaşımlar benimsemesine rağmen, yeterince ciddi olduğu izlenimi uyandıramamasında asıl sebep; Dünya Bankası bürokratlarının, geliştirdikleri iktisadi politikalara, gelişmekte olan ülkeler açısından herhangi bir farklılık getirmeye yanaşmamasıdır.¹¹

Tüm bunlar, objektif bir bakış açısıyla düşünüldüğünde, adı geçen kuruluşların gerçek amaçlarının, yoksulluğu gerçekten önlemek veya ortadan kaldırmak mı, yoksa neo-liberal politikalara karşı çıkanlarca oluşturulan gündemi, bu politikaların lehine çevirecek şekilde değiştirmek mi? olduğu akıllara takılabilir. İşte bu sebeple, yoksulluk konusunun uluslararası kuruluşlar açısından ne ifade ettiği, her açıdan düşündürülen bir sorudur. Bu sorunun cevabının ‘yoksulluk nedir?’ sorusuna bulunacak cevapla ilişkili olması dolayısıyla, yoksulluğun önce tanımı yapılmalı, sonra da genel hatlarıyla sınırları çizilerek kapsamı belirlenmelidir.

1.3. İKTİSAT TEORİSİNDE YOKSULLUK KAVRAMI

Üzerinde karar kılınmış net bir tanımı olmayan yoksulluk kavramı, insanların zenginliğe atfettiği anlamlara göre farklı şekillerde yorumlanabilmektedir. Zira, zenginlik ve yoksulluk, tarih boyunca birbirinin zıttı iki kavram olarak görülmüş ve en basit tabiriyle ‘zengin’ olmayan ‘yoksul’ kabul edilmiştir. Dolayısıyla zenginliğin yoksulluk ile ilişkisi bilinen bir gerçek olmakla birlikte, yaşam standartlarının bu konuda belirleyici bir unsur olduğu da herkesçe kabul edilmektedir. Sonuç olarak, yaşam standartlarının neye göre belirlendiğini bilmek son derece önemlidir. Bu standartlar, şartlara göre ve hatta toplumlar arasında da farklılık gösterebilmektedir. “... Örneğin; herhangi bir toplum için kabul edilen yoksulluğun sınırı, bir başka toplum için zenginliğin ölçütü olarak kabul

¹⁰ Şenses, a.g.e., ss.20,21

¹¹ Fikret Şenses, **Kürselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk**, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2001, ss..58,59

edilebileceği gibi; yoksul bir toplum için zenginlik ölçütü, zengin toplumların yoksulluk sınırlarının bile çok altında kalabilmektedir.”¹²

Sonuçta yoksulluğun; sadece buz dağının görünen yüzünü izah edecek belli bazı faktörlerin değil, görünmeyen yüzünü de açığa kavuşturan daha derin ve toplumsal gerçekliğe hitap eden gözleme dayalı faktörlerin etkisinde olduğu bilinmektedir. Zira yoksulluk, içinde bulunduğu toplumun varolan gerçekliliğine göre ortaya çıkmakta, dolayısıyla da bulunduğu toplumu yansıtmaktadır. Eğer yoksulluğun belirlenmesi, yaşam standartları ile ilgili bilgiler ışığında mümkün olacaksa, o halde bu standartların ortaya çıktığı toplumun kendi özelliklerini de doğru tespit etmek gerekecektir. Bu açıdan toplum bilimin katkıları büyük önem kazanır. Ancak bu katkılar, işin sadece bir yönünü yansıtmaya yararken, öteki yönüyle ilgili daha aydınlatılmamış taraflarını da iktisat biliminin katkıları açığa çıkarır. Bunu ise özellikle, yoksulluğun rakamsal verilere dayanan analizleri ile gerçekleştirir. Yoksulluğun, böylesi analizlerle ölçümünde, belli aşamalardan geçmesi de gerekmektedir. Önce yoksulluk kendi içindeki sınıflandırmalara tabi olarak tanımlara ayrılacak; daha sonra bu tanımlara göre ölçümler yapılarak, sonuçlar değerlendirilecektir.

Bu değerlendirmelerde belirlenmesi gereken husus yoksulluk göstergesi olarak hangi kriterlerin seçileceğidir. Özellikle iktisadi açıdan yapılan değerlendirmelerin rakamsal verilere dayanan analizler ile objektif bir nitelik taşıyacağı göz önüne alındığında, diğer etmenleri bunun dışarısında tutmak uygun olacaktır. Ancak salt iktisadi açıdan yapılan değerlendirmelerde de, farklı seçenekler bulunduğu bilinmektedir. Bunun içerisinde en uygun olanı nicel ağırlıklı olması sebebiyle nesnel yorumlanabilen parasal gelir ve tüketim harcamaları modelidir. Bu model, tüketim harcamalarının belirlenmesi için lazım olan bir gıda paketinden oluşmaktadır. İçinde olması gerektiği kadar ana gıda maddesi bulunan paketin maliyeti belirlenerek, asgari ne kadar maliyetle tüketim harcaması yapılmak suretiyle hayatta kalınabileceği hesap edilir ve bunun parasal değerine göre bir yoksulluk sınırı çizilir.

Bu arada çizilen sınırın hangi yoksulluk sınıfına dahil olacağı önemlidir. Pek çok farklı sınıflandırmaya tabi tutulan yoksulluğun, bu sınıflandırmalara göre ayrıntılı tanımlamasını yapmak suretiyle, yoksulluk sınırını, yoksulluk tanımları içerisinde uygun olanına yerleştirmek gerçekçi bir sonuca ulaşmak açısından gereklidir.

¹² Nazmi Avcı, “Yükselen Bir Değer (!) olarak Yoksulluk ve Türkiye,” **Yoksulluk Yazıları**, der. Ahmet Emre .Bilgili ve İbrahim Altan, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği , 2003, s.124

1.3.1. Dar ve Geniş Anlamda Yoksulluk

Geçinmek için yeterli olanakları bulunmayan kişiye kısaca **yoksul** denmektedir. Yalnız, burada önemli olan, geçinmenin ne anlama geldiğidir. Çünkü, geçinmek, farklı şartlara bağlı olarak şekil değiştirebileceğinden, her zaman için geçerli olduğu kabul gören şartlarla değişken şartları birbiriyle ölçümlemek gerekecektir. ¹³Bu kavram, aynı zamanda sosyal ihtiyaçları da kapsamına alır. İçinde yaşadığı topluma ayak uydurmak zorunda olan bireyin, bunu sağlayacak bazı olanaklardan yararlanması da gerekmektedir. Eğitimden sağlığa, beslenmeden barınmaya, her açıdan söz konusu olan bu olanakların var olmadığı yerde topluma uyum sağlamak da zorlaşır. Ancak bilinmelidir ki, hayatı yaşanabilir kılan şeyler bunlardan ibaret değildir. Karşılaşılması muhtemel risklere karşı önlem alınması ve güvence sağlanması da gerekir. Yaşam türlü tehlikelerle doludur ve her an için bu tehlikelerle karşılaşılması ihtimal dahilindedir. Sakatlık, hastalık ve ölüm gibi ne zaman geleceği belli olmayan faktörler her zaman için bir risk olarak kabul edilmelidir. Aksi halde, bu tip faktörlerle karşılaşıldığı zaman çaresiz kalınabilir. ¹⁴

Kısaca, her türlü değişikliğin insan hayatını etkilemesi mümkündür. Belli şartlar altında sahip olunan zenginlik, belli şartlar altında yok olabilir. Modern dünyada insanlar birden bire zenginleşebildiği gibi, (piyango veya borsa yoluyla) birden bire de fakirleşebilmektedir. Aynı zamanda, uzun vadeli bir takım sorunlar üst üste gelip yoksulluğa yol açabildiği gibi anlık sorunlar da buna sebep olabilmektedir. Eğer bu tip değişik şartlar hesaba katılıp insanlara güvence sunacak yollar araştırılmazsa, yoksulluk bir çığ gibi büyüyerek insanlığı felakete sürükleyen boyutlara ulaşabilir.

O yüzden yoksulluğun sadece kontrol edilebilen faktörleri kapsayan dar bir anlayışla değil, kontrol edilemeyen faktörleri de içine alan daha geniş bir anlayışla değerlendirilerek yorumlanması gerekir. Bunu sağlamak için de yoksulluk, kategorilere ayrılarak farklı açılardan tanımlanmalı, böylelikle konu, tüm boyutları kapsayacak şekilde gözlemlenip araştırılma imkânına kavuşabilmelidir.

1.3.2 Yoksulluk Türleri

1.3.2.1. Mutlak Yoksulluk – Görelî Yoksulluk

¹³ [http://www.turkyasam.com/showthread.php?t=472180\(08.09.06\)](http://www.turkyasam.com/showthread.php?t=472180(08.09.06))

¹⁴ <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/anasayfa-yoksulluk.htm>. (11/03/06)

Hane halkının, biyolojik olarak varlığını sürdürebilmesi için, ihtiyacı olan asgari beslenmeyi gerçekleştirebileceği tüketim miktarı, **mutlak yoksulluk** olarak tanımlanır. Burada önemsenmesi gereken 2 faktör vardır: Asgari tüketim miktarı ve bu miktarı gerçekleştirmeye yarayacak olan asgari ürün fiyatı. Bu iki faktör belirlenerek yoksulluk sınırı çizilir. Asgari tüketimi sağlayacak ürün maliyeti, hane halkının hayatta kalabilmesine imkan tanıyan bir parasal değer olarak önemlidir ve bu sebeple de yoksulluk sınırını oluşturmaktadır. Belirlenen sınırın altında yaşamak söz konusu olamayacaktır. Yoksulluğa mutlaklık niteliğini kazandıran da budur. Geçen kısımda belirtilmiş olan, parasal gelir/tüketim harcamaları modelinin mutlak yoksulluk ölçümlerinde kullanıldığı da böylelikle tespit edilmektedir.¹⁵

Mutlak yoksulluk kavramının yetersiz kaldığı yerlerde nisbi (görelî) yoksulluk kavramı devreye girer. Buna göre : Toplumsal bir varlık olarak kabul edilen hane halkının, biyolojik anlamda varlığını sürdürme düzeyinin yanı sıra, içinde yaşadığı toplumun asgari yaşam standartlarına göre toplumsal anlamda da varlığını sürdürme düzeyi **nisbi yoksulluk** olarak ifade edilir. Önemli olan nokta, gelir ve refahın ne şekilde dağılmış olduğudur. Zira fakir hane halkının olanaklarının ortalama gelir düzeyine sahip başka hane halklarına kıyasla da yeterlilik durumu ölçülmektedir.¹⁶ Yoksulluğu görelî hale getiren budur. Yoksul olarak tanımlanan kişinin, toplumsal hayata ne ölçüde katılabildiği önemsendiği için, ayrıca, toplumların hayat standartlarının yükselmesi kendi yoksullarının da artması anlamına gelebilir.

1.3.2.2. Nesnel Yoksulluk – Öznel Yoksulluk

‘Yoksulluğun hangi sebepler yüzünden ortaya çıktığı ve bu sebeplerin yol açtığı sonuçlarla beraber nasıl ortadan kaldırılacağı’ ile ilgili sorulara, önceden belirlenmiş kriterlere göre cevap bulan **nesnel yoksulluk yaklaşımı**’ dır. Hane halkının sağladığı toplam faydayı daha net gösterdiği için tercih edilen bir yaklaşımdır.

Bireylerin tercihleri baz alındığında, hangi türde bir tüketim alışkanlığının ne çeşit sebepler yüzünden gerçekleştirilemediğini gösteren ve bu sebeplerin yol açtığı sonuçlarla beraber nasıl ortadan kaldırılacağı ile ilgili sorulara tüketici anketleri ile cevap bulan **öznel yoksulluk yaklaşımı**’ dır. Sonuçlar, kişilerin refah düzeyleri ile gelirleri arasındaki ilişkiyi belirleyen anketlerin doğruluk derecelerine bağlı olduğu için daha az tercih edilen bir yöntemdir.

¹⁵ Şenses, a.g.e., ss.62, 63

¹⁶ [http://www.bilgiyönetimi.org./cm/pages/mkl_gos.php?nt=239\(06.09.06\)](http://www.bilgiyönetimi.org./cm/pages/mkl_gos.php?nt=239(06.09.06))

Her iki yaklaşımda da amaç; gerçekçi bir refah düzeyi ve buna uygun bir gelir seviyesini tespit etmek suretiyle kritik yoksulluk çizgisini belirlemektir. Sonuç, her ikisinde de kendi yöntemlerine göre birbirlerinden farklı ortaya çıkabilir.

1.3.2.3 Gelir Yoksulluğu – İnsani Yoksulluk

Hane halkının (varlığını devam ettirmesini sağlayacak olan) asgari temel ihtiyaçlarının karşılanması için yeterli gelirin kazanılamaması **gelir yoksulluğu** olarak tanımlanır.¹⁷

İfade edilen ‘yeterli gelir’ ibaresi, yoksulluk sınırını belirlemek için gerekli olan kriterdir. Ancak her ülkenin **yeterli gelir**’den anladığı şey kendi şartlarına göre değişmektedir. Dünyanın her yerinde kabul görebilecek türden böyle bir kriterin varlığına gerek duyulmamasının sebebi de budur. Her ülkenin yoksulluk analizlerinde, kendi şartlarına göre bir kriter belirlemesi daha uygun görülmektedir. Zira, “... Yoksullar yalnızca gelir ve kaynaklardan mahrum kalmazlar; bunun yanı sıra fırsatlardan da yoksun kalırlar. İmkanlarının az olması ve sosyal dışlanma nedeniyle iş bulmaları ve piyasalara erişimleri zordur.”¹⁸

İşte, yoksulluğun tüm bu yönlerini hesap ederek yola çıkan (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) “UNDP” nin tanımına göre ‘insani yoksulluk’, katlanılabılır bir yaşam için gerekli fırsatlara ve seçeneklere sahip olmamaktır.”¹⁹ Burada yapılan yoksulluk tanımı, sadece, bireylerin varlıklarını sürdürebilmeleri için ihtiyaçları olan maddiyatı değil, ayrıca, refah içinde yaşamaları içinde gerekli olan olanakları da ifade etmektedir.

Bu amaçla UNDP’nin hazırladığı insani gelişme raporunda, tanımladıkları türden yoksulluğu ölçebilmeleri için **insani yoksulluk endeksi** geliştirilmiştir. Bu endeks; insani gelişmeye olanak tanıyan pek çok konuda mahrumiyet çeken insanların oranlarını hesaplamayı amaçlamaktadır.

1.3.2.4. Sosyo – Ekonomik Zayıflık

Yoksulluk, sadece maddi nitelikteki imkanlardan değil, aynı zamanda sosyal nitelikteki imkânlardan da mahrumiyetin bir sebebidir. En temel ihtiyaçları bile tatminsiz kalan yoksul insan, asgari yaşam standartlarına sahip olamadığı için kendini yetersiz

¹⁷ <http://www.isguc.org/arc-view.php?ex=44> (05.03.06)

¹⁸ <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/anasayfa-yoksulluk.htm> (11.03.06)

¹⁹ Muhteşem Kaynak, **Kalkınma İktisadi, 2003-2004 Dönemi Ders Notları**, Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F., s.47

hissetmekte, içinde bulunduğu çevreye ait özellikler üzerinde söz sahibi olamamaktadır. Belli olanaklardan mahrum kaldığı için haklarını koruyacak bilince de sahip değildir ve bu pek çok haksızlığa uğramasına yol açarak yoksulluk halini zorlaştırmaktadır. Sosyal hayata dahil olması da yaşadığı yoksunluklar sebebiyle zorlaşan yoksulun, kısır bir döngü gibi sosyal hayattan kopuşuyla yoksulluk hali içinden çıkılamayacak bir hal alır.

1.3.2.5. Korunmasızlık

Yoksul olanların yoksulluğun içine daha da çekilmesinin yanı sıra, yoksul olmayanların da yoksullaşmalarına **korunmasızlık** denilmektedir. Buna yol açan sebepler şöyle sıralanabilir : İktisadi buhran zamanlarında maddi sıkıntı yaşayan ailelerde, çalışanların çalışma süreleri artırılmak veya çalışmayan fertlerin iş gücüne katılımları sağlanmak suretiyle dahi fazladan bir gelir yaratılamaması, Makro iktisadi politikalara bağlı olarak işsizliğin ortaya çıkması ve ailelerin gelirinin bu sebeple azalması ile İktisadi buhran zamanlarında, ailelerin, karşılaştıkları gelir kaybını telafi edecek fazladan maddi birikimlerinin bulunmaması veya borç alacakları türden olanakların kısıtlılığı.²⁰

1.3.2.6. Kırsal Yoksulluk – Kentsel Yoksulluk

‘Kent’ ve ‘kır’ olarak tanımlanan yerleşim birimlerinin aralarındaki (çeşitli kriterlerden yola çıkarak belirlenmiş) farklılıklar, yaşadıkları yoksulluğun şeklini de birbirlerinden farklılaştırmaktadır.

Kırsal alanlarda yaşanan yoksulluk, daha çok tarım ve hayvancılık sektöründe ağırlık kazanmışken; kentsel alanlarda yaşanan yoksulluk sanayi ve hizmetler sektöründe yoğunlaşmaktadır. (Burada bahsi geçen yoksullar, gelir düzeyi ve tüketim alışkanlıklarına göre tespit edildikten sonra, sektörel dağılımları yapılabilmektedir.) Yapılan araştırmaların sonucunda, kırsal yoksulluğun kentsel yoksulluktan daha vahim boyutlarda olduğu da ortaya çıkmıştır. Bunun en önemli sebebi ise, kırsal alanların kentsel alanlardan hep daha geri planda bırakılarak ihmal edilmiş olmasıdır. Aslında bu durum, bir yandan da kentsel yoksulluğa zemin hazırlamaktadır. Zira kırsal alanların bu derece ihmal edilmesi, buralarda yaşayan insanların geçim sıkıntısına düşüp gelir kapısı olarak gördükleri kentlere göç etmelerine sebep olmakta ve kentliler iş sahalarını, göçle gelen bu insanlarla

²⁰ <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/anasayfa-yoksulluk.htm> (11.03.06)

paylaşmak durumunda kalmaktadır. İstihdamın kentliler açısından daralması anlamına gelen durum, bir bakıma kentsel yoksulluğun da ana sebebini oluşturur.²¹

1.3.2.7. Bağımlılık ve Sosyal Dışlanmışlık

Yaşanılan geçim sıkıntısının sosyal hayatla kurulması gereken bağları zayıflatması sosyal dışlanmışlık olarak adlandırılabilir. Sosyal ve iktisadi nitelikteki imkanlara ulaşmakta zorluk çeken insanlar bazı vatandaşlık haklarından yararlanmada bir takım sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu sorunların kaynağı, yoksulluğun ortaya çıkardığı çevresel kısıtlamalardır. Zira yoksul, sosyal ve iktisadi olanaklardan mahrum kaldığı onlara ulaşma sıkıntısı içinde olduğu süre boyunca, bu imkanların sunduğu haklara da yabancı kalacaktır. Bu hakları kullanabilmesi, (kendisinin ulaşma gücü çektığı) sosyal ve iktisadi imkanlara sahip olanlarla ilişki içinde olmasına bağlı olur. Oysa bu durum, sosyal dışlanmışlığın devam ettiği süre zarfında sürekli bir bağımlılık ilişkisi yaratır. Yoksul; sosyo ekonomik imkanlardan uzak olduğu ölçüde sosyal hayattan dışlanmış, sosyal hayattan dışlandığı müddetçe de bu hayatla bağlarını kuran faktörlere karşı daha bağımlı hale gelir.²² Aynı zamanda dışlanmışlık psikolojisini de yaşar. Suç işlemesine yol açacak kadar olumsuz bir psikolojiye girmesine sebep olur.²³

1.4. YOKSULLUK GÖSTERGELERİ

Yoksulluk; çok boyutlu bir kavram olması dolayısıyla, farklı açılardan, çok yönlü olarak analiz edilmelidir. Ancak aradan geçen zaman boyunca kapsamının değişerek genişlemesi, konunun bu şekilde incelenmesine olanak vermemiştir. Yoksulluğun farklı açılardan incelenmesini sağlayacak geniş kapsamlı tek bir ölçüm yöntemi geliştirebilmek de henüz mümkün olmamış, bunu telafi edecek başka ölçüm yöntemleri bu sebeple geliştirilmiştir.

Yoksulluğu böylesine farklı yönlerden inceleyecek olan bu analiz yöntemlerine değinmekte fayda bulunmaktadır :

1.4.1. Yaşam Standardına Dayalı Analiz

Her bir hane halkının tüketim miktarı, yaşam standardını belirlerken göz önüne alınan bir kriterdir. Bu kriter sayesinde minimum tüketim eğilimleri belirlenerek yoksulluk

²¹ [http://www.isguc.org/arc-view.php?ex=44\(05.03.06\)](http://www.isguc.org/arc-view.php?ex=44(05.03.06))

²² [http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/anasayfa-yoksulluk.htm\(11.03.06\)](http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/anasayfa-yoksulluk.htm(11.03.06))

²³ Özlem Çakır, "Sosyal Dışlanma," *Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt4, No:3 (2002), ss.99-100

sınırının tespiti kolaylaştırılmaktadır. Yalnız, yoksulluğu farklı kategorilere göre belirlemede eksiklikleri vardır.²⁴

1.4.2. Yoksulluğun Oluşum Derecesine Dayalı Analiz

Genel olarak; minimum tüketim eğilimini belirleyen kriterlere göre çizilmiş yoksulluk sınırını baz alır ve bu sınırın aşağısında bir yaşam standardına sahip olan tüketicilerin miktarlarını tespit eder.

Çoşkun Can Aktan'a göre yoksulluk sınırını tespit ederken ise şu yaklaşımlardan yararlanır :

1.4.2.1. Temel İhtiyaçlara Dayalı Yaklaşım

Hane halklarının hayatlarını sürdürebilmeleri için ihtiyaç duydukları türden tüm harcama kalemlerinde gerçekleştirdikleri harcama tutarları, yoksulluk sınırını belirlemede bir kriter olarak kabul görür. Bu harcama kalemlerinde kişi başına gereken asgari tüketim miktarını karşılayan tutar, yoksulluk sınırını belirler.

(Hane halklarının oturdukları yerden kaynaklanan harcama düzeyi farklılıkları da hesaba katılmaktadır.)

1.4.2.2. Ortalama Gelirin Derecesine Dayalı Yaklaşım

Toplumdaki gelir düzeyi ortalaması belirlenir ve bu ortalama düzeyinin yarısı, yoksulluk sınırı olarak kabul edilir. Buna göre gelir düzeyi yüksek olan toplumların yoksulluk sınırlarının da yüksek olması beklenmekte, ayrıca, genel olarak hane halklarının gelirleri ortalamaya yakın olan toplumlarda da yoksulluğun görülmemesi gerekmektedir.

1.4.2.3. Yüzdelik Dilimlere Dayalı Yaklaşım

Gelir seviyesine göre kategorilere ayrılan nüfus, gelir dağılımının belirlenmesine ve düşük gelir düzeyine sahip olanların tespit edilerek, yoksulluk derecelerine göre bunların yüzdelik dilimlere ayrılmasına olanak tanımaktadır.²⁵

1.4.2.4. Gereken Minimum Kaloriye Dayalı Yaklaşım

Bu tür bir analizde; toplumun tümü hesaba katılarak, fert başına alınması gereken ortalama kalori miktarı belirlenir ve bu miktarın altında kalanlar yoksul kabul edilir.

²⁴ [http://www.turkyasam.com/showthread.php?t=472180\(08.09.06](http://www.turkyasam.com/showthread.php?t=472180(08.09.06)

²⁵ [http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/anasayfa-yoksulluk.htm\(11.03.06](http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/anasayfa-yoksulluk.htm(11.03.06)

Her toplumun farklı türden kalori kriterleri olabildiği gibi, aynı toplumdaki fertlerin de kalori kriterleri değişebilir. Ancak bu analizde, kriterlerin farklı olabilme ihtimalleri göz ardı edilerek hepsinin aynı olduğu varsayılmıştır.

Sonuç olarak; nüfusun farklı kesimlerinin ihtiyacı olduğu varsayılan kalori miktarının ağırlıklı ortalaması ülke geneline göre alınır ve böylece, her bir fert için gerekli olan kalori miktarları belirlenir. Bu miktarın da ayrıca maliyeti hesap edilir.²⁶

1.5. YOKSULLUK SINIRI

Önceki bölümde belirtildiği gibi yoksulluk; farklı açılardan incelenmeyi gerektirecek kadar çok yönlü bir kavram olmasından dolayı, içinde barındırdığı faktörleri ayrı ayrı analiz edebilecek nitelikteki ölçüm araçlarına ihtiyaç duymaktadır. Bu ölçüm araçlarının doğru sonuçlara ulaşabilmesi için de, yoksulluğun sınırlarının belirgin bir şekilde çizilmesi gerekmektedir. Bu sebeple yoksulluk, her yönden açığa kavuşturulmasını sağlayacak kadar kesin yaklaşımlar ile doğru bir şekilde tanımlanmalıdır. Coşkun Can Aktan’a göre bu yaklaşımlar şunlardır;

Doğrudan Yaklaşım – ihtiyaçların giderilme derecesi öğrenilerek, elde edilen bilgiler ışığında her birey için bunun ne kadar doğru olduğu, karşılaştırma yapılarak incelenir.

Dolaylı Yaklaşım – ihtiyaçları gidermeye yarayacak her çeşit birikim, söz konusu bireylerin sahip olduğu birikimlerle karşılaştırılarak incelenir.

Genel bir yorum yapıldığında; yoksulluğun, yoksul kişilerin gelir düzeyleri ile yoksulluk sınırı arasındaki farka veya bu sınırdaki yaşayanların miktarına göre ölçüldüğü söylenebilir. Dolayısıyla, yoksulluk sınırının yoksulluk analizlerinde ne denli önemli bir yere sahip olduğu fark edilmektedir.²⁷

1.5.1. Nisbi Yoksulluk Yaklaşımı

Yoksulluğu, farklı şartlara göre değerlendirip kıyaslama yapan bir yaklaşımdır. Alt grubun net olarak belirlenmesinde avantaj sağlayan bu yaklaşım, şartlara göre yoksul kesimin değişebileceğini hesaba katmakta, aynı zamanda ailelerin farklı tüketim kalıplarını seçerek bu değişimi daha da belirginleştirebildiğini açıkça göstermektedir. (Yoksulluk sınırının rastgele seçildiği unutulmamak şartıyla) “... nisbi fakirlik kavramı, fakir hane

²⁶ <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/ucuncu-bol/erdogan.pdf> (11.03.06)

²⁷ <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/anasayfa-yoksulluk.htm> (11.03.06)

halkı veya birey ile o toplumda yaşayan ve mevcut şartlara göre ortalama bir gelire sahip olan hane halkı, veya birey arasındaki gelir kaynaklarına sahip olma gücü arasındaki açıklığı ifade etmektedir.”²⁸

1.5.2. Mutlak Yoksulluk Yaklaşımı

Hane halklarının yaşamlarını devam ettirecek kadar refah standardına sahip olmaması mutlak yoksulluk olarak tanımlanır.²⁹ Bu ihtiyaçların gelir seviyelerine göre karşılanabildiği göz önüne alındığında, hane halkının gelirine uygun bir harcama alışkanlığının olacağı, dolayısıyla da, temel tüketimlerinin buna bağlı ortaya çıkacağı fark edilebilir. Belli bir yaşam tarzını veri olarak alması, yoksulluk sınırının ve bu sınırın altında yaşayanların belirlenmesini de kolaylaştırmaktadır.

1.5.3. Öznel Yoksulluk Yaklaşımı

Pek fazla kullanılmayan bir diğer yoksulluk sınırını tespit yöntemidir. “Yoksulluk sınırı temel ihtiyaçları karşılamak için gerekli olan asgari gelirin belirlenmesi ile ilgili sorulara hane halkı tarafından verilen cevaplara dayanılarak hesaplanır.”³⁰ Bu ise başlı başına bir problem doğurur. Zira, sınırın anketlerde verilen cevaplara göre belirlenmesi, objektif bir sonuca ulaşılmasını zorlaştırır. Anketlere katılanların cevapları gerçeği yansıtmayabilir veya tutarsız olabilir. Herkesin asgari gelirden anladığı da farklı olabilir. Bu nedenle sonuç beklenildiği kadar net ortaya çıkamaz.

1.6. YOKSULLUK SINIRINA GÖRE YOKSULLUK HESAPLAMALARI

Mekana ve şartlara göre farklılık gösteren yoksulluk kavramı, bu farklılığını sınırları belirlenirken de belli etmektedir. Kırsal ve kentsel alanlarda yapısal farklılıklardan dolayı yoksulluğun biçimi ve buna bağlı olarak sınırı nasıl değişiyorsa, aynı şekilde, şehir-bölge-ülke farklılıklarından dolayı da benzer bir değişim gözlemlenebilmektedir.

Yoksulluk ve sınırı, her yer için aynı türde veriler kullanılarak belirlenemeyecek kadar değişken bir nitelik arz etmektedir. Dolayısıyla bu değişken yapıya uygun olabilmesi için yoksulluğun görülmek istenen yönüne göre tarif edilmesi gerekir.³¹

Genel anlamda aranılan özelliklere uygun olması dolayısıyla kabul görmüş belli bazı yöntemler bulunmaktadır. Bunlar, ‘temel gereksinim maliyetleri’ kapsamına

²⁸ Recep Dumanlı, **Yoksulluk ve Türkiye’deki Boyutları**, Ankara: DPT yayını, 1996, ss.7,8

²⁹ [http://www.metinberber.ktu.edu.tr/linkler/gdag/doc\(06.09.06\)](http://www.metinberber.ktu.edu.tr/linkler/gdag/doc(06.09.06))

³⁰ [http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/anasayfa-yoksulluk.htm\(11.03.06\)](http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/anasayfa-yoksulluk.htm(11.03.06))

³¹ [http://www.turkyasam.com/showthread.php?t=472180\(08.09.06\)](http://www.turkyasam.com/showthread.php?t=472180(08.09.06))

girmektedir. Hane halklarının, asgari temel ihtiyaçlarına göre belirlenmiş tüketim sepeti maliyetlerinin baz alınarak, yoksulluk sınırının belirlenmesidir. Bu sınır, ölçümün yapıldığı yerin tüketim tercihlerine göre tespit edilmektedir.

Dumanlı'ya göre gıda ve gıda dışı harcamalar şöyledir:

Gıda harcamalarına göre: Asgari gıda gereksinimini karşılayabilmek için yetecek kadar gelir; İçinde yaşanan toplumun şartlarına göre, toplumsal hayata uyum sağlamının getirdiği asgari maliyet. Bu iki seçenek de, fakirlik çizgisini belirlemek için gerekli faktörleri göstermekle beraber, belirleme aşaması her ikisi için de aynı derecede kolay değildir. Zira asgari gıda gereksinimini belirlemek için her insana uygun genel bir standart getirmek mümkünken, toplumsal hayata uyum sağlayabilmek için gerekli şartlar söz konusu olduğunda bu mümkün görünmemektedir. Her toplumun özellikleri birbiri ile kıyaslandığında, uyum süreci için gerekli olanaklar farklılık göstermektedir. Dolayısı ile bu konuda gereken asgari gereksinimler de değişebilmektedir.

Gıda Dışı Harcamalara Göre: Fakirlik; sadece gıdaya yapılan harcamalardaki yetersizliklere göre değil, insanların topluma adapte olarak hayatlarını sürdürebilmeleri için gereken olanaklardan yoksunluklarına göre de ortaya çıkmaktadır. Zira, yaşamı sürdürmek için gerekli olan ihtiyaçlar sadece gıda alımından ibaret değildir. Kişilerin sosyal hayata katılımları, kendilerini yaşam boyu kişisel anlamda geliştirebilecekleri imkanlara bağlıdır. Her ne kadar bu imkanlar ülkeden ülkeye, yöreden yöreye değişse de her ortama özgü belli bazı sosyal olanaklar bulunmaktadır. Eğitimden sağlığa pek çok konuda ihtiyaç duyulan bu olanaklar asgari düzeyde tatmin edilmediğinde, yoksulluğun kapsamı genişlemekte ve bu da tehlikeli bazı toplumsal sorunları beraberinde getirmektedir. (Suç işleme oranları artmaktadır.)³²

1.7. YOKSULLUK SINIRINA GÖRE YOKSULLUK ENDEKSLERİ

Yoksulluk lmleri için sadece yoksulluk çizgisinin tespiti yeterli değildir. Bunu yanı sıra, yoksulluk araştırmalarına göre kullanılmak üzere uygun endekslerin de geliştirilmesi gerekmektedir. Buradan kaynaklanan "... 1970' li yılların ilk yıllarında başlayan ilgi artışına koşut olarak yoksulluğun ölçüm yöntemleri de son yirmi beş – otuz yılda bir çok araştırmacının yoğun ilgisini çekmiştir.³³

³² Recep Dumanlı, a.g.e., ss.10-12

³³ şenses, a.g.e., s.65

Ancak bilinmektedir ki: yoksulluk ölçümü ile ilgili kullanılan yöntemler, ülkelerin istatistiksel veri değerlendirme konusundaki gelişimlerine paralel bir çizgide seyretmektedir. Yani, ülkelerin veri değerlendirmedeki başarıları, bu ülkelerin veri değerlendirme ünitelerinin niteliğine bağlıdır. Her ne kadar dünyada yoksulluk ölçümleri ile ilgili geliştirilen sistemler yeterince kemikleşmiş bir yapıya sahip değilse de, uluslararası kuruluşlar tarafından bu konuda verilen destekler çalışmaların gelecekteki yeri açısından son derece umut vericidir.

1.7.1. Kafa Sayısı Endeksi

Yoksulluk ölçümlerinde kullanımı en kolay olan yöntemdir. Yoksulluğun toplumda ne kadar sık görüldüğünü araştırmak amacıyla, yoksulluk sınırı altında yaşayan yoksul miktarını tüm nüfusa oranlar. Ancak burada önemli olan, yoksulluğun topluma ne kadar nüfuz ettiğidir. Zira, Kafa Sayısı Endeksini gösteren formüle bakıldığında:

F: fakirlik sınırının altındaki fakir miktarını

M: toplam nüfusu gösterir.

Buna göre endeks şöyledir;

$$KSE = F/M$$

Yoksulların, birbirlerine kıyasla gelir durumlarının belirlenmesinde eksiklikler bulunmaktadır. Yoksulluk sınırında veya altında yaşayanların gelirlerinin milli gelir içindeki paylarını yansıtamamaktadır. “Kafa Sayısı Yoksulluk Endeksi, yoksulluğun derecesi ve yoksulluğun dağılımı hakkında bilgi vermez. Öte yandan, yoksulluk sınırı altında bulunan kişi ve hane halkının gelirlerindeki azalmalara ve gelir transferlerine karşı da duyarsızdır.”³⁴

Bu endeksten, sadece yoksulların gelir dağılımlarından bağımsız olarak yoksulluk sınırı altında yaşayanların oranlarının tespitinde yararlanılabilir.

³⁴ <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/anasayfa-yoksulluk.htm>(11.03.06)

1.7.2. Fakirlik Açığı Endeksi

Bu endeks yoksul miktarına, teker teker yoksulluk sınırından çıkarılan yoksul birey toplamının bölünmesiyle bulunur.³⁵ “...Yoksul bireylerin herbirinin geliri teker teker çıkarılır, sonra da bunların hepsi birbirleriyle toplanır. Bu şekilde yoksulların gelirlerinin yoksulluk sınırına olan uzaklıkları görülür.”³⁶

Yoksulluk sayısı hakkında her hangi bir sonuca ulaşma niteliği yoktur. Aynı zamanda, yoksullar arasında da gerçekleşen gelir transferine karşı duyarsızdır. Görece diğerlerinden daha zengin olan yoksulların durumlarını göstermede Kafa Sayısı Endeksi gibi başarısızdır.

Yoksulluk açığını ölçen formüle bakıldığında:

FSG: Fakirlik sınırındaki geliri,

OGE: Ortalama gelirdeki eksikliği,

FOG: Fakirlerin ortalama gelirini,

temsil etmektedir. Buna göre endeks şöyledir.

$$OGE = FSG - FOG$$

Yine de yoksulluk sınırı altındakileri bu durumdan kurtaracak (yani yoksulluk sınırını geçmelerini sağlayacak) miktarı ölçebilmektedir. Bu da, yoksulların durumlarını iyileştirebilmek için ne kadarlık bir yardıma ihtiyaçları olduğunu belirleme imkanı tanır. Ancak yoksulluk derecesini gösteremez.³⁷

1.7.3. Sen Endeksi

Kafa sayısı ve yoksulluk açığı endekslerindeki eksikliklerin giderilmesi amacıyla, bu iki endeksin gini katsayısını da içine alarak birleştirilmesi suretiyle sen endeksi ortaya çıkarılmıştır. Dumanlı'ya göre Sen'in geliştirdiği endeksin üç farklı özelliği vardır ve bunlar şöyledir:

³⁵ Kaynak, a.g.e., s.48

³⁶ <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/anasayfa-yoksulluk.htm>(11.03.06)

³⁷ Dumanlı, a.g.e., s.26

1) Yoksulların dışında kalan kesimin gelirleri ölçüme dahil değildir. Ölçüm ancak, yoksul kesimdekilerin gelirlerine göre yapılır. Bu anlayış, hem yoksulluk açığı hem de kafa sayısı endekslerinin içeriklerine uygun olduğu gibi, gini katsayısı için de gerekli özellikleri taşımaktadır.

2) Yoksulların gelirleri azalınca yoksulluk endeksi artış gösterir ve yoksulluğun artmakta olduğunu haber verir. Bu anlayış; Kafa Sayısı Endeksi ve gini katsayısı için gerekli özellikleri taşımayıp, yalnızca yoksulluk açığı endeksi açısından uygun özelliklere sahip bulunmaktadır.

3) Yoksulların gelir değişimlerini, özellikle gelir transferleri açısından dikkate almaktadır. Gelir transferleri yapılmadan önceki gelirlerle yapıldıktan sonraki gelirler birbirinin aynı olmamaktadır. Aynı zamanda gelir transferi yapılan yoksulla, yapılmayan yoksul arasındaki gelir durumu da farklılaşmaktadır. Her iki açıdan, gelirden transferler yoluyla ortaya çıkacak değişim büyük önem taşır. Çünkü gelir transferi yapıldıktan sonra, yoksulluk endeksi de artış gösterme eğiliminde olmaktadır. Bu anlayış Kafa Sayısı Endeksi ve yoksulluk açığı endeksi için gerekli olan özelliklere sahip değildir. Sadece, gini katsayısına uygun düşmektedir.³⁸

Kısaca burada anlatılmak istenilen; yoksullara gelir aktarımının gerçekleşmesi halinde ortaya çıkacak faydanın toplumsal bir fayda olduğu ve bunu kalıcı kılmak için de adil bir gelir dağılımının gerektiğidir. Nitekim Sen'e göre; sağlanan faydaları kişisel bazda karşılaştırmak mümkündür. Bunu marjinal fayda teorisi ile izah eden Sen; birilerinin sağlamış olduğu faydadaki düşüşlerin, ötekilerin sağladıkları faydadaki yükselişlerle nötrlenebileceğini belirtir.

Bu durumda Sen Endeksi aşağıdaki şekilde yazılmaktadır:

$$SYE = KSE \{OGA + (1 - OGA)\} \cdot Gy$$

SYE : Sen'in yoksulluk endeksini

$OGA = \sum^q (YSG - GI / YSAGSH)$: Yoksulluk sınırının bir yüzdesi olarak
ortalama gelir açığını

GI : i' nci hanenin gelirini

TSG : Yoksulluk sınırını

³⁸ Dumanlı, a.g.e., s.35

YSAGSH : Yoksulluk sınırı geliri altında gelire sahip olan hane halklarının sayısını

KSE=Y/N : Kafa Sayısı Endeksini

N : Toplam hane sayısını

G_y : Yoksullara ait gini katsayısını $[0 < G_y < 1]$ temsil etmektedir.”³⁹

1.7.4. Foster – Greer – Thorbecke Endeksi

Yoksulları ekonomik ve sosyal açılardan birbirlerinden ayırarak, kendi içlerinde ayrı bir sınıflandırmaya tabi tutmaktadır. Bu şekilde, yoksulluk hesaplamaları bölüm bölüm yapılarak her bölümdeki yoksulluğun birbirlerine kıyasen yoğunluğu ve dolayısı ile yoksulluğun genel olarak boyutu ortaya konmaktadır. Aynı zamanda “Bu ölçüt, Sen’in üç aksiyomu ile ilgili koşulları ve eşitsizlikteki, gelir yetersizliğindeki ve yoksul sayılarındaki değişimlere hassas olan etkenleri de ihtiva etmektedir.

$$Ya = (1/N) \left[\sum_{i=1}^q (G_{yi} / YSG)^q \right]$$

Burada ;

$a > 0$

THS : Toplam hane halkı sayısı

GYİ : İ' nci hane halkının gelir yetersizliği

YSG : Yoksulluk sınırı gelir seviyesi

YSAGSH : Yoksulluk sınırı altındaki hanelerin sayısıdır.”⁴⁰

Eğer (a)’ ya sıfır değer verilmişse o zaman Kafa Sayısı Endeksine eşit olacaktır. Bu durumda ifade edilmek istenen sadece yoksulların yoksullukla ilişkili olduklarıdır.

$$Y_O = 1/THS \sum_{i=1} (G_{yi} / YSG)$$

$$Y_O = (YSAGSH / THS) = H \text{ olacaktır.}$$

(a) değeri 0 olduğunda, ya’nın da Kafa Sayısı Endeksi ile eşitliği görülür.

Yani;

³⁹ Dumanlı, a.g.e., ss.36,37

⁴⁰ Dumanlı, a.g.e., s.38

$$Y_a = (1/N) \left[\sum_{i=1}^q (G_{yi}/YSG)^q \right] \text{ iken}$$

a'ya 0 değeri verildiğinde;

$$Y_o = \frac{1}{THS} \cdot \sum_{i=1} (G_{yi}/YSG) \text{ olur.}$$

Burada N yerine THS denmesinin hiç bir farkı yoktur. İkisi de toplam hane sayısını ifade etmektedir. (İlk başta N denmesinin sebebi de, Kafa Sayısı Endeksinde toplam hane sayısının bu değerle ifade edilmiş olmasıdır.

$$Y_o = \frac{1}{THS} \cdot YSAGSH$$

haline gelen formül devamında da;

$$Y_o = \frac{YSAGSH}{THS} \text{ olacaktır. Yani a'ya 0 verildiğinde çıkan sonuç Kafa Sayısı Endeksine eşit olacaktır.}^{41}$$

1.7.5. Yoksulluğun Ölçüm Yöntemleri İle İlgili Diğer Alternatifler

Yoksulluğun ölçümü ile ilgili olarak iki farklı alternatiften bahsedilebilir. Bunlardan birisi Lorenz Eğrisi, ötekisi ise bu eğri bağlantılı olarak ortaya çıkarılmış Gini Katsayısı'dır.

Gini Katsayısı'nı anlayabilmek için önce Lorenz Eğrisi'ni tanımakta fayda vardır.

LORENZ EĞRİSİ

Mutlak yoksullukla ilgili kullanılan ölçüm yöntemleri içerisinde, yoksullar arasındaki gelir dağılımına vurgu yapması sebebiyle Lorenz Eğrisi farklı bir yere sahiptir.

Ülkelerin ulusal gelirlerinin ne derecede adil bir şekilde dağıldığını gösterir.⁴² Ayrıca, sadece yoksul kesimin gelir dağılımını ölçüt almasından ötürü de mutlak yoksulluk ölçümlerinde kolaylık sağlar. Bu eğriye bakıldığında: Toplam gelir yüzdesi ile hane halkları nüfus yüzdeleri yer alır. Dikey ekseninde yer alan gelir yüzdesi yoksulların sahip olduğu gelirin yüzdelik birikimini verirken; yatay ekseninde yer alan nüfus yüzdesi ise yoksul hanelerin yüzdelik birikimini vermektedir. 'OL' ise eşitlik doğrusudur. Şekil '1 ve 2

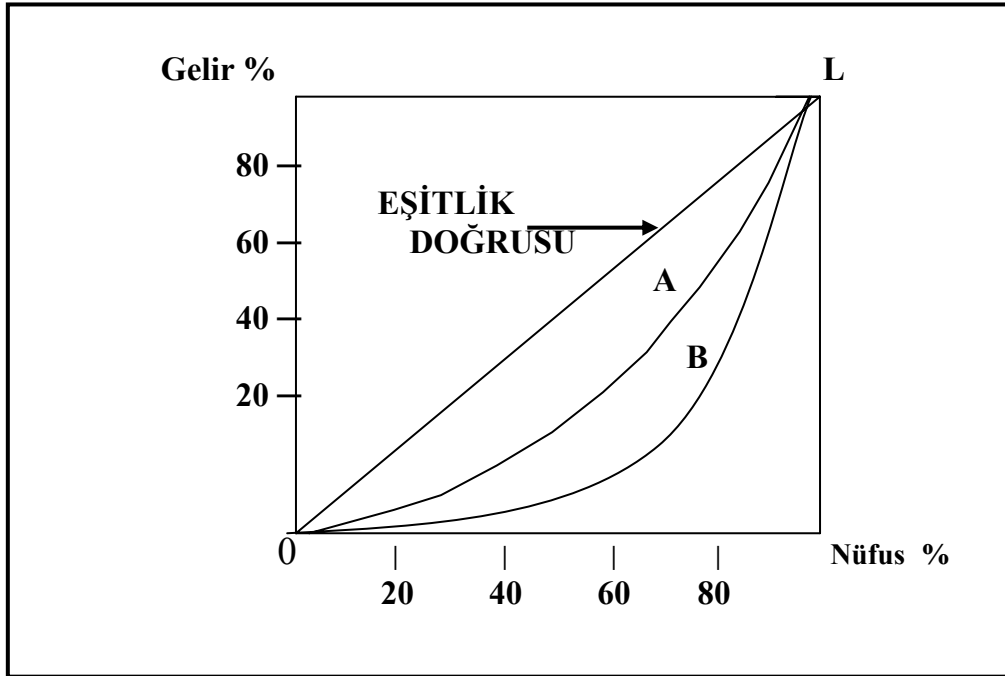
⁴¹ Dumanlı, a.g.e., s.39

⁴² [http://www.mahfiegilmez.nom.tr/kose_sozluk.htm\(06.09.06\)](http://www.mahfiegilmez.nom.tr/kose_sozluk.htm(06.09.06))

'*⁴³ ye göre : Lorenz eğrilerinden hangisi eşitlik doğrusuna yakınsa, onun içine dahil olan kesimin geliri daha adildir. Bu eğriler (bazı noktalarda) kesişirse, birbirlerine karşı gelir adaleti bakımından bir üstünlükleri olmaz. Oysa, şekil 2'deki gibi, a ve b' lorenz eğrileri birbirlerini bir noktada keserlerse; kesim noktası itibariyle eşitlik doğrusuna yaklaşan kısımları (kesim noktası x olarak ifade edilirse) a eğrisinin XL ve b eğrisinin 0x tarafı diğer tarafa kısmi olarak üstün çıkar.⁴³ Bu durumu daha net görmek için ilgili şekillere bakmak yeterlidir. Şekil 1'de A doğrusu eşitlik doğrusuna, B'ye kıyasla daha yakın olduğu için gelir dağılımındaki eşitliği de daha çok olmaktadır. Bu bir mutlak üstünlük durumudur. Çünkü büyük A doğrusunun B doğrusuna kıyasla daha adil olmadığı noktalar yoktur. A, hemen her açıdan üstündür.

Oysa şekil 2'de A ve B doğrularının hem birbirlerine hem de eşitlik doğrularına mesafeleri hemen her açıdan aynı değildir. A ve B, bazı noktalarda eşitlik doğrusuna yakın, bazı noktalardaysa uzaktır. Bu sebeple birbirlerine kıyasla üstünlükleri de sadece bazı noktalarda mevcuttur. Yani kısmi üstünlük söz konusudur.

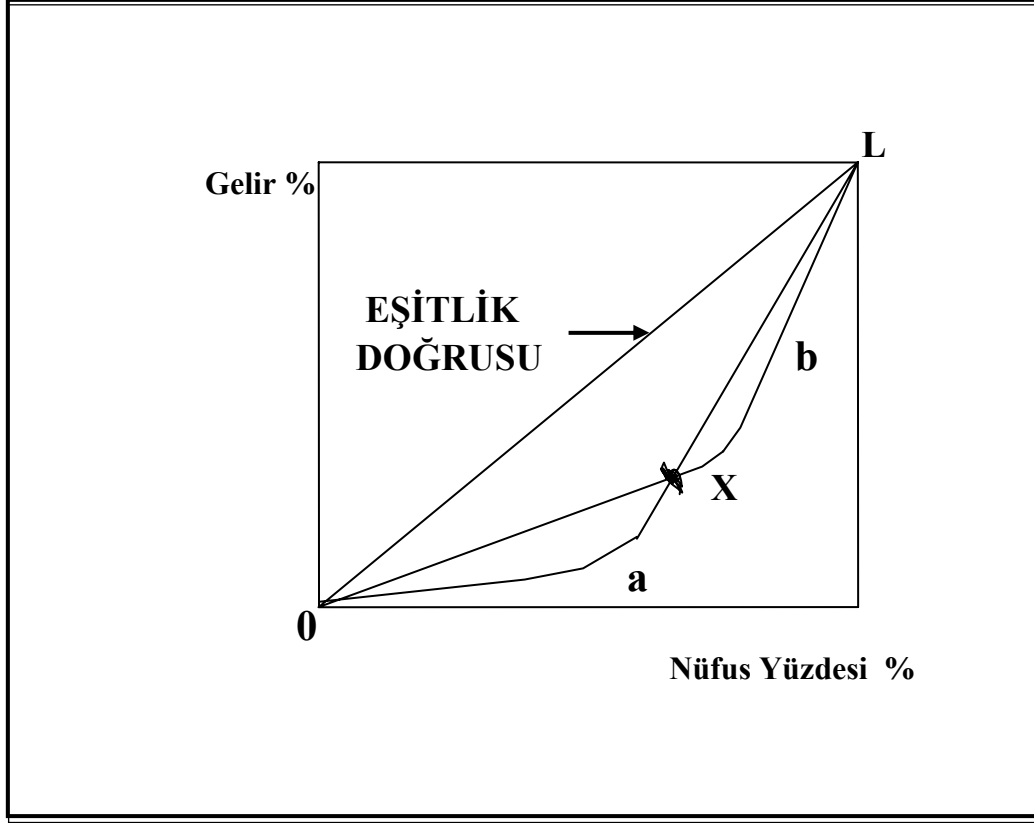
ŞEKİL 1.1. LORENZ EĞRİSİNDE MUTLAK ÜSTÜNLÜK DURUMU

Kaynak: Recep Dumanlı, Yoksulluk ve Türkiye'deki Boyutları,
Yayın No: DPT: 2449, Haziran – 1996, S.29

⁴³ Dumanlı, a.g.e., s..39

ŞEKİL 1.2. LORENZ EĞRİSİNDE KİSMİ ÜSTÜNLÜK DURUMU

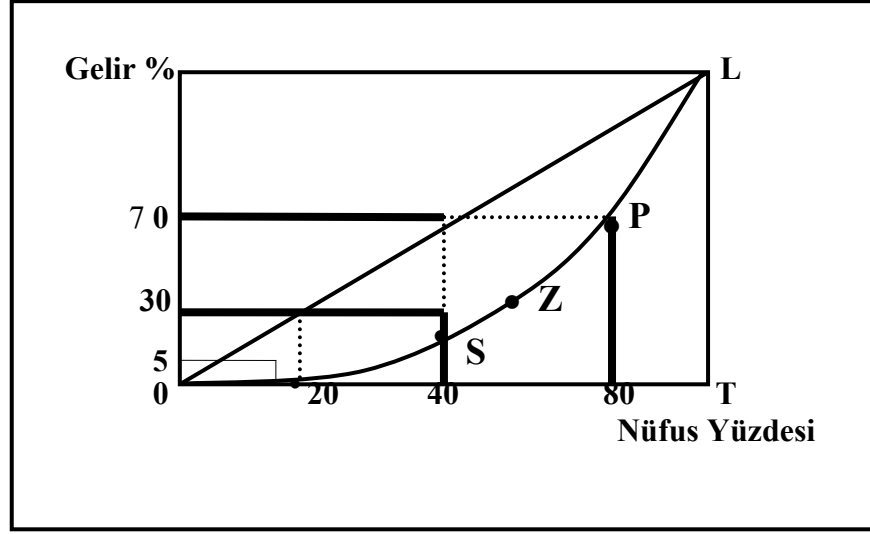
Kaynak: Recep Dumanlı, Yoksulluk ve Türkiye'deki Boyutları,
Yayın No: DPT: 2449, Haziran – 1996, S.29

Gini Katsayısı

Gini, gelir dağılımındaki eşitsizlikleri belirlemek için Lorenz eğrisine göre geliştirilmiş olmakla birlikte aşağıdaki şekle göre tarif edilirse, OLZ alanının OLT alanına bölünmesi suretiyle elde edilen bir orandır.⁴⁴ İnsanların farklı gelir gruplarına dahil olma çoklukları baz alınır.

⁴⁴ Dumanlı, a.g.e., s.28

ŞEKİL 2.1. LORENZ EĞRİSİNDE GİNİ KATSAYISI UYGULAMASI

Kaynak: Recep Dumanlı, Yoksulluk ve Türkiye'deki Boyutları,

Yayın No: DPT: 2449, Haziran – 1996, s.29

Şekilde görüldüğü gibi; eğer nüfusun %20'si gelirin %5'ini alır, nüfusun %80'i de gelirin %70'ine birden sahip olursa, gelir dağılımında adaletsizlik var demektir. Gini katsayısının değeri '0 ve 1' arasında olup; 0'a yakın bir değer alırsa adil, 1'e yakın olursa da bozuk gelir dağılımına yaklaşıldığının habercisidir.

Özetle, Lorenz Eğrisi, eşitlik doğrusundan uzak kalmaya başladı mı gelir bölüşümünde adaletsizlik ortaya çıkmaktadır.⁴⁵ Yani Lorenz eğrisi eşitlik doğrusuna yakın olduğu ölçüde gelir dağılımında adalet sağlanıyor demektir.

1.8. TÜRKİYE'DE YOKSULLUK SINIRI

Gelişmekte olan ülkeler için ciddi bir tehlike olan yoksulluk, Türkiye'de de varlığını derinden derine hissettirmektedir.

Gelir dağılımı adaletsizlikleri ile fazlasıyla belirginleşen bu durum, sosyal patlamalara yol açacak kadar büyük bir sorun durumundadır. Çok zengin bilinen küçük bir kesimin neredeyse milli gelirin yarısından fazlasına denk düşen payı alması ülkenin sosyo-ekonomik olarak ne kadar zayıfladığının bir göstergesidir.

1980'li yıllarla gelen dışa açık (büyüme amaçlı) ekonomi politikaları, asıl hedeflenen amacı gerçekleştirmedi yetersiz kalmıştır. Bu durum işsizlik ve enflasyonu da beraberinde getirmiş, gelir dağılımındaki adaletsizlikler yavaş yavaş görülmeye başlanmış

⁴⁵ Karakayalı, **Makro Ekonomi**, Manisa: Emek Matbaası, 2002, s.74

ve bu durum günümüze dek sürmüştür. Yaşanan ekonomik sorunların etkisiyle tırmanan adaletsizlikler, her kesimde hissedilen fakirleşmenin ve dolayısıyla yaşam standartlarındaki düşüşün de temel sebebi olmuştur.

“Devlet İstatistik Enstitüsü’nün Türkiye’deki Gelir Dağılımı Anketine göre, hem sosyal sınıflar, hem de bölgeler arasında inanılmaz gelir farklılıkları gözlenmektedir.”⁴⁶ Pek çok alanda kendisini hissettiren bu farklılıklar, zengin ve yoksul kesimler arasındaki uçurumun en önemli sebebidir.

Zira; 1999 yılında Türkiye nüfusunun en zengin % 20’lik kesimi ülke zenginliklerinin % 54.9’unu, en yoksul % 20’lik kesimi ise % 4.9’unu almıştır. Türkiye gelir dağılımı adaletsizliği açısından, dünyanın beşinci ülkesi olmuştur. Ulusal gelirden ancak % 13.5 oranında pay alabilen 26 milyon insan, bugün yoksulluk sınırı altında yaşamaktadır. Türkiye’de nüfusun en düşük % 20’si gelirin % 79’unu, ikinci % 20’si ise gelirin % 76’sını gıda, giyim ve kiraya ayırmaktadır. Eğitim, kültür ve sağlığa ayırabildikleri pay ise sadece % 4’tür. 2000 yılına göre de: hane halkı başına yaklaşık 500 milyon TL düşmektedir.⁴⁷

2000 yılı itibari ile de değişen pek bir şey yoktur. Ortalama gelire sahip olan hane halkları başına yaklaşık 500 milyon TL düşerken yüksek gelirli hane halkları başına yaklaşık olarak 5 milyar TL düşmektedir.

“... Bu düşük gelire ülkedeki %20’lik zengin kesimin toplam gelirin % 50’sine sahip olması şeklindeki gelir dağılımı adaletsizliği de eklendiğinde... yoksulluğun ulaştığı boyutlar ortaya çıkmaktadır.”⁴⁸

⁴⁶ <http://www.ramazanozey.net/yazilar/yazidetay.asp?id=148>(11.03.06)

⁴⁷ <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/askeriaslan.htm>(10.09.05)

⁴⁸ <http://ankara.spo.org.tr/haber/php/sgoster.php?id=21>,(05.03.06)

TABLO - 1

SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE GELİR VE HARCAMA YÜZDELERİ

Seçilmiş Ülkelerde Gelir veya Harcama Yüzdesi							
Çalışma Tarihi			Gini Katsayısı	Gelir veya Harcamanın Yüzde Payı			
				En düşük %10	En düşük %20	En Yüksek %10	En Yüksek %20
ABD	2000	(3)(4)	40,8	1,9	5,4	29,9	45,8
Almanya	2000	(3)(4)	28,3	3,2	8,5	22,1	36,9
Avustralya	1994	(3)(4)	35,2	2,0	5,9	25,4	41,3
Avusturya	1997	(3)(4)	30,0	3,1	8,1	23,5	38,5
Belçika	1996	(3)(4)	25,0	2,9	8,3	22,6	37,3
Çek Cumhuriyeti	1996	(3)(4)	25,4	4,3	10,3	22,4	35,9
Danimarka	1997	(3)(4)	24,7	2,6	8,3	21,3	35,8
Finlandiya	2000	(3)(4)	26,9	4,0	9,6	22,6	35,7
Fransa	1995	(3)(4)	32,7	2,8	7,2	25,1	40,2
Güney Kore	1998	(3)(4)	31,6	2,9	7,9	22,5	37,5
Hollanda	1994	(3)(4)	32,6	2,8	7,3	25,1	40,1
İngiltere	1999	(3)(4)	36,0	2,1	6,1	28,5	44,0
İrlanda	1996	(3)(4)	35,9	2,8	7,1	27,6	43,3
İspanya	1990	(3)(4)	32,5	2,8	7,5	25,2	40,3
İsveç	2000	(3)(4)	25,0	3,6	9,1	22,2	36,6
İsviçre	1992	(3)(4)	33,1	2,6	6,9	25,2	40,3
İtalya	2000	(3)(4)	36,0	2,3	6,5	26,8	42,0
Japonya	1993	(3)(4)	24,9	4,8	10,6	21,7	35,7
Kanada	1998	(3)(4)	33,1	2,5	7,0	25,0	40,4
Lüksemburg	2000	(3)(4)	30,8	3,5	8,4	23,8	38,9
Macaristan	1999	(1)(2)	24,4	2,6	7,7	22,8	37,5
Meksika	2000	(3)(4)	54,6	1,0	3,1	43,1	59,1
Norveç	2000	(3)(4)	25,8	3,9	9,6	23,4	37,2
Polonya	1999	(1)(2)	31,6	2,9	7,3	27,4	42,5
Portekiz	1997	(3)(4)	38,5	2,0	5,8	29,8	45,9
Slovak Cumhuriyeti	1996	(3)(4)	25,8	3,1	8,8	20,9	34,8
Yunanistan	1998	(3)(4)	35,4	2,9	7,1	28,5	43,6
Türkiye	2003	(5)(6)	42,0	1,9	5,3	34,6	50,1
Kaynak – Source: The World Bank, World Development indicators				(4) Kişi başına gelire göre sıralanmıştır.			
(1) Toplam nüfustaki her yüz kişiye düşen harcama payıdır.				(5) 2003 Hanehalkı Bütçe Anketi kullanılmıştır.			
(2) Kişi başına harcamaya göre sıralanmıştır.				(6) İlgili %10'luk veya %20'lik gruptaki gelir /toplam hanehalkı geliri			
(3) Toplam nüfustaki her yüz kişiye düşen gelirdir							

Kaynak: Türkiye İstatistik Yıllığı – 2004

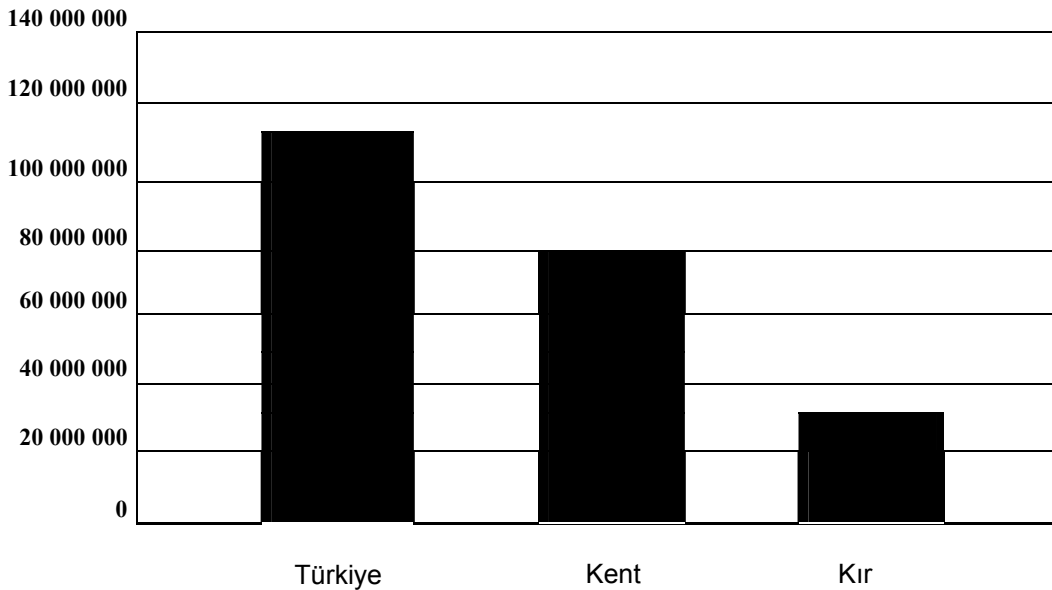
Bu durumu; Türkiye'nin de aralarında bulunduğu, 'Gelir ve harcama yüzdeleri' açısından çeşitli ülkelerin sıralandığı tabloda fark etmek mümkündür.

Bu tabloya göre: TABLO 1 göre

Nüfusları içinde en düşük gelire sahip ilk % 10'luk dilimlerdeki kesimleri, toplam gelirden % 3,5'in üstünde pay alan ülkelerde (Japonya, İsveç, Norveç, Finlandiya, Çek Cumhuriyeti); en yüksek gelire sahip ilk % 10'luk dilimlerdeki kesimlerin toplam gelirden % 21 ile % 23 civarında pay aldığı görülmekte iken, diğer ülkelerde ise durum tümüyle farklılaşmaktadır. Zira diğer ülkelere bakılırsa (Japonya, İsveç, Norveç, Finlandiya, Çek Cumhuriyeti'ndekilerin aldıkları paya kıyasla); en düşük gelire sahip ilk % 10'luk ve % 20'lik dilimlerdeki kesimlerin toplam gelirden aldıkları payın azaldıkça, en yüksek gelire sahip ilk % 10'luk ve % 20'lik kesimlerin toplam gelirden aldıkları payın arttığı görülmektedir. Türkiye de bunlardan birisidir. Toplam gelirden en düşük % 10'luk kesimin aldığı pay % 1.9 iken en yüksek % 10'luk kesimin aldığı pay % 34.6, en düşük % 20'lik kesimin aldığı pay % 5.3 iken en yüksek % 20'lik kesimin aldığı pay ise % 50.1'dir.

GRAFİK – 1

Gelir elde eden hanehalkı fertlerinin yıllık kullanılabilir geliri 2003 (Milyar TL –)

Kaynak: Türkiye İstatistik Yıllığı – 2004

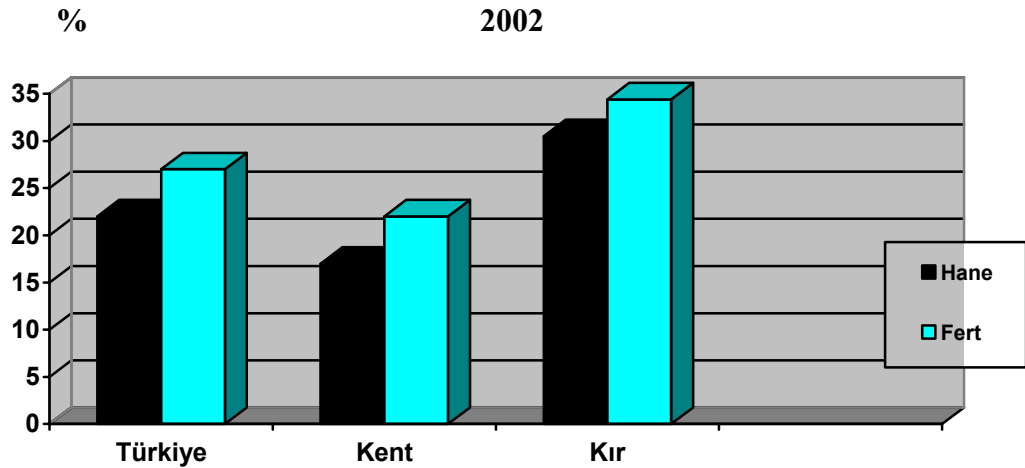
Kısaca söylenebilir ki; dünyanın her yerinde, toplam gelirin en azını alanların payının azalmasında yine toplam gelirin en fazlasını alanların payının artması büyük rol oynamaktadır. Bu durumun en belirgin örneği ise Türkiye’dir. Gelir dağılımında adaletsizliklerin had safhada olduğu Türkiye’de, kır-kent farklılığının da bu dağılımı önemli ölçüde etkilediği saptanabilir.

Zira, Grafik 1’e göre: Türkiye’de toplam kullanabilir gelir yaklaşık 120 milyar TL iken; bunun 80 milyar TL’sine kentte yaşayanlar, yaklaşık 40 milyar TL’sine ise kırdaki yaşayanlar sahip olmaktadır. Yani, kır ve kent arasında kullanabilir gelire sahip olmada da yarı yarıya bir fark (adaletsizlik) söz konusudur. Bu durumu bir şekilde hane halkı büyüklüğüne göre yoksulluk oranları verilmiş olan 2002 yılına ait verileri daha ayrıntılı göstermektedir.

Grafik 2’nin yansıttığı verilere bakıldığında ise Türkiye’deki toplam yoksul oranının hane başına % 20-25 arasında fert başına ise % 25-30 arasında değiştiği; bu oranın kentlerde, hane başına % 15-20 ve fert başına % 20-25 arasında, kırsal kesimde ise hane başına % 30 civarında ve fert başına da % 35 civarında değiştiği gözlenmektedir.

GRAFİK – 2

Yerleşim Yerlerine Göre Yoksulluk Oranları

Kaynak: Türkiye İstatistik Yıllığı – 2004

Yoksulluğun; bu şekilde, yerleşim alanlarına göre (ülkedeki kırsal ve kentsel) dağılım farklılıkları üzerinde durduktan sonra, bir de yoksulluk sınırı yöntemlerine göre dağılım farklılıkları üzerinde (kır-kent ayrımını da katarak) durmakta fayda vardır.

‘Yoksulluk sınırı yöntemlerine göre yoksulluk oranlarını veren tablo 2’ye bakıldığında: Türkiye’deki gıda yoksulu fert oranının % 1.35 olduğu, bu oranın gıda dışı yoksullukla beraber % 26.96’ya çıktığı fark edilir. Gıda dışı yoksulluğun, beslenme ihtiyacı dışındaki diğer (sosyal-kültürel-teknolojik) pek çok toplumsal ihtiyacı kapsadığı düşünüldüğünde, besin maddelerine ulaşamamanın verdiği sıkıntıdan ziyade toplumsal ihtiyaçlar için gerekli imkanlara kavuşamamanın verdiği sıkıntının yaşandığı görülmektedir. Aynı zamanda, gıda ve gıda dışı yoksulluk oranlarının kırsal ve kentsel alanlardaki farklılıkları da göze çarpmaktadır. Özellikle kişi başına günlük 1 doların altında yaşayan yoksul fert oranının, kentlerde % 0.03 iken kırsal alanlarda % 0.46’ya çıkması, toplam gelirin her iki alanda da ne kadar adaletsiz dağıldığının en belirgin göstergesidir.

TABLO -2

Yoksulluk Sınırına Göre Yoksulluk Oranları
Yoksulluk sınırı yöntemlerine göre yoksulluk oranları, 2002

Yöntemler	Yoksul fert sayısı			Yoksul fert oranı		
	(000)			(%)		
	Türkiye	Kent	Kır	Türkiye	Kent	Kır
Gıda Yoksulluğu	926	376	550	1,35	0,92	2,01
Gıda ve gıda dışı yoksulluk	18 441	9 011	9 429	26,96	21,95	34,48
Kişi başı günlük 1 \$’ın altı	136	10	126	0,20	0,03	0,46
Kişi başı günlük 2,15 \$’ın altı	2 082	971	1 111	3,04	2,37	4,06
Kişi başı günlük 4,3 \$’ın altı	20 721	10 106	10 615	30,30	24,62	38,82
Görelî Yoksulluk	10 080	4 651	5 430	14,74	11,33	19,86

(1) Burada 2002 yılı için 1 \$’ın satınalma gücü paritesine (SGP) göre karşılığı olan 618 281 TL kullanılmıştır.

Kaynak: Türkiye İstatistik Yıllığı – 2004

Sonuç olarak; Türkiye’de gelir dağılımındaki adaletsizliklerin ciddi boyutta yoksulluğa zemin hazırladığı söylenebilir. Çalışan hane halkı fertlerinin yıllık kullanabilir gelirleri arasındaki farklar da bu sonuca farklı bir yönden ulaşan önemli bir göstergedir. Tablo-3’den de görüldüğü üzere: 15 yaş ve üstü olup farklı işlerde çalışan kesimlerin elde ettikleri gelirler, birbirlerinden belirgin bir şekilde uzaklaşmaktadır. Türkiye genelinde % 5.6’lık bir sayıya sahip ‘işveren’ kesimi toplam gelirin % 18.6’sını alırken; % 7.6’lık sayıya sahip yevmiyeli kesim ise toplam gelirin % 3.5’ini almaktadır. Fertlerinin sayısal oranı birbirine yakın olan iki kesimden biri, bu oranının, neredeyse 4 katı bir gelir yüzdesine sahip iken (%18.6) diğeri ise, oranının, sadece yarısı kadar bir gelir yüzdesini (% 3.5 ile) alıyorsa, gelir dağılımında adaletsizlik çalışan kesim arasında oldukça derin bir

görüntü sergiliyor demektir. Özellikle de bu kesimin % 21.5'ini oluşturan ücretsiz aile işçileri, toplam gelirden hiç pay almazken.

TABLO – 3

HANE HALKININ YILLIK KULLANILABİLİR GELİRİ

Esas işteki duruma göre çalışan hanehalkı fertlerinin yıllık kullanılabılır geliri, 2003

{15≥ yaş.

Esas işteki durum (UİDS, 93)	Türkiye	Kent	Kır
Toplam			
Sayı	21 702 402	11 213 682	10 488 720
Gelir –(000 000) TL	114 947 647 702	79 644 364 616	35 303 283 086
Ortalama - (TL)	5 296 540 342	7 102 427 607	3 365 833 303
%			
Ücretli maaşlı			
Sayı	42,8	65,5	18,8
Gelir	52,8	63,1	29,6
Yevmiyeli			
Sayı	7,6	8,8	6,3
Gelir	3,5	3,3	4,0
Kendi hesabına			
Sayı	22,5	13,5	32,1
Gelir	25,1	13,7	50,8
İşveren			
Sayı	5,6	7,6	3,3
Gelir	18,6	19,9	15,6
Ücretsiz aile işçisi			
Sayı	21,5	4,6	39,5
Gelir	-	-	-

Kaynak: Türkiye İstatistik Yılığ, 2004

Gelir dağılımındaki adaletsizlikleri yoksulluk açısından inceledikten sonra, yine, bu konuda incelenmesi gereken, hane halkı büyüklüğüne göre hanelerin tüketim harcamalarıdır. Bilindiği üzere; hane halklarının, yaşamlarını asgari standartlara göre (gıda ve gıda dışı ihtiyaçlar açısından) sürdürebilmeleri için gerekli olan tüketim harcamalarını gerçekleştirebilme potansiyelleri, yoksulluk sınırını belirlemede genel bir kriter olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda yoksulluk sınırını önemli bir kullanım alanına

yönlendiren ‘hane halkı büyüklüğü de hanelerin tüketim harcamalarında belirleyici bir rol üstlenmektedir. ‘Hane halkı büyüklüğüne göre hanelerin tüketim harcamalarını gösteren Tablo-4’de de, yoksulluk sınırı farklı bir açıdan değerlendirilmektedir. Bu verilere göre: Ülke genelinde, 16 milyonu aşan hane halkı bulunmakta ve 12 milyar civarında tüketim harcaması yapmaktadır. Bu tüketimin, 9 milyara yakın kısmı kentte yaşayanlar tarafından, 3 milyar civarındaki kısmı da kırsal alanda yaşayanlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Görüldüğü gibi; kentte yaşayan hane halkları 10 milyonu aşan bir civarda olup 9 milyara yakın bir harcama yaparken, kırdaki hane halkları ise yaklaşık 6 milyon dolayında olup sadece 3.5 milyara yakın bir tüketim harcaması ile yetinmekte ve bu durum, kırsal ve kentsel alanlarda yaşayan hane halklarının zenginlik farklarını yansıtmada (tüketim harcamaları bakımından) bir diğer önemli gösterge olmaktadır. Tüm bunların yanı sıra; hane halkı harcamalarının, 1 kişilik hane halkı büyüklüğünden sonra 4 kişilik hane halkı büyüklüğüne kadar artıp, daha sonra 10 kişilik hane halkı büyüklüğüne ulaşınca kadar devamlı azalması da dikkat çekicidir. Bu; ülke genelinde, 5 kişiden çok bireyli hanelerin öteki hanelere oranla harcamalarına oldukça az paylar ayırıp ihtiyaçlarını karşılamada diğerlerinden daha da geride kalmalarına yani ‘yoksullaşmalarına’ işaret eden bir veri olmaktadır.

TABLO - 4
HANELERİN TÜKETİM HARCAMALARI

(Aylık Ortalama)

Hanehalkı Büyüklüğü	Hanehalkı Sayısı			Toplam Tüketim Harcaması		
	Türkiye	Kent	Kır	Türkiye	Kent	Kır
Toplam	16 744 495	10 686 864	6 057 832	12 363 160 445	8 983 882 590	3 379 277 855
%						
1	3,7	4,0	3,2	2,7	3,1	1,6
2	15,9	15,1	17,4	14,4	14,6	13,9
3	20,1	22,3	16,1	21,5	23,6	16,0
4	26,1	29,1	20,8	28,7	30,8	23,1
5	15,9	15,5	16,8	15,4	14,7	17,2
6	8,3	7,2	10,2	7,7	6,6	10,8
7	4,4	3,4	6,2	4,1	3,2	6,3
8	2,3	1,7	3,4	2,1	1,6	3,4
9	1,3	0,7	2,3	1,3	0,7	3,0
10+	2,0	1,0	3,7	2,1	1,1	4,6

Kaynak: Türkiye İstatistik Yıllığı – 2004

Sonuç olarak, (tüm bu tablo ve şekillerin ilettiğı verilerden hareketle) yoksulluğun; gelir dağılımındaki adaletsizlikler, yerleşim yerleri arasındaki farklılıklar gibi ciddi ekonomik sıkıntıların yol açtığı problemler dolayısıyla ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Bu problemler, zaman içinde ekonomik gücü zayıflatarak yaşam standartlarını düşürmektedir.

Bu sebeple Türkiye, yaşam standartlarında önemli iyileşmeler sağlamak için, ekonomik gücünü zayıflatacak gelir dağılımı adaletsizlikleri ve yerleşim yerleri arasındaki gelişmişlik farklılıkları gibi unsurlardan kurtulmanın yollarını bir an önce bulmalıdır. Zira, yaşam kalitesinde Avrupa standartlarını yakalayabilmek, ancak, bu konudaki gerekli önlemleri almakla mümkün olacaktır.

2.BÖLÜM

YOKSULLUĞUN KURAMSAL ÇERÇEVESİ

Her yönden pek çok araştırmacının çalışmalarına konu olan yoksulluğun, iktisadi tarafıyla dikkati çekmesinde en önemli sebep sanayi devrimi ile serpilip küreselleşme ile yayılması ve Kalkınma ekonomisinin buna yol açığının düşünülmesidir.

2.1. Azgelişmişlik Ve Yoksulluk

Kalkınma ekonomisi, gelişmekte olan ülkelerde görülen yoksulluğun sebeplerini, buna çözüm bulabilecek etkili metodlar geliştirmek amacıyla araştırdığını savunan bir ekonomik açılım olarak bilinmektedir.⁴⁹ Bu amaçla hizmet edilebilmesi gelişmekte olan ülkelerin sosyo-ekonomik profilini belirlemekten geçmekte, dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerin sahip oldukları ortak özellikleri kalkınma ekonomisi açısından büyük önem kazanmaktadır. Pek çok alanda ortaya çıkan bu özellikler, kendi aralarında gruplaşarak kategorilere ayrılmakta, aynı zamanda, azgelişmişliğin de sebebi olarak görülmektedir.

“Çeşitli sosyal bilim alanlarının konuya bakış açılarını yansıtan ve yoksulluğu çeşitli yönleriyle ele alan yoksulluk kuramları vardır.”⁵⁰ Bu kuramlar, yoksulluğun nedenleri ile azgelişmişlik arasında kurduğu bağlantılardan ötürü azgelişmişlik kuramları olarak da anılmaktadır.

Azgelişmiş ülkelere has bazı sosyo-ekonomik özelliklerin yoksulluğu ortaya çıkardığı düşünülmektedir. Pek çok konuda kendini hissettiren bu özelliklerin zaman

⁴⁹ Muhittin Kaplan, “Gelişmekte Olan Ülkelerin Özellikleri,” **Kalkınma Ekonomisi: Seçme Konular**, der. Sami Taban ve Muhsin Kar, Bursa: Ekin Kitabevi, 2004, s.7

⁵⁰ Şenses, a.g.e., s.145

içinde büyüyerek, yoksulluk sorununun çözümünü zor bir hale getirdiği, günümüz dünyasında yaşanan maddi nitelikli tüm sıkıntıların da buna işaret ettiği savunulmaktadır.

İşte yoksulluğa yol açtığı düşünülen az gelişmişliği farklı açılardan yorumlayarak çeşitli çözüm önerileri üreten kuramlara İktisat literatüründe *Kalkınma Kuramları* denilmektedir.

2.1.1. Kalkınma Kuramları

Kalkınma Kuramları, az gelişmiş ülkelere gelişmişlik düzeylerini yükseltebilmeleri için gerekli alternatifleri sunma misyonunu üstlenerek ortaya çıkartılmış, bir bakıma yoksulluktan çıkış yollarını göstermiştir. Bu noktada, azgelişmiş ve gelişmiş ülkeler arasındaki farkları bilmek önemli olmaktadır. Zira, kalkınma kuramları, azgelişmiş ülkelere özgü bir takım özelliklerden yola çıkarak ortaya atılmış ve bu özellikler ‘Azgelişmişlik Sorunu’ olarak bilinen meselenin temelini oluşturmuşlardır. Bilinmektedir ki: “Gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki fark, yalnızca sayılarla açıklanabilen bir derece ayrımı değildir, bir nitelik ayrılığı söz konusudur.”⁵¹ Bu açıdan değerlendirilirse ayrımın nerede olduğu da önem kazanmaktadır. Azgelişmiş ülkelere bakıldığında farkedilecek ayrımın dayandığı temel noktalar şunlardır.

Azgelişmiş ülkelerde, doğum oranlarındaki yüksekliğe bağlı olarak nüfus miktarındaki artış da fazladır. Ayrıca kişi başına düşen reel gelir düzeyi düşük, işsizlik son derece yaygındır. Devamlı artan nüfusu karşılayacak kadar istihdam yaratılamamakta, istihdam edilmeyi isteyenler de niteliksiz olmaktadır.⁵² Nüfustaki artıştan dolayı da tarım elverişsiz topraklarda yapılmakta ve ilkel yöntemler kullanılmaktadır.⁵³

Tüm bu özelliklerden yola çıkıldığında az gelişmişliğin salt nicel faktörlerden oluşmadığı sonucu daha çok belirginleşmektedir. Zira, az gelişmişliği ortaya çıkaran ne kadar faktör varsa bir o kadar da kuram vardır.⁵⁴ Bu kuramlar da Keynezci ve neo-klasikci teorilerin tıkandığı noktada araya giren Kalkınma İktisadı tarafından ortaya konmaktadır. Geleneksel iktisadın, azgelişmiş ülkeler ile ilgili yaptığı incelemelerde, gelişmiş ülkeler için kullandığı yöntemlerin aynısını deneme hatasına düştüğünü savunan Kalkınma

⁵¹ Mehmet Türkay, Tamer İşgüden, Hüsnü Erkan, Mustafa Pirili, Hatice Kurtuluş, Tülay Ceylan ve Fuat Ercan, **Gelişme İktisadı: Kuram-Eleştiri-Yorum**, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 1995, s.140

⁵² Kaynak a.g.e., ss.72, 73

⁵³ Vural F.Savaş, **Kalkınma Ekonomisi**, 3.Baskı, Ar Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 1982, s.20

⁵⁴ Vural F.Savaş, Ergül Han ve Ayten Ayşen Kaya, **İktisadi Kalkınma**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 1999, s.50

İktisadî, azgelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelere farklı yöntemlerle araştırılması gerektiğini öne sürer.⁵⁵

Bu bağlamda, kalkınma iktisadının geleneksel iktisada karşı farklı bir alternatif olarak ortaya çıktığını anlamak ve geleneksel iktisadın gelişim aşamalarını gözden geçirmek gerekmektedir.

2.1.1.1. Geleneksel İktisat Kuramları

Bu iktisatçıların, az gelişmişlik sorununa yönelik olarak geliştirdikleri teorilerde birbirlerine benzer yanlar olduğu kadar farklı yanlar da bulunmaktadır. Özellikle, neo-klasik yaklaşımdan ayrılan yönleri dikkatleri üzerlerine çekmektedir. Azgelişmiş ülke ekonomilerinin gelişmiş ülke ekonomilerinden niteliksel olarak farklı yönleri bulunduğunu savunan neo-klasikler, iktisadî büyüme/kalkınma sorunlarında yalnız piyasanın etkili olduğundan bahsetmekte, tek etkin faktör piyasa ise kalkınma iktisadî da gereksiz demektedir. Oysa klasiklerin bir çoğunun görüşü ile bu, tam bir zıtlık oluşturmaktadır. Örneğin S.Mill, "... batılı olmayan toplumların farklılığını, Avrupa merkezli bir bakış açısından hareketle ele almıştır."⁵⁶ Smith de benzeri bir yaklaşım öne sürmüş, azgelişmiş ülkelerin yapısal özellikleriyle gelişmiş Avrupa toplumlarının özellikleri arasında tam bir tezat olduğunu savunmuştur. Sonuçta ise, geleneksel iktisatçılar bir noktada birleşmiş, 'azgelişmişlik, ülkelerin kendi içsel yapılarından kaynaklanır' demişlerdir.

2.1.1.1.1. Kısır Döngü Veya Kapalı Çember Kuramı

Ünlü kalkınma iktisatçısı Ragnar Nurkse, azgelişmiş ülkelerde kişi başına gelir düzeyinin düşük olmasının tasarruf yetersizliğine yol açarak yeterli yatırım yapılmasına olanak sağlamadığını savunmuştur. Nurkse'e göre ülkelerin gelir düzeyi düşüklükleri yatırım azlığına bağlıdır. Zira yatırım azlığı tekrar en baştan, düşük gelire yol açmakta ama düşük gelire yol açan bu kısır döngü dış yardımlar sayesinde kırılabilir. Yatırımları bir şekilde artıracak olan dış yardımlar, katalizör görevi görerek düşük gelir sarmalını ortadan kaldırmaktadır.⁵⁷

Kalkınmaya ilişkin bu teorisinin temelini 'Dengeli Büyüme' fikrine dayandıran Nurkse, Say'ın 'her arz kendi talebini yaratır' görüşünden esinlenmiş ve farklı sanayi kollarında eş zamanlı yatırımlar yapılmasının, ülke ekonomisinde dengeli bir büyümeyi

⁵⁵ Çiğdem Şahin, **Kapitalizm ve Yoksulluk** ss.20,21

⁵⁶ İşgüden, Tamer ve diğerleri, a.g.e., s.94

⁵⁷ Fikret Başkaya, **Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü**, 2.Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, 1997, ss.48,49

sağlayacağını savunmuştur. Fleming de bu konuda Nurkse'e katılmaktadır. Fleming, "bir tek sanayi dalında değil de bir çok dalda birden yatırımlar gerçekleştirildiği durumda, kümülatif sonuçlar ortaya çıkararak, sektörlerin karşılıklı olarak birbirlerini beslemelerine olanak verir."⁵⁸ demiştir.

Kısaca; dengeli kalkınma konusunda fikir yürüten iktisatçıların görüş birliğine vardıkları nokta, sanayi sektöründe hesaplı bir şekilde yatırımlara gidilmesinin tüm sektörlerle verimlilik kazandıracağıdır.

2.1.1.1.2. İkili Yapı Kuramları

Az gelişmiş ekonomilerin geleneksel ve modern olarak birbirinden uzak iki farklı kesime sahip olduğu belirtilir.

Tarımsal kesimin, geçmişten kalma-kapitalist üretim sürecinin gerisinde bir üretim yapısına sahip olduğunu ve sanayi kesiminin de, özellikle yabancı sermayenin ağırlıkta olduğu-sermaye odaklı üretim tekniği ile yoğrulduğunu belirtir. Bu, iki kesimden oluşan, zıtlıkların uç noktalarda yoğunlaşmış birlikteliğini anımsatan durumun az gelişmiş ülkelerin geride kalmalarına yol açtığını savunur. J.H.Becke, sosyolojik ikilik üzerinde durmuşken, Lewis ekonomik ikiliğe değinmiştir. Becke'e göre sosyolojik ikilik için, bir tarafta tarım kesiminin ağırlıkta olduğu bir toplum ile diğer tarafta bu topluma entegre olmaya çalışan kapitalizm bulunmalıdır. Kapital yoğun üretimin sızmakta olduğu yapı onun tam tersi olduğu içi, iki zıt kutup ortaya çıkacak ve bu iki kutup da, kendi tarafında birbirinden kopuk bir biçimde varlığını sürdürecektir. Sonuçta da ortaya, birbiri ile bağlantısı olmayan iki farklı sistemin yol açtığı heterojen bir kimlik çıkacaktır. Bu durum, ekonomi politikalarının da homojen olmasına mani olur. Zira, ikili bir toplumsal sistemin hakim olduğu bir ekonomide her iki sistemin de gereklerine uygun tek tip bir politika uygulanamaz. Aksi halde, ekonomik faaliyetlerde başarısızlık kaçınılmaz olur. İşte tüm bu sebeplerden, ikili bir toplumsal yapının olduğu ülkelerin, ikili bir ekonomi politikası izlemesi gerekmektedir. Lewis'e göre ise ekonomik ikilik için, geleneksel (tarım) kesimi ile modern (sanayi) kesiminin bir arada bulunduğu bir yapı gerekir. Becke'un bahsettiği yapıdan farklı olarak, burada, dışardan sızan herhangi bir sistem yoktur. Toplum, her iki yapıyı da zaten kendi içinde barındırmaktadır. Bu iki yapı toplumu ifade edebildiği için buna sosyolojik değil ekonomik ikilik denmektedir.⁵⁹ Lewis'e göre de: tarım ve sanayide

⁵⁸ Akın İlkin, **Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi**, İ.Ü.İktisat Fak., İstanbul: Yön Ajans, 1988, s.31

⁵⁹ İşgüden Tamer ve diğerleri, a.g.e., ss.144-146

gerçekleşecek bir iyileşme teknolojiyi ilerletecek ve teknolojik ilerleme de dış ticaretin katkısıyla ekonomik kalkınmayı sağlayacaktır.⁶⁰

2.1.1.1.3. Tarihsel Büyüme Aşamaları Kuramı W.W.Rostow

W.W. Rostow, Toplumların gelişebilmeleri için geçmeleri gereken beş aşamanın bulunduğundan bahseder. Rostow'a göre bu aşamaları geçebilmek ancak tarihsel süreç içerisinde mümkündür.⁶¹ Bu aşamalar şöyledir:

Geleneksel Toplum: Gelenek ve göreneklerine bağlı olan bu toplumda üretim sınırlı bir yapıya sahiptir. Rostow'un tespitiyle bu, Newton öncesi devrin bir özelliğidir. Durgun bir yapısı yoktur ve insanlar üretim için tabiatı kullanmamaktadır. Dolayısıyla, teknoloji ve bilim devreye girmediği için elde edilen gelir seviyesinde bir tavan bulunur. Çin hanedanlıkları, Ortaçağ Avrupası, Newton öncesi devrin toplulukları; Akdeniz-Ortadoğu uygarlıkları kısaca, tabiatı ekonomik açıdan rasyonel olarak kullanmayan tüm toplumlar bu aşamaya birer örnektir. **Kalkış Öncesi Toplum:** Rostow'a göre, gerekli hazırlıkların kalkınmaya geçmek için başlatıldığı bir aşamadır. Bu aşamaya en önce geçen ülke İngiltere olmuştur. Rahat yaşam koşullarını hazırlamanın amaç olarak benimsendiği bu aşamada, merkezi yönetimin varlığının hissedildiği bir devlet bulunmalıdır. Zaman içinde, tarım dışındaki diğer sektörlerde de gelişme sağlanmaya başlanır aynı zamanda bankacılık da ilerleme moduna girer. **Kalkış Aşamasında Olan Toplum:** Gelişmenin önündeki engellerin ortadan kaldırıldığı ve gerekli şartların sağlandığı her durumda kalkınmanın gerçekleştirilebileceğini ifade eder. Ancak bu noktadan itibaren, elde edilecek kârın yatırıma harcanmasının gerekliliğine vurgu yapar, işaret eder.⁶² Bu aşamada özel sektör yatırımları artar. Yeni teknolojiler de kullanılıp sanayinin geliştirilmesini sağlar. **Olgunluk Aşamasındaki Toplum:** Teknolojik imkanların sanayi kollarında belirgin bir şekilde hissedildiği bir aşamadır. Bu sayede farklı sanayi kolları ortaya çıkar, gelirin önemli bir kısmını yatırımlara yöneltmek alışkanlık haline gelir. Dış ticaret ilişkileri hız kazanır ve nitelikli işgücü ihtiyacı ile birlikte miktarı da artar. **Kitle Tüketim Çağı Toplumu** Rostow "ülkeler kapitalizme ayak uydurdukları takdirde, sanayileşmenin bir diğer aşaması olan kitle tüketim çağına girmiş ülkeler gibi olabilirler, demektedir."⁶³ Oysa bu ifade, bugünün gerçeklerine ters düşmektedir. Çünkü, birkaç yüzyıl önce varolan şartlarda gerçekleşmiş olgular bugünün varolan şartlarında aynı şekilde gerçekleşmeyebilir. Azgelişmiş ülkelerin

⁶⁰ Şahin, a.g.e., ss.69,70

⁶¹ İşgüden Tamer ve diğerleri, a.g.e., s.147

⁶² Şahin, a.g.e., s.71

⁶³ Başkaya Fikret, a.g.e., s.61.

geçirdikleri tarihsel süreçler, gelişmiş ülkelerin geçirdiklerinden son derece farklı bir görünüm arz edebilir. Buna rağmen Rostow, tüm bu farklılıkları görmezden gelmiş, gelişmiş ve azgelişmiş ülkelerin aynı tarihsel süreçten geçtikleri varsayımıyla kıyaslamalarda bulunmuştur. Sonuçta; azgelişmiş ülkeler sanki hiçbir tarihsel deneyimleri olamamış gibi, bu deneyime sahip olduğu varsayılan gelişmiş ülkelerin tarihlerine göre değerlendirilmişlerdir.

2.1.1.1.4. Girişim Yeteneğine Dayalı Kuramlar

Hoselitz'e göre, azgelişmiş ülke insanların sorumlulukları statülerine göre dağıtılmaktadır. Gelişmiş ülkelerde görülmeyen bu durumun, azgelişmiş ülkelerde yaşanmasının sebebi, 'başarı'nın bir kriter olarak kabul edilmemesidir. Bu da, ekonomik faaliyetlerde belirsizliklere yol açmaktadır.⁶⁴

Özetle; bu yaklaşımda, gelişmiş ülkeler düzeyine ulaşılabilmesi için azgelişmiş ülkelerin, doğru bir eğitim politikası izleyerek insan gücünü başarıya odaklaması gerektiği belirtilir.

2.1.1.1.5. Dengesiz Büyüme Modeli, Kuramı A.O. Hirschman

Dengeli büyüme modeline eleştiri yönelten Hirschman, yatırımların sektörler arasında belirli bir denge arayışına gitmeden dağıtılmasının büyüme süreci açısından daha olumlu olacağını savunmuştur. Hirschman'a göre, başka endüstrilerin yatırımlarını artırmaya teşvik edecek olan sektörlerle öncelik tanınmalıdır.

Ekonomik açılımlar bazı sektörleri avantajlı hale getirecek şekilde dizayn edilirse, kalkışa geçme aşaması azgelişmiş ülkeler için bir sorun olmayacaktır.⁶⁵

2.1.1.2. Yapısalıcı ve Neo Yapısalıcı Kuramlar

Azgelişmişliği AGÜ'lerin tarihsel penceresinden bakmadan yorumlayan Ortodoks Kalkınma Kuramlarına karşı alternatif olarak yapısalıcı ve Neo-Yapısalıcı kuramlar geliştirilmiştir. Bu kuramlara "... ECLA'nın direktörü de olan Arjantinli Raul Prebisch'in önemli bir katkısı olmuştur."⁶⁶

⁶⁴ İşgüden Tamer ve diğerleri, a.g.e., ss.153

⁶⁵ İşgüden Tamer ve diğerleri, a.g.e., ss.155,156.

⁶⁶ Başkaya, a.g.e., s.63.

Prebisch'e göre, uluslararası ticaret bir tek merkez ülkelerin lehine işlemektedir. Diğer ülkeler ise bu ticaretten fayda sağlayamayan çevre ülkeler olarak geride kalmaktadır.

Çevre ülkelerde, kalkınmayı sağlayacak adım atmaya kadir sermayedarlar yoktur. Varolan sermayedarlar kalkınmaya hizmet edecek kadar güçlü yatırımlar yapamamaktadır. Dolayısıyla devlet, bu noktada devreye girerek etkin yatırımları teşvik etmelidir. Ancak bu teşvik, müdahaleci bir anlayış olarak değil kalkınma amaçlı bir sanayileşmede gerekli bir katalizör olarak yorumlanmalıdır. Nitekim, sanayinin kalkınmanın temelini oluşturduğunu düşünen yapısalcılara göre buradaki asıl problem sermaye kıtlığıdır. AGÜ'lerde iç pazar olanakları sınırlıdır ve eğer sermaye kıtlığına yol açan bu durum tüketicilerin pazarı genişletmesini sağlayarak satın alma güçlerini artırmak sureti ile değiştirilemezse sanayi yeterince gelişemeyecektir. Bu konudaki bir diğer görüş ise Brezilyalı teorisyen Calso Furtado'ya aittir. Furtado, kalkınmanın temelini oluşturan sanayinin gelişmesini, imalat sektörü tarafından istihdam edilecek işgücüne bağlamıştır. Başka bir teorisyen Singer ise, klasiklerin savunduğu serbest ticarete dayanan politikaların sanayileşme yolunda bir engel teşkil ettiğini savunmuştur. Bu konuda araştırmalar yapan Raul Prebisch ise karşılaştırmalı üstünlükler teorisi çerçevesinde izlenen politikaların tam tersine sadece gelişmiş ülkelerin lehine işlediğini saptamıştır. Zira, sanayileşmiş ülkelerdeki işçi sendikaları son derece güçlüdür. Bu ülkelerde herhangi bir kriz döneminde bile işçi ücretleri aşağıya doğru inmemektedir. Böylece, imalat ürünleri ithalatçısı olan AGÜ'ler ücret ve dolayısıyla fiyatların aşağıya doğru inelastik olmamasından ötürü, verimlilik artışı olsa bile bundan fayda görememektedir. Bu konuya detaylı olarak açıklık getiren Prebisch'e göre; ücretleri, verimlilik artışlarından etkilenmeyen bir üretim yapısına sahip olan azgelişmiş ülkelerde, ücret düşüklükleri ihraç ürünleri fiyatlarını da düşürmektedir. Oysa gelişmiş ülkelerdeki üretim yapısı, verimlilik artışlarından olumlu etkilenmekte ve bu da fiyatların yükselmesini sağlamaktadır. Sonuçta bu durum azgelişmiş ülkelerin aleyhine gelişmiş ülkelerin lehine işlemektedir.⁶⁷

Bu çıkmazdan AGÜ'lerin çıkmasının tek yolu imalat sanayilerini geliştirerek imalat mallarını kendilerinin temin etmesidir. Aksi halde, rekabetin arttığı uluslararası ticarete AGÜ'lerin başarılı olma şansı azalır. Ayrıca, dış rekabete karşı yerli sanayini korumak için devletin ithal ikameci bir politika izlemesi de, AGÜ'lerin gelişmiş ülkelere karşı daha avantajlı bir konum elde etmesine sağlar.

⁶⁷ Kaynak, a.g.e., ss.79,80,81,82

Enflasyonla da ilgili görüşleri de olan, “... yapısalcı tezlere göre, enflasyonun nedeni yapısal uyumsuzluklardan, ekonomik yapıdaki tıkanıklardan veya yeterli ‘esnekliklerin’ bulunmayışındandır.”⁶⁸

Bu yüzden neo-yapısalcılar; ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek için, yapısal düzenlemeleri devam ettiren ancak devlet eliyle, yapılan planlamaları sadece değişim süreci içinde gerekli gören politikaların benimsenmesi kanaatine varmışlardır.

2.1.1.3. Neo Marksist ve Bağımlılık Kuramları

Kapitalizme ilişkin ‘Makroekonomik’ açıdan analizler yapan Marksist iktisatçılar, kalkınma sorunlarına sosyalizm penceresinden yaklaşmışlardır. Kapitalist sistemin yaygınlaşmasını sosyalizmi ortaya çıkaracak bir unsur olarak gören Marx, kapitalizmin, dünyanın pek çok yerindeki yapıları tahrip ederek kendi kendinin sonunu hazırlayacağını savunmuştur. “1900’lü yılların ilk iki on yılında geliştirilen emperyalizm teorileri de, soruna sanayileşmiş kapitalist ülkeler ve sosyalist devrim perspektifinden yaklaşmışlardır.”⁶⁹

Kalkınma sorunlarına politik ve ekonomik açıdan yaklaşan neo marksistler, çevre ülkelerin yapılarının merkez ülkelerin yapılarından farklı olduğunu savunmuşlardır.

Bu teoriler, emperyalist düzeni meşru kılan kalkınma teorilerine tepki olarak ortaya çıkmış ve kendi aralarında bazı farklılaşmalara uğramıştır. Sonunda ise azgelişmişliğin gelişmiş ülkelerle ilişkilerden kaynaklandığı konusunda hem fikir olmuşlardır.

2.1.1.3.1. Paul Baran’ın Azgelişmişlik Kuramı

Baran, geri kalmış ülkelerin ikili bir ekonomik yapıya sahip olduklarını ve bu ikili yapının da tarım ve sanayi sektörleri arasındaki büyük verimlilik farkından kaynaklandığını belirtmiştir. Baran’a göre; 3. Dünya ülkelerini sömürgeleştiren Avrupa’da bu sayede kalkınma sağlanırken, 3. Dünya ülkelerinde ise tam tersine bir gerileme olmuştur. Bu durumu ‘artık değer kavramı ile (Marks’ınkinden farklı bir anlamda) açıklayan Baran, yatırımların finanse edilmesinde kullanılacak ‘artık değer’in, sermayedar-toprak sahibi-rantiyer-emekçi, dörtlüsü içinden birinin eline geçeceğini ifade etmiştir.

Azgelişmişliğin nedeni olarak bahsettiği ‘artık değer’in kontrolü sorunu da Baran’a göre sadece içerden değil aynı zamanda dışardan da beslenmektedir. Zira, üretimden

⁶⁸ Başkaya, a.g.e., s.66.

⁶⁹ Başkaya, a.g.e., s.70.

kaynaklanan ‘artık değer’e gelişmiş ülke sanayicileri de talip olmaktadır ve içerdeki bu etkin dörtlü sınıfla birlikte dışardaki, yabancı kapitalist sınıf, sanayileşmenin önünde büyük bir engel oluşturmaktadır. Yani ‘artık değer’in olması gereken yere, yatırımlara yönelmesine izin verilmemektedir. Oysa ki yoksulluğu doğuran bu durumdan çıkmanın tek yolu, ‘artık değer’in sanayide değerlendirilmesidir. Bu da ancak devlet kontrolüyle sağlanabilir.⁷⁰

2.1.1.3.2. A.G. Frank’ın Azgelişmişlik Kuramı

Frank; azgelişmiş ülkelerin de ticaretinde rol oynayan kapitalist sistemin, azgelişmiş ülkelere doğru artık değer akmasını sağlayarak, bunun, gelişmiş ülkelerin lehine azgelişmiş ülkelerin de aleyhine bir durum ortaya çıkardığını savunmuştur.⁷¹

Bu yönden bakıldığında, artığı kontrol altına almanın ticaretle mümkün olduğu anlaşılır. Nitekim Frank’a göre, değişim mekanizması sayesinde değer aktarımı gerçekleşmektedir ve bu mekanizma bir piramit gibi şekillenmiştir. Bu piramitin en üstünde büyük metropoller bulunurken alt sıralarda ticaret erbabından oluşan küçük metropoller ve en altta da çiftçilerden oluşan uydular yer almaktadır. Bunlar arasında; uyduların küçük metropollere, küçük metropollerin de büyük metropollere bağlandığı bir sistem vardır. Değer aktarımı, bu sistem doğrultusunda gerçekleşmektedir. O yüzden; bir köprü görevi üstlenen tek elci ticaret vasıtasıyla büyük metropoller uydu toplumların artığına sahip olmakta ve uyduların gelişimi bu şekilde engellenmektedir. Azgelişmişliğin sebebi olarak görülen bu durumdan kurtulmanın tek yolu ise metropol-uydu ilişkilerini ortadan kaldırmaktır. Zira, uydular ancak metropollerle bağlantıları kesildiği zaman gelişmeye başlayacaklardır.⁷²

2.1.1.3.3. Samir Amin’in Azgelişmişlik Kuramı

Samir Amin, üretim ilişkilerine göre azgelişmişliği ele almıştır. Amin, merkez ve merkeze bağımlı çevre ekonomiler olarak adlandırdığı ülkelerin, üretim süreçleri üzerinde durmuş ve aralarındaki farklılığı da buradan yola çıkarak incelemiştir.

Merkez ve çevre tanımlamasını dünya ekonomisi içinde bir hiyerarşik sınıflandırma yaparak açıklayan Amin, bu hiyerarşik yapının en üstüne merkez en altına ise çevre

⁷⁰ Kaynak, a.g.e., ss.86, 87, 88

⁷¹ Başkaya, a.g.e., s.75.

⁷² Kaynak, a.g.e., ss.89, 90, 91

Ülkelerini yerleştirmiştir. Buna göre, dünya ekonomisi içinde en yüksek payı alan merkez ülkeler yüksek bir sermaye birikimine sahiptirler ve bu konumlarını sürdürebilmeleri için, hiyerarşik yapının hep üst basamaklarında kalmaları gerekir. Bu aynı zamanda, evre ülkelerin merkez ülkelerin çıkarlarına hitap edecek kadar düşük ücretlerle hiyerarşik yapının alt sıralarında kalmaya devam etmesi anlamına da gelmektedir. Zira; evre ülkelerde, sermaye mallarına yönelik üretimin değil de kitlesel tüketime hitap eden üretimin olması, onların kendi kendinin merkezi olan ülkeler gibi üretim araçlarını imal etmelerine engel teşkil etmektedir. Bu da ekonomilerinin, gelişmiş ülkelerin imalat sektörüne ihtiyaç duyacak kadar zayıflamasına yol açmaktadır. Gelişmiş lke sermayedarlarının isteklerine uygun olarak ihracat sektörlerini yönlendirmek durumunda kalan evre ülkeler, aynı zamanda, sermaye malları üretemedikleri için de bunları ithal etmekte, sonuçta da yerli sanayilerinin çökmesine zemin hazırlanmaktadır.⁷³

Bu yaklaşımdan hareketle; merkez ülkelerin, dünya ekonomik sisteminin bu hiyerarşisi bozulduğu takdirde en yüksek payı almaları tehlikeye düşeceği için, azgelişmiş ülkelerin üretim yapılarını bozarak sistemi devam ettirmeye çalışacakları söylenebilir. Tüm bu olumsuzluklardan kurtulabilmesi için azgelişmiş ülkelerin, bir an evvel kendi kalkınma süreçlerini başlatmaları ve çarpık dengeyi uluslararası ticaretten çekilerek bozmaları gerekmektedir.

2.1.1.3.4. Arghiri Emmanuel'in Azgelişmişlik Kuramı

Emmanuel'e göre evre ülkelerdeki emek değerinin ucuz olması, merkez ülkelerin, bu ülkelerden düşük fiatlarla mal satın almalarını sağlamaktadır. Her durumda, gelişmiş ülkelerin azgelişmiş ülkelerden çok ucuza kaynak transferi ise bir çeşit 'eşitsiz değişim' sayılır. Zira; sömürü oranı yüksek olan azgelişmiş ülkelerde reel ücretlerin düşük olması satın alma gücünü azaltmakta, yabancı sermaye girişini engellemekte ve yatırım yapılamamasına yol açmaktadır. Aynı zamanda; düşük ücretli emeğin ürettiği ürünleri gelişmiş ülkeler ucuza alırken, gelişmiş ülkelerden, buradaki yüksek ücretler sebebiyle azgelişmiş ülkeler pahalıya mal satın almaktadır.⁷⁴

Sonuç olarak; düşük ücretler, hem kalkınmaya engel olmakta hem de uluslararası ticaretten zararlı çıkılmasına yol açmaktadır. Bu durumu önlemek için; düşük ücretlere yol

⁷³ Kaynak, a.g.e., ss.91, 92

⁷⁴ Kaynak, a.g.e., s.94.

açan etkenler ortadan kaldırılarak iç pazar genişletilmelidir. Gelişmiş ülkelere ihracatın sınırlandırılması, kalkınma gerçekleşinceye kadar izlenebilecek bir yol olabilir.

2.1.2. Azgelişmişliğe Yol Açan Etmenler

Zira, yoksulluğun kişisel bazı olumsuz özelliklerden kaynaklandığını düşünenler kadar, dışsal bazı olumsuz faktörlerden kaynaklandığını da düşünenler bulunmaktadır. Özellikle, yoksulluğun algılanışı ile ilgili farklar, sebeplerine yönelik düşünceler üzerinde etkili olduğu için bu konuda görüş farklılıkları ortaya çıkması doğal kabul edilebilir. Yine de taşıdığı önem dolayısıyla yoksulluk, fikir ayrılığına yer vermeyecek derecede kesin sebeplere dayandırılmalıdır. Dolayısıyla da nelerin yoksulluğu ortaya çıkarıp sürdürdüğü de bulunması gereken cevaptır.⁷⁵ Ekonomik yapıdaki sorunların ülkelerin az gelişmişliğine yol açtığı kalkınma teorilerinde vurgulanmaktadır.⁷⁶ Buradan, yapısal faktörlerin büyük bir önem taşıdığı sonucu çıkmaktadır. Ekonomik analizlerde, makro ekonomik ve sektörel verilerin yapısal faktörler hakkında bilgi verdiği düşünüldüğünde her iki açıdan yapılan çalışmalara değinmek, ekonomik yapıdaki temel unsurları görmek açısından faydalı bulunmaktadır:

2.1.2.1. Makro Ekonomik Veriler

Bir ülkenin gelişmişlik düzeyini gösteren en önemli kriterlerden birisi **Kişi Başına Düşen Gelir** ölçüsüdür. Bu ölçü sayesinde, fertlerin refah düzeyi tespit edilebilmekte ve ülkenin ne derece kalkınabildiği anlaşılmaktadır. Ancak, yine de, gelir dağılımında yaşanması muhtemel adaletsizlikleri göstermede yetersiz kalması dolayısıyla, azgelişmişliğin tespitinde tek başına bir anlam ifade edemez. “... ülkenin gerçek satın alma gücünün belirlenmesinde bazı sakıncaları beraberinde getirmektedir.”⁷⁷

Tüm bu olumsuz yönlerine rağmen **kişi başına gelir** düzeyi, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre gruplandırılmasında faydalı bir kriter olarak kullanılabilir. Zira, bu düzeyin düşük olduğu ülkelerde gelişmişlik düzeyi de düşük olmakta ve yoksulluk problemi ortaya çıkmakta, yüksek olduğu ülkelerde ise gelişmişlik düzeyinin de yüksek olması dolayısıyla yoksulluk problemi yaşanmamaktadır. Bu durumu, Dünya Bankası’nın, kişi başına gelir düzeylerini baz alarak ülkeleri gruplandığı çalışmalarda görmek mümkündür.

⁷⁵ Şenses, a.g.e., s.145

⁷⁶ Kaplan, a.g.e., s.8

⁷⁷ Kaplan, a.g.e., s.9

TABLO-5
KİŞİ BAŞINA GELİR DÜZEYİNE GÖRE
ÜLKELERİN GELİŞMİŞLİK DÜZEYLERİ

	Toplam GSYİH (Cari Fiyatlar) (Milyar dolar)	Toplam Nüfus (Milyon)	Kişi Başına Düşen GSYİH 1971	Kişi Başına Düşen GSYİH 2001	Yıllık Ortalama Artış Hızı (%)					
					GSYİH		Nüfus		Kişi Başına GSYİH	
					1971-85	86-2001	1971-85	86-2001	1971-85	86-2001
Uganda	5,8	23,9	214	239	0,57	6,49	2,62	3,11	-2,05	3,38
Bangladeş	48,6	133,3	139	345	1,95	4,59	2,52	1,98	-0,57	2,61
Kenya	11,4	30,7	160	367	4,51	2,88	3,65	2,73	0,87	0,16
Sudan	12,1	32,1	154	376	3,01	4,96	2,95	2,21	0,06	2,74
Nijerya	51,2	129,9	266	435	2,92	3,83	2,98	2,78	-0,06	1,04
Hindistan	482,8	1032,5	115	467	3,84	5,76	2,23	1,87	1,61	3,88
Endonezya	145,3	209	76	678	7,23	5,14	2,18	1,55	5,05	3,59
Zimbabve	9	12,9	326	703	3,38	1,86	3,42	2,5	-0,04	-0,64
Sri Lanka	15,6	18,7	195	834	4,59	4,24	1,53	1,19	3,07	3,05
Mısır	96,1	65,2	204	1390	6,1	3,94	2,28	2,11	3,82	1,83
Suriye	26,2	16,6	319	1543	7,93	3,79	3,39	2,92	4,55	0,87
İran	108	64,5	423	1606	4,03	3,1	3,37	1,97	0,67	1,13
Bulgaristan	13,6	7,9	1296	1688	5,91	-0,69	0,35	-0,68	5,56	-0,01
Ürdün	8,9	5	372	1726	6,34	2,83	3,74	4,02	2,6	-1,20
Tayland	114,8	61,2	199	1865	6,35	6,23	2,39	1,12	3,96	5,10
Tunus	20,0	9,7	322	2077	6,34	4,23	2,32	1,79	4,02	2,43
Türkiye	148,0	68,5	459	2136	4,39	3,61	2,35	1,93	2,04	1,67
Küba	28,6	11,2	726	2544	5,85	-0,53	1,14	0,65	4,71	-1,18
G. Afrika	113,3	44,8	865	2550	2,73	1,76	2,33	2,24	0,41	-0,48
Brezilya	509,0	172,4	787	2925	6,07	2,46	2,28	1,52	3,79	0,94
Malezya	88,1	23,8	381	3748	8,11	6,59	2,45	2,61	5,66	3,98
Uruguay	13,1	3,3	980	3905	1,17	2,96	0,46	0,66	0,71	2,30
Şili	66,5	15,4	1150	4310	1,72	6,30	1,59	1,54	0,13	4,76
Polonya	183,0	38,6	667	4735	3,69	2,33	0,90	0,24	2,80	2,09
Arjantin	197,7	36,2	1524	5267	1,11	2,39	1,55	1,07	-0,44	1,33
Meksika	617,2	99,4	836	6144	5,09	2,72	2,67	1,72	2,42	1,00
Avustralya	3368,8	19,4	3736	19056	3,02	3,45	1,54	1,30	1,48	2,15
Fransa	1320,4	59,2	3209	22168	2,76	2,33	0,55	0,44	2,21	1,89
Almanya	1853,4	82,3	3005	22507	2,26	2,32	0,00	0,36	2,26	1,96
İngiltere	1429,7	59,1	2543	24281	1,99	2,63	0,13	0,26	1,86	2,37
Japonya	4175,6	127,0	2210	32809	4,11	2,44	0,97	0,32	3,14	2,13
ABD	10019,7	285,3	5253	34788	3,25	3,06	0,99	1,14	2,26	1,92
Batı Avrupa				3088	23063					
Dünya			6127,4	952	5052					

Kaynak: <http://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/>'den aktaran Muhittin Kaplan, "Gelişmekte Olan Ülkelerin Özellikleri," Kalkınma Ekonomisi, der. Sami Taban ve Muhsin Kar, s.10

İlgili tablo incelendiğinde, ülkelerin kişi başına gelir düzeyleri ile gelişmişlik düzeyleri arasında nasıl bir bağlantı olduğu görülür. Kişi başına gelir düzeyleri düşük olan ülkeler kendi aralarında bir grup oluşturarak düşük gelişmişlik düzeyine sahip ülkeler kategorisini oluşturmakta, diğerleri ise (kişi başına gelir düzeyleri yüksek olan ülkeler) yüksek gelişmişlik düzeyine sahip ülkeler kategorisine girmektedir. Kişi başına gelir düzeyinin bir gelişmişlik ölçüsü olarak görülmesinin nedeni ise yatırımlarla olan ilişkisidir. Zira; yatırımların az olması düşük gelire yol açarken, düşük gelir de tasarrufları azaltarak yeniden yatırımları düşürmekte ve tekrar en başa dönülmesine sebep olmaktadır. Böylelikle; gelişmişlik düzeyinde esas belirleyici olan yatırımlar, azlıkları veya çoklukları ile gelir düzeylerini belirleyerek, gelirin de gelişmişlik düzeyi üzerinde etkisinin olmasını sağlar.

Bir ülkenin gelişmişlik düzeyini gösteren diğer bir önemli kriter ise özel tüketim harcamalarıdır. Zira, "... geliştirmekte olan ülkelere özel tüketim harcamalarının GSYİH'ya oranı yaklaşık % 75 iken, bu oran gelişmiş ülkeler için yaklaşık olarak % 55'tir."⁷⁸ Bunun sebebi; kişi başına gelirin düşük olduğu ülkelere temel gereksinimlerin, ancak, gelirin önemli bir bölümünün harcanması suretiyle karşılanabilmesidir. Bunun yanı sıra; yine bu ülkelere, ithalatın GSYİH'daki payının da yüksek olduğu görülür. İhtiyaç duyulan yatırım mallarının yeterince üretilmemesine bağlı olarak ortaya çıkan bu durum, ithalata karşı kronik bir alışkanlığın baş göstermesine neden olur.

Az gelişmiş ülkelere fark edilen bu olumsuz faktörler yoksulluğu iyice belirgin hale getirirken aynı zamanda, tarım sektöründe yaşanan bazı sıkıntılar da durumu perçinlemektedir. Bu sıkıntıların asıl kaynağı olarak düşük tarımsal verimlilik gösterilebilir. Zira: Tarım sektöründe ilkel yöntemlerin kullanılmasının yanı sıra, tarıma uygun olmayan bazı yerlerin de tarımla uğraşan nüfusun çokluğu nedeniyle ekilip biçilmesi tarımsal verimliliği düşürmekte, bu durum ise, gizli işsizliğe yol açan etkileri ile yoksulluğu geniş kitlelere yayarak büyütmektedir.⁷⁹

2.1.2. Sektörel Veriler

Makro ekonomik veriler, geliştirmekte olan ülkelerin yapısal faktörleri ile ilgili yaşanan sorunların belli bir yönünü aydınlatırken, sektörel veriler de öteki yönünü aydınlatmaktadır. GSYİH'daki oranlarına göre sektörlerin durumu hakkında bilgi edinmek,

⁷⁸ Kaplan, a.g.e., s.9

⁷⁹ Kaplan, a.g.e., s.13

ekonomik yapının genel özellikleri açısından fikir edinmek demek olduğu için, sektörlerin GSYİH'daki oransal durumlarını gösteren bir tablodan yararlanmakta fayda vardır.

TABLO – 6
ÜLKELERE GÖRE SEKTÖRLERDE GSYİH DAĞILIMI

	Tarım		Sanayi		İmalat San. / Sanayii		İnşaat		Ulaştırma ve Haberleşme		Ticaret		Diğerleri	
	1971	2001	1971	2001	1971	2001	1971	2001	1971	2001	1971	2001	1971	2001
Uganda	47	31	4	12	3	9	4	8	2	5	26	12	21	24
Bangladeş	35	23	16	18	16	15	6	8	9	9	13	14	18	26
Kenya	31	16	12	12	10	11	6	4	5	6	9	22	29	26
Sudan	39	38	11	13	9	10	3	4	7	11	15	18	20	16
Nijerya	44	34	17	14	7	5	6	2	4	2	14	9	14	23
Hindistan	40	23	15	18	13	14	4	5	3	...	8	19	22	25
Endonezya	45	16	17	41	8	26	3	6	4	5	16	16	14	16
Zimbabve	16	20	29	19	20	14	5	3	8	10	14	18	24	32
Sri Lanka	35	16	15	21	14	18	5	6	10	11	14	19	14	15
Mısır	24	15	20	27	17	18	2	4	4	9	11	15	28	23
Suriye	20	26	22	27	18	6	3	3	12	13	20	16	22	16
İran	14	13	33	30	10	14	4	4	5	9	10	14	29	30
Bulfaristan	20	12	43	21	35	16	5	4	4	11	2	9	26	30
Ürdün	9	3	11	18	10	13	5	3	9	13	16	10	41	40
Tayland	24	9	21	34	18	29	4	3	6	8	23	14	22	25
Tunus	19	12	16	24	9	19	5	5	5	8	20	15	22	26
Türkiye	36	14	18	25	16	22	5	5	8	15	13	22	19	23
Küba	8	7	39	33	36	28	6	4	7	6	29	22	6	29
G. Afrika	7	3	30	26	20	17	4	3	10	9	13	12	30	39
Brezilya	10	7	29	26	26	20	6	8	4	5	16	7	27	41
Malezya	28	9	23	45	14	31	4	4	5	7	13	14	23	26
Uruguay	17	6	25	21	23	16	5	5	8	9	11	13	38	51
Şili	6	6	25	27	16	16	10	8	5	7	14	11	34	34
Polonya	9	3	45	21	32	16	13	6	7	6	14	19	27	31
Arjantin	9	5	39	19	35	14	7	4	6	9	14	15	16	42
Meksika	11	4	21	20	19	18	4	4	5	10	26	19	29	34
Avusturalya	7	3	26	18	20	11	8	6	8	7	11	12	30	44
Fransa	6	2	28	18	25	16	7	4	6	6	12	12	33	49
Almanya	3	1	35	23	31	21	8	4	6	6	12	12	29	48
İngiltere	3	1	33	20	29	15	6	5	8	7	13	14	32	46
Japonya	5	1	38	24	35	21	8	7	7	6	13	14	26	60
ABD	3	1	28	18	24	14	5	5	7	7	19	18	40	52

Kaynak: <http://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/>'den aktaran Muhittin Kaplan, “Gelişmekte Olan Ülkelerin Özellikleri,” Kalkınma Ekonomisi, der. Sami Taban ve Muhsin Kar, s.15

Bu tabloya göre: Tarım sektörüne GSYİH'dan ayrılan pay az gelişmiş ülkelerde fazla iken gelişmiş ülkelere doğru azalmakta; sanayi sektörüne ayrılan pay ise az gelişmiş ülkelerde az iken gelişmiş ülkelere doğru artmaktadır. Kısacası; sektörler ayrılana pay gelişmişlik düzeylerine göre değişmektedir. Gelişmekte olan (az gelişmiş) ülkelerde tarım sektörünün ağırlığı hissedilirken, gelişmiş ülkelerde de sanayi sektörünün ağırlığı hissedilmektedir. GSYİH'daki payının artmasıyla büyümeyi hızlandıran sanayi sektörü gelişmeyi beraberinde getirmektedir. Sonuçta "... Kapital ve teknoloji yoğun sektörlerde verimliliğin, emek yoğun sektörler orana daha yüksek olduğu dikkate alındığında, gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelerdeki kalkınmışlık seviyesini yakalayabilmeleri için tarım-sanayi transformasyonu yanında emek yoğun-teknoloji yoğun sanayi malı transformasyonunu da gerçekleştirmeleri gerekmektedir." 80

Bunların yanı sıra; bu ülkeler tarımsal ürünlerinin ihracını sanayi ürünlerinin ihracına oranla daha yüksek tuttuklarından yeterli düzeyde gelir elde edemezler. Gelişmiş ülkeler gibi sanayi ürünlerinde (ihrac düzeyini yükseltecek kadar) ihtisaslaşmaya yönelmek zorunda kalırlar. Zira; kalkınmış-gelişmiş ülkelere bakıldığında, bunların sanayi malı ihracında oldukça yüksek bir düzeye sahip oldukları görülür. Gelişmekte olan ülkelerde ise bu düzey, sadece tarımsal ürünlerin ihracında söz konusudur. Az miktarda ihrac ettikleri sanayi ürünleri de katma değeri düşük giyim sektöründen gelmektedir. Gözlenen bu durum, ithalat eğilimlerine yansır. Gelişmekte olan ülkelerin gelişme aşamalarında ihtiyaç duydukları yatırım malları, kendileri tarafından yeterli düzeyde üretilmediği için ithal edilmek suretiyle temin edilir. Bu durum, dış ticaret hadleri üzerinde de olumsuz bir etki yaratmaktadır. Zira; gelişmekte olan ülkeler düşük kar marjıyla tarım ürünlerini ihrac ederken, yüksek maliyetli sanayi (ara-yatırım) malı ithalatlarıyla da zarar ederler. Gelişmiş ülkeler için, (düşük maliyetli tarım ürünü ithalatları ve yüksek karlı sanayi ürünü ihracatları ile) kaçırılmaması gereken bir fırsat oluşturan bu yeni denge, ekonomik değerleri sadece bir tarafın lehine işleterek diğer tarafı yoksullaştırır. İstihdam edilen kesimin yarıdan fazlasının yine tarımdan geliyor olması da, bu yoksulluğu iyice artırır.

Sonuç olarak; bilinen çözüm yolları arasında, soruna rasyonel bir alternatif teşkil etmesi itibariyle kalkınmayı hedeflemek; gelişmekte olan ülkelerin, tarımdaki birikmiş işgücünü sanayiye yönlendirebilecek bir altyapı oluşturmalarını sağlaması açısından iyi bir adımdır.

⁸⁰ Kaplan, a.g.e., s.15

2.1.3. Yoksulluğa Yol Açan Etmenler

Yoksulluk ne kadar farklı şekillerde olursa olsun hemen hemen her ülkenin ortak bir sorunu durumundadır. Ancak bu sorun gelişmekte olan ülkelerde kronik bir hale gelmiştir. 81 Her ne kadar AGÜ'deki yoksulluğun sebepleri ile ilgili kesinleşmiş ortak görüşler mevcut değilse de, belirlenmiş bazı temel verilerden yola çıkarak net sonuçlara ulaşmak mümkündür. Bu veriler yoksulluğun ortaya çıkışına dair çeşitli ihtimaller üzerinde durur. Birkaç başlık altında toplanmak suretiyle gruplara ayrılan olasılıklar üzerinde, yoksulluğa nelerin yol açtığı konusunda ipuçları vermesi açısından durmakta fayda vardır:

2.1.3.1. Nüfus Ve Gelir Dağılımı Faktörü

AGÜ'lerde serbest piyasa ekonomisine tam olarak uyum sağlanamamasından kaynaklanan kurumsal yozlaşmalar, iktisat politikalarına da yansiyarak gelir dağılımını bozar. Zaten kıt olan kaynakların, bir de, hızla artan bir nüfusa pay edilmek durumunda olması başlı başına bir sorun olarak ortaya çıkar. “Nüfus artışı, insanların başta toprak olmak üzere doğal kaynaklara erişimini ve dolayısıyla refah düzeyini önemli ölçüde etkileyen unsurlardan birisidir.82 Bölüşümden düşen payın hanehalklarının ihtiyaçlarını karşılayacak kadar olup olmaması kadar, bölüşümde adaletin sağlanıp sağlanamayacağı da düşündürücüdür.

Özellikle; gelişmekte olan ülkelerin (W.W. Rostow'un ‘Kalkış Aşamasındaki Toplum’ örneği gibi) özel sektör yatırımlarını artırıp büyümeyi sağladığı durumlarda, büyümeyle gelen gayri safi milli hasıla artışının dağılım aşamasında bir takım sorunları da beraberinde getirdiği görülür. GSMH'si düşük olan ülkelerde görülme olasılığı çok az olan bu durum büyümekte olan ülkelerde en üst düzeylere çıkmaktadır. Zira toplumsal katmanlarda, artan bir GSMH'nın, ne tür kriterlerin baz alındığı bir artışla dağıtılacağı önem kazanır. Eğer, pazar ekonomisinin etkin olduğu başarılı demokratik kurumları olan bir ekonomiye, bu durum (büyümeyle gelen GSMH artışı) bir sorun yaratmaz. Ancak, tam tersi söz konusuysa, yani pazar ekonomisi etkin değilse, o zaman gelir, kendiliğinden dengeli bir şekilde dağılamayacak ve beraberinde, daha da vahim bir şekilde yoksulluğu getirecektir. Türkiye’de 1989-1993 döneminde yaşanan durum da buna bir örnektir. Büyüme hedefi ulusal talepteki artışlara dayandırılmıştır. “... 1990 ve 1993’de ise % 8’in üstünde büyüme hızına ulaşılmıştır.”83 Bu durum, kişi başına geliri artırarak, ülke genelinde bir zenginleşme yaratmıştır. Ancak bir süre sonra, bu zenginleşme, savurganca

⁸¹ Şenses, a.g.e., s.143

⁸² Şenses, a.g.e., ss.153, 154

⁸³ Hüseyin Şahin , **Türkiye Ekonomisi**, Bursa : Ezgi Kitabevi Yayınları, 2000, s.204

yapılan kamu harcamalarıyla sömürülmüş, ödemeler bilançosu yüksek düzeyde açıklar vermeye başlamıştır. İç ve dış borçlanmalarla kapatılmaya çalışılan bu açıklar, halkın da refah seviyesinde azalmalar meydana gelmesine sebep olmuştur. % 60 oranında seyreden enflasyon buna en somut örnektir. Devamında, gelir dağılımında adaletsizlikler yaşanmış, zengin ile fakir arasındaki fark da iyice açılmıştır. Tüm bunlar; gelişmekte olan bir ekonominin, serbest piyasa kurallarına tam olarak adapte olmadan büyüme sürecine girmesi halinde yaşayacağı sorunları yansıtır. Piyasa ekonomisinin yeterince yerleşmediği durumlarda, gelir dağılımında adaletsizliklerin yaşanmasına yol açabilecek pek çok sebep vardır. Zira, devlet müdahalesine dayanan ekonomiler her çeşit etkiye karşı zayıftırlar. Ekonominin kendi kendini kontrol mekanizmasının olmaması, bu mekanizmanın sağlayacağı savunma sistemini ortadan kaldırarak ekonomik krizleri atlatma gücünü de azaltır. Çünkü; Piyasa sisteminin sahip olduğu rekabet yapısı taraflar arasındaki anlaşmanın kendiliğinden ortaya çıkmasını sağlarken devletin müdahalesi bu anlaşmayı, birilerinin lehine olacak şekilde bozmaktadır.⁸⁴

Böyle bir durumda, ekonominin rayına oturması kolay olmamaktadır. Zira devlet müdahalesine maruz kalan bir ekonominin nüfus artışı ile başa çıkabilmesine olanak yoktur. Her yönden bağımsız kurumları olmayan bir ekonomi için bu sorun, kendiliğinden çözüme kavuşamaz. İktisadi faaliyetlerin her aşamasında rastlanan nüfus faktörü birbiriyle zincirleme ilişkiler kuran bu faaliyetler üzerinde etkili olur. Herşeyden önce “... Üretim aşamasında niteliksiz ve nitelikli (human capital) işgücü olarak üretimin temel girdisi konumundadır..”⁸⁵ Piyasa ekonomisi kurallarının işlemesi halinde bu sorunun önemli bir parçası çözüme kavuşacaktır. Nüfus, kendiliğinden, emek piyasalarına işgücü kazandıran yönü ile önem kazanacaktır. Zaman içinde, artan işgücü arzına uygun işgücü talebini ortaya çıkaracak, üretimde artışla devam eden bu durum beraberinde büyümeyi de getirecektir. Bunun yanı sıra nüfus, sadece üretici yanı ile değil tüketici yanı ile de önem kazanır. Tüketimde (nüfusun etkisiyle) bir artışın yaşanması piyasa tarafından duruma uygun bir üretim artışı ile karşılanır. Bu durumda doğal olarak, verimlilik ile beraber yine büyümede artış kendiliğinden ortaya çıkar.

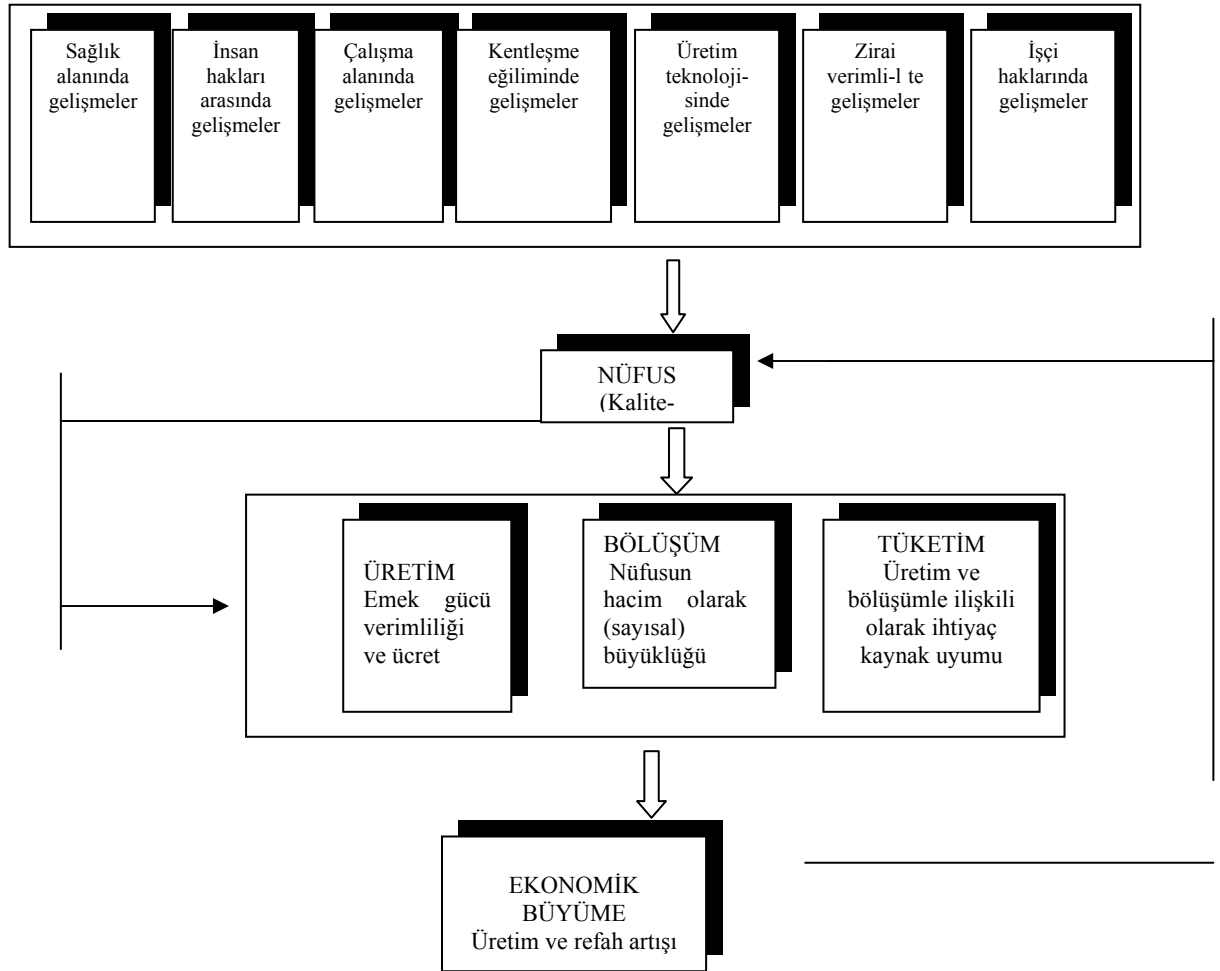
Ancak tüm bunlar, piyasa ekonomisi kurallarının hakim olduğu ülkelerde söz konusudur. Devletçi politikaların uygulandığı AGÜ’lerde görülme olasılığı pek yoktur. Buralarda nüfus artışı, daha ziyade yoksulluğa yol açan sebeplerden olması açısından önem kazanır. “Hızlı nüfus artışının özellikle düşük gelirli AGÜ’de önemli bir yoksulluk nedeni

⁸⁴ Birkan Uysal Sezer, “Büyük Devlet, Küçük Devlet Tartışması,” *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 25, No.4 (1992), ss.19,20

⁸⁵ A. Mesud Küçükkalay ve Kemal Türkcan, “Nüfus ve Kalkınma,” *Kalkınma Ekonomisi: Seçme Konular*, der. Sami Taban ve Muhsin Kar, Bursa: Ekin Kitabevi, 2004, s.72

olduğu konusunda yaygın bir görüş bulunmaktadır.⁸⁶ Bunun temelinde yatan sebep de, AGÜ'lerin, artan nüfus potansiyellerini düzgün işleyen piyasa kuralları ile büyümeyi sağlayacak yönde kullanamamalarıdır. AGÜ'lerde nüfus; büyümeyi sağlayacak bir faktör olarak ekonomik sisteme dahil edilmekten ziyade, ekonomiye fazladan bir yük haline getirilmektedir. Devletin müdahalesi sebebiyle düzgün işlemeyen sistem, büyümeyi sağlayarak yaratacağı istihdam sahalarını sunmaktan tümüyle mahrum bırakılmaktadır. Sonuçta işsizlik ortaya çıkmakta, büyük bir yoksulluk da beraberinde gelmektedir. Zira nüfus, her yönden ekonomiyi etkilemekte bu doğrultuda da kendisi etkilenmektedir.⁸⁷

ŞEKİL -4 NÜFUS VE EKONOMİ

Kaynak : A.Mesud Küçükcalay ve Kemal Türkcan, “Nüfus ve Kalkınma,” Kalkınma Ekonomisi, der. Sami Taban ve Muhsin Kar, s.74

⁸⁶ Şenses, a.g.e., s.154.

⁸⁷ A. Mesud Küçükcalay ve Kemal Türkcan, a.g.m., s.72.

Sayılan tüm bu sebepler, nüfusun önemini vurguladığı gibi dünya gündeminden düşmemesinin de sebebidir. 5.5 milyar olan dünya nüfusunun büyük bir kısmı gelişmekte olan ülkelerden çıkar.⁸⁸

Tablo 7’de de görüldüğü gibi, 1993 ve 2000 yılı verilerine göre; sadece Doğu Asya Pasifik ve Güney Asya Ülkelerindeki nüfus toplamlarının, tek başına, gelişmiş ülkelerdeki nüfus toplamlarını büyük bir farkla aşması ve gelişmekte olan ülkelerdeki nüfus toplamlarının da bu üçünün toplamını bile geçmesi son derece bir vahim bir görüntü sergilemektedir.

TABLO -7
DÜNYA BANKASI VERİLERİNE GÖRE
ÇEŞİTLİ ÜLKELERDEKİ NÜFUS ARTIŞI

	Toplam Nüfus (milyon)			Yıllık Ortalama Artış (%)		
	1993	2000	2225	1970-80	1980-93	1993-2000
Gelişmekte Olan Ülkeler Toplamı	4,689	5,279	7,309	2,1	1,9	1,7
Sahra altı Afrika	559	683	683	2,7	2,9	2,9
Doğu Asya ve Pasifik	1,714	1,861	2,283	1,9	1,5	1,2
Güney Asya	1,194	1,391	1,988	2,3	2,1	2,2
Avrupa ve Orta Asya	495	507	553	1,0	0,8	0,4
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	262	313	507	2,9	3,0	2,5
Latin Amerika ve Karaibler	465	523	709	2,4	2,0	1,6
Gelişmiş Ülkeler	812	844	908	0,8	0,6	0,5
TOPLAM	5,501	6,113	8,217	2,08	1,7	1,5

Kaynak : World Bank, World Development Report, 1995,a. 210-211’den Vural F.Savaş, Ergül Han ve Ayten Ayşen Kaya , İktisadi Kalkınma, Ed: Ergül Han, Eskişehir: A.Ü. İktisat Fakültesi Ders Kitapları, Yayın No: 37 s.153

Bu durumda Malthus’un nüfus artışına yönelik tezi geçerlilik kazanabilir. Yani, nüfus artışı aynı hızla devam ederse bir müddet sonra insanlık büyük bir sefaletle karşı karşıya kalabilir. Malthus’a göre; geometrik olarak, her 30-40 yılda bir dünya nüfusu 2 katı kadar artmaktadır. Aritmetik olarak artan besin maddeleri ise bu hıza ulaşamamaktadır. Sonuç olarak, dünya nüfusunun büyük bir açlık yaşaması olasılığı da yüksek bulunmaktadır.

⁸⁸ Savaş F.Vural ve diğerleri, a.g.e., s.153

2.1.3.2 Emek Piyasaları Faktörü

Emek piyasaları ile yoksulluk arasında iç içe geçmiş bir bağlantı bulunmaktadır. Yoğun olarak az gelişmiş ülkelerde görülen bu bağlantının, ekonomik faktörler üzerindeki etkisi belirgin bir biçimde görülmekle birlikte, hangi süreçlerden geçerek bunu sağladığı tartışma konusudur. Diğer taraftan, "... tartışmalarda işgücü piyasalarının arz yanı, çoğu kez, veri olarak alınmakta ve nüfus baskısının bir yansıması olarak işgücü arzında meydana gelen çok önemli artışlar göz ardı edilmektedir."⁸⁹

Gelişmişlik düzeyini ölçmede sorunlar çıkaran bu durum, işgücü arzının nüfus artışıyla ilişkilendirilmesi suretiyle çözüme kavuşturulabilmektedir. İlişikteki tabloda bunu daha net görmek mümkündür.

TABLO - 8
SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE NÜFUS VE İŞGÜCÜ
YILLIK ORTALAMA ARTIŞ HIZI, 1990-99

ÜLKE	Nüfus Artış Hızı	İşgücü Artış Hızı
Avustralya	1,2	1,4
Cezayir	2,2	4,0
Bangladeş	1,6	3,0
Brezilya	1,4	2,2
Şili	1,5	2,4
Çin	1,1	1,3
Çek Cum.	-0,1	0,5
Mısır	1,9	2,9
Gana	2,7	2,7
Yunanistan	0,4	0,9
Hindistan	1,8	2,3
Endonezya	1,7	2,6
Japonya	0,3	0,7
Kenya	2,7	3,3
G.Kore	1,0	2,1
Malezya	2,5	3,0
Pakistan	2,5	2,8
Portekiz	0,1	0,5
Rusya Fd.	-0,1	0,1
Sri Lanka	1,2	2,0
İsveç	0,4	0,4
Tanzanya	2,9	2,6
Türkiye	1,5	2,8
Fransa	0,5	0,7
A.B.D	1,0	1,2
Zambiya	2,7	2,9

Kaynak : World Bank (2000: Tablo 3, s.278, 279)'den aktaran
Fikret Şenses, Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk, İstanbul: İletişim Yayınları, s.154

⁸⁹ Muhsin Kar ve Seyhan Taş, "İktisadi Kalkınmada Para ve Sermayenin Yeri," **Kalkınma Ekonomisi**, der. Sami Taban ve Muhsin Kar, Ekin Kitabevi, 2004

Tabloda; gelişmekte olan çeşitli (Cezayir, Bangladeş, Pakistan, Mısır, Zambiya, Kenya, Malezya, Endonezya, Gana, Tanzanya ve Türkiye) ülkelerin yıllık ortalama işgücü artışının % 2.6 ve üstünde seyrettiği, aynı zamanda, gelişmişlik düzeyi arttıkça bunun daha da aşağılara indiği fark edilmektedir. Bunun devamında ise işgücü arzı üzerinde baskı yaratan nüfus faktörünün dolaylı olarak gelişmişlik düzeyini etkilediği ve yeni istihdam sahalarının (azgelişmiş ülkelerde) açılması ihtiyacını ortaya çıkardığı sonucuna varılmaktadır. Bu ihtiyacın karşılanmaması halinde ise, yoksulluğu beraberinde getiren büyük bir işsiz kesim yaratılmakta, sonucunda; "...yoksul olup çalışmak isteyen insan sayısına göre açık işlerin nicelik ve nitelik olarak yetersiz olması ve ücret düzeyi birçok ülkede yoksulluk-işgücü piyasaları ilişkisinin en önemli halkasını oluşturmaktadır.”⁹⁰

Özellikle; teknolojinin ilerleme süreci işgücü piyasalarını derinden etkilemiş, sanayileşmeyle başlayan seri üretim küçük atölye sahiplerini zaman içerisinde eritmiştir. Buralarda çalışanların yeni açılan fabrikalara iş bulma ümidiyle başvurmaları, artık atölye tarzı üretim biçiminin rağbet görmediğinin de bir tür göstergesidir. Bunun yanı sıra yeni iş arayan diğer insanların da aynı şekilde başvurmak dışında herhangi bir alternatifleri kalmadığını gösterir. Sanayileşme ile birlikte ortaya çıkmış olan bu durum, 1960’lardan itibaren ters yönlü bir etki yaratmış, ilk zamanlarda daha fazla kişiye gelir elde etme imkanı sunulması, (1960’lardan sonra) bu gelir imkanının da yavaş yavaş ortadan kalkması ile son bulmuştur. Tüketim malları üretimi gerçekleştiren fabrikalar bu konuda sağladıkları etkinliği yitirmeye başlayınca istihdam ettikleri emek sahipleri daha az gelir vadeden öteki sektörlerle kaymak zorunda kalmışlardır. Bunlardan biri de hizmetler sektörüdür. Düşük ücretli çalışma koşulları bulunan bu sektöre emek sahiplerinin yığılması ile birlikte sendikal haklar güç kaybetmiştir. Özellikle çok uluslu şirketlerin uyguladıkları politikalarla zayıflayan bu haklar işçilerin çalışma standartlarına etki edemez hale gelmiş, iş güvenliği ortadan kalkmış, tam zamanlı çalışma imkanı da azalmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde belirgin bir şekilde gözlemlenen bu durum, istihdam açısından olumsuz bir etki yaratmış, iş imkanlarının azalmasıyla birlikte işsiz kesim çoğalmıştır.

Özellikle 1980’lerle birlikte gündeme gelen yapısal uyum programları gelişmekte olan ülkelerin işgücü piyasalarındaki bu olumsuz durumunu içinden çıkılması zor bir hale getirerek, zaten artma eğiliminde olan işsizliği daha da yüksek seviyelere ulaştırmıştır. Dikkate alındığı hemen hemen her alanda benzer sonuçları beraberinde getiren "...uyum programları, uygulandığı birçok ülkede sanayileşme hedefinin rafa kaldırılmasına ve bunun

⁹⁰Senses, a.g.e., s.167

da ötesinde, sanayisizleşme sürecine girilmesine ve sanayi istihdamında önemli düşüslere yol açmıştır.”⁹¹

Kamunun ekonomik alanda etkisinin azalması, yerine özel kesimin devreye girmesi halinde olumlu sonuçlar getirirken; özel sektörün, ekonomik alandan çekilmeye başlayan kamunun yerini almaması ise büyük bir boşluk doğurmaktadır. Yeni istihdam sahalarına duyulan ihtiyaç had safhaya vardığı zaman fark edilen bu boşluk, işsizliği toplumsal bir sorun haline getirecek kadar derinleştirmektedir. Şartlarsa, zayıflayan emek faktörünün kendisini her an istihdam etmeye müsait enformel sektöre kayışına fırsat vermektedir.

Oysa, enformel sektörün varlığı “... sosyal güvenlik sisteminde gelir kaybına neden olmaktadır... Her şeyden önce, çalışan zarar görmektedir.”⁹² Uyum programlarının uygulandığı süre boyunca devam eden bu duruma somut bir örnek de Peru’da yaşanmıştır: Yapısal uyum programlarının bir sonucu olarak ortaya çıkan özelleştirmeler, birçok emek sahibinin işten çıkarılmasına sebep olmuş, ayrıca, yeniden çalışabilmelerini sağlayacak farklı bir istihdam olanağı da yaratılmamıştır. Bunun sonucunda; işten çıkarılıp da yeni bir iş imkanı verilmeyen işsizler, geçinebilmek için, çalışma standartları düşük enformel sektöre kaymak zorunda kalmışlardır.

Pek çok azgelişmiş ülkede benzeri yaşanmış olan bu durum, uyum programlarının çok uluslu şirketler lehine yaptığı düzenlemelerin bir sonucudur. Yüksek kar kazanmak amacını güden bu şirketlere göre ayarlanan politikalar, azgelişmiş ülkelerin sendikalarını zayıflatarak işgücü maliyetlerini minimuma çekmektedir. “...milyonlarca kişiden oluşan vasıfsız işgücünü uzun çalışma saatleri ve düşük ücretlerle çalıştıran küresel sermaye, nitelikli çalışanlarının da iş güvenliğini elinden almıştır.”⁹³ Dolayısıyla azgelişmişliğin sebep olduğu pek çok sıkıntıyı yaşayan bu ülkeler, yapısal uyum programlarının çok uluslu şirketler için dayattığı ekonomi politikalarıyla iyice fakirleşmişlerdir. Emek piyasaları tüm bunlardan etkilenmiş, geçinebilecek kadar ücret almayan ya da hiç işi olmayan insanlar yoksullukla bağlarını daha çok kuvvetlendirmişlerdir.

2.1.3.3. Finans Faktörü

Her ülke, gelişmişlik düzeyini yükseltebilmek için büyük oranda finansmana ihtiyaç duyar. Kalkınmanın kilit noktasını oluşturan finans faktörünün yoksulluğu önlemede önemli bir rolü bulunmaktadır. Ülke içinden veya dışından elde edilen bu kaynak, yeterince olmadığı takdirde pek çok iktisadi faktörü olumsuz etkiler.

⁹¹ Şenses, a.g.e., s.190

⁹² Ercan Kumcu, “İstihdam Maliyetini Düşürmek,” **Hürriyet Gazetesi**, (22.12.2005)

⁹³ <http://turanc.com/orkun/kureselleşme.htm>(15.05.06)

Aynı zamanda ülkelerin kalkınmalarını ne kadar sürede gerçekleştirmek istedikleri ihtiyaç duyacakları finansmanın miktarını belirler.⁹⁴ Yani önemli olan unsur kalkınma hızıdır. Kalkınma hızını kısaca göstermek gerekirse şu şekilde olur:⁹⁵

$$\text{Brüt Kalkınma Hızı } g = \frac{Y_t - Y_{t-1}}{Y_{t-1}} = \frac{\Delta Y}{Y_{t-1}}$$

Bu değerden nüfus artış hızı düşülünce de ortaya net kalkınma hızı çıkmaktadır.

Kalkınma hızı genel olarak, finansman ile gerçekleştirilecek nitelikte olduğu için kaynak ayırma konusuna dikkat etmek gerekir. Zira, kalkınabilmek için uygun kaynakları ayıran ülkeler bu kaynakları yerinde kullanmak şartıyla bir zaman sonra zenginleşebilmektedir. Yani üretimin hepsini tüketime yöneltmeyip birazını da yatırıma⁹⁶ yöneltmesi toplumdaki tasarruf miktarının artmasını sağlayarak kalkınabilmek için gerekli kaynakları tahsis edebilmektedir. Bu kaynaklar zaman içerisinde piyasalarda yer edinerek yatırımları teşvik etmekte ve istihdamı da artırmaktadır. Ancak, durum, bazen farklı şekillerde gelişebilmektedir. Fakir olan toplumların düşük talep potansiyeli taşıması, sermaye talebini de azaltmakta, yatırımları olumsuz etkileyerek üretimde verimliliğin düşmesine yol açmaktadır. İşte, “az gelişmiş ekonomilerde sermaye talebini yani yatırım yapma istek ve eğilimi yönünden en büyük engelini, bu istek ve eğilimi zayıflatan pazarın küçüklüğü oluşturur.”⁹⁷ Bu bakımdan pazarın genişliğini bilmek son derece önemlidir. Say yasasının vurguladığı, talebin arza göre oluşum aşaması esasen talep ve arzdan öte başlı başına üretim verimliliğine göre ortaya çıkan pazar hacmine bağlıdır.

Pazar hacmi ise çeşitli iktisatçılara göre farklı kriterler tarafından belirlenen bir niteliktedir.

Pazar hacminin; bazı iktisatçılar, ülke yüzölçümü ile ilişkisine taşımacılık faaliyeti açısından değinirken, bazıları da coğrafi büyüklüğüne göre gümrükler açısından değinmektedir.

Her iki görüş de farklı açılardan doğru bulunabilirse de, şartların niteliğine göre doğru olmaya da bilir. Zira, taşımacılık, ülke yüzölçümü arttıkça gelişen bir faaliyet dalı olmasına rağmen yüzölçümü küçük olan ülkelerde de ileri düzeyde olması bu konuda

⁹⁴ Hüseyin Şen, N.Tolga Saruç ve Abdullah Keskin, “İktisadi Kalkınmanın Finansmanı,” **Kalkınma Ekonomisi: Seçme Konular**, der. Sami Taban ve Muhsin Kar, Bursa: Ekin Kitabevi, 2004, s.198

⁹⁵ Hüseyin Şen, N.Tolga Saruç ve Abdullah Keskin, a.g.m., s.198

⁹⁶ Savaş F.Vural ve diğerleri, a.g.e., s.73

⁹⁷ Savaş F.Vural ve diğerleri, a.g.e., s.82

yüzölçümünün tek başına etkin olmadığını gösterir. Coğrafi büyüklük de, gümrükler açısından her zaman olumlu etkisi olan tek bir faktör olmayıp, fakir olan ülkeler geniş bir coğrafi alanda olsa bile pazar hacimlerinin sanayiye olumlu etkileyemediği farkedilir. Buradan da yüzölçümü veya büyüklüğünün pazar hacmi üzerinde tek başına etkisiz bir faktör olduğu anafikri oluşur.

Sonuç olarak, pazar hacminin esas belirleyicisi verimliliklerdir. “... Verimlilik artışlarının en önemli unsuru ise, üretimde giderek daha yoğun sermaye kullanımınıdır.”⁹⁸ Ki bunun için yüksek bir gelir düzeyi gerekir. Çünkü bir çeşit kısır döngü gibi, gelir düşüklüğü tasarrufların da düşük olmasına yol açarken, tasarrufların düşüklüğü ise yatırımları azaltmaktadır. Yatırımların azlığı ile istihdam olumsuz etkilenmekte, kişisel geliri düşmekte, bu da beraberinde gelirin tümü ile tüketime yönelmesini getirerek tasarruf yapılmasına olanak tanımamaktadır.

Bu bakımdan yoksulluğun azaltılmasına katkı sağlaması yönünden tasarruflar, kalkınmada üstlendikleri rollere göre **İç Tasarruflar** ve **Dış Tasarruflar** olarak ikiye ayrılmaktadır:

2.1.3.3.1. İç Tasarruf Faktörü

Gelişmekte olan ülkelerin kalkınabilmeleri için en önemli faktörlerden biri, kendi yaptıkları tasarrufları gösteren **İç Tasarruf Faktörü**'dür. Bu ülkeleri yoksulluğun eşiğine getiren, iç tasarruflarının son derece yetersiz olmasıdır. Sermaye birikimi sağlayabilmek için ihtiyaçları olan bu faktör, tüketimin azaltılması veya azaltılmaması suretiyle iki farklı şekilde sağlanabilir.

“Tüketimi kısımdan tasarrufların artırabilmesi için gelirin artırılması gerekir. Bunun için örneğin atıl durumda bulunan üretim faktörlerinin, özellikle de emeğin tam istihdamı sağlanabilir.”⁹⁹ Elde tutulan tasarruf araçlarına piyasalarda işlerlik kazandırmak suretiyle ekonomi canlandırılabilir. Döviz türü değerli araçlar sermaye piyasalarında değerlendirilebilir. Olduğu yerde durduğu zaman hiç bir değeri bulunmayan madenler sermaye piyasası araçları vasıtasıyla ekonomide faydalı tasarruflar haline dönüştürülebilir. Aynı zamanda, yeterince kullanılmayan emek faktörü de piyasalarda yeterince kullanılmasını sağlayacak istihdam sahaları yaratılarak değerlendirilebilir. İşte bu aşamada atıl emeğin istihdam edilmek suretiyle tasarrufu nasıl sağlayacağı akıllara takılabilir. Zira, emeğin istihdamı ile birlikte emek maliyetinin ortaya çıkması tasarrufu zorlaştıracaktır. Bu

⁹⁸ Savaş F. Vural ve diğerleri, a.g.e., s.83

⁹⁹ Hüseyin Şen, N.Tolga Saruç ve Abdullah Keskin, a.g.e., s.200

durumda emek maliyetini ortadan kaldıracak bir yönteme ihtiyaç duyulabilir. Bu yöntemin üzerinde düşünüldüğünde, ücretsiz işçi çalıştırılması alternatif görünümündedir. Eğer, işçilerin menfaatine olduğu izlenimi yaratan yatırım projeleri ortaya çıkarılırsa bu mümkün bir hale de gelebilir. Uzun vadede çalışacakları istihdam sahalarının yaratılacağını düşünen emek faktörü, kısa süreliğine, inandığı projelerde ücret almaksızın çalışabilir. Böylece  retim, tüketimden çok artırılarak tasarruf yapılmasına da imkan sağlanabilir. Bunun yanı sıra, atıl sermayenin de tasarruf amacıyla etkin bir şekilde kullanılması gerekmektedir. “Teknik arızalar ve bakımsızlıktan kullanılamaz hale gelen makineler, az gelişmiş ülkelerde sermaye savurganlığına neden olmaktadır.”¹⁰⁰ Bunu önleyebilmek için makinelerin alanında uzman işçilerin kullanımına verilerek maliyetinin azaltılması gerekir. Ayrıca, sektörler arası **ara malı** alış verişi yapılması ve bunun yaygınlaştırılması da sektörlerin birbirleriyle ilişkisini geliştirecek, makinelerin düzgün kullanımına da olanak sağlayacaktır.

Bunlar az gelişmiş ekonomilerde tüketimi kısımadan yapılan tasarruf etme yollarıdır. Bir de tüketimi kısıarak tasarruf etme yolları vardır. Her ne kadar kişi başına düşük bir gelir düzeyi bulunması dolayısıyla az gelişmiş ülkelerde tüketimi minimuma indirmek zor olsa da, bu yapılmadığında, tasarruf öteki yollarla da gerçekleştirilemediğinde yoksulluktan kurtulmak da mümkün olamayacaktır. O yüzden kısa süreliğine, kalkınmayı finanse etmeyi sağlayacak kadar tasarruf yapılana dek, tüketimi kısıacak bazı yöntemler uygulanmak zorundadır. Bu yöntemlerin içinde en etkilileri ise enflasyon ve vergi politikalarıdır.

2.1.3.3.1.1. Enflasyonist Finansman

Gelişmekte olan ülkelerde, sermaye birikimini hızlandırması açısından en çok kullanılan yöntemlerden biri de enflasyondur. Üretim faktörlerini uygun bulunan sektörlerle yönlendirir ve tasarrufları artırır.¹⁰¹ Sermaye birikimi böylece hızla sağlanmak suretiyle ekonomiye kazandırılır.

Savaş F. Vural'a göre: Enflasyon geleneksel olarak 2 şekilde başlatılır:

- a) Kredi Enflasyonu = Para Piyasaları devlet tarafından yönlendirilerek (açık piyasa işlemleri ile) para arzı artırılır.
- b) Açık Bütçe Uygulaması = Kamu açıklarının finanse edilmesi amacıyla para basma yoluna gidilir.

¹⁰⁰ Savaş F.Vural ve diğerleri, a.g.e., s.91

¹⁰¹ Savaş F.Vural ve diğerleri, a.g.e., s.95

Enflasyon, bu iki yöntemden biri kullanılarak başlatılır ve ileriki dönemlerde, sermaye birikimi yeterli düzeyde sağlanıncaya dek sürer. Daha çok para arzını artırmak suretiyle yaratılan enflasyon, yatırımları artırıcı bir etki yapmaktadır. Şöyle ki; Artan para arzı sayesinde, ucuza fon sağlayan girişimci kesim (tam istihdam da olan bir ekonomi varsayımına göre) yatırımlarını artıracak ve bu yatırımlarında çalıştırılmak üzere başka sektörlerden emek talep edecektir. Talebi artan emeğin ücreti artacak, ayrıldıkları sektörün de faktör fiyatları yükselecektir. Bu durum da ürettikleri malların talebi arttığı için fiyatları yukarı çekilecek, bir zaman sonra ise aynı malın talebi yüksek fiyatlardan düşüş eğilimi göstermeye başlayacaktır. Ancak, toplumdaki tasarrufun ortalama ve marjinal eğilimine kıyasla yatırımcıların tasarruflarının ortalama ve marjinal eğilimi daha yüksek olmalıdır.¹⁰² gerekir. Bunun sebebi ise, para arzındaki artış karşısında üreticilerin tüketim yapmayı yatırım yapmaya tercih edebilir olmasıdır. Diğer bir sorun ise, tüketicilerin de fiyatlardaki artışın ücretlerindeki artışı eritecek güçte olduğunu düşünerek, tüketimleri yeterince artırmamasıdır. Bu durumda, fiyat artışını gerçekleştirecek talep artışı olmayacağı için, sonuçta olması beklenen talep artışı da gerçekleşemeyecektir. Her iki durumda da hem üretici hem tüketici boyutunda gerçekleşen gelişmeler sermaye birikiminin sağlanmasına engel olur. Zaten, "... enflasyonla sermaye birikimi sağlayabilmek bütün ekonomide çok ciddi bir fiyat ve ücret kontrolünü ve üretim faktörlerinin mobilitesinin tam olmasını gerektirir."¹⁰³ Aksi halde, yani, fiyat ve ücrette sağlam bir kontrol sağlanamazsa, bu faktörlerle birlikte devamlı yükselen bir enflasyon tablosu ortaya çıkar.

Burada asıl önemli olan bireylerin iddihar güdüsüyle tasarruflarını değerlendirme eğiliminde olmasıdır. Bazı faktörlerin enflasyonu sürekli bir artış içine dahil etmesi ihtimalini ortadan kaldıracak biçimde kontrol altına alınması halinde gömüleme yoluyla tasarruflarını değerlendiren bireyler, para değeri sürekli düşeceği için bundan vazgeçecek ve tüketime yöneleceklerdir. Bu noktada enflasyonun faydası görülecek ve sermaye birikimi sağlanacaktır.

2.1.3.3.1.2. Vergileme Yoluyla Finansman

Kalkınma yolunda en önemli katkıyı sağlayan unsurlardan birisi de vergilerdir. Halkın tasarruflarını artırmasında etkili olan bu faktör kamunun gerçekleştirdiği harcamalara da kaynak sağlamaktadır.¹⁰⁴ Aynı zamanda sermaye birikimi de sağlanır.

¹⁰² Savaş F.Vural ve diğerleri, a.g.e., s.97

¹⁰³ Savaş F.Vural ve diğerleri, a.g.e., s.97

¹⁰⁴ Hüseyin Şen, N.Tolga Saruç ve Abdullah Keskin, a.g.e., s.201

Gelişmekte olan ülkeler açısından gerekli olan sermaye birikimi, kalkınmanın finansmanı açısından önemli bir unsurdur. Bireyler, kazandıkları gelirlerin azalmasını istemediklerinden vergiye olumlu yaklaşmazlar, ancak yoksulluktan uzun vadede kurtulmalarını sağlayacak bir maliye politikası aracı olmasından dolayı da toplanması zorunluluk arz eder. Bilinmektedir ki vergilendirme, esas itibarıyla, kalkınmak için gerekli tasarrufları sağlayan önemli bir iç finansman kaynağıdır ve devlet özellikle az gelişmiş ülkelerde pek çok alanda vergilendirme yapmak zorundadır. Bu açıdan, tercih ettiği vergilendirme yolları önem kazanır. Klasik bakış açısından hareketle; kalkınmanın finansmanını tüketimi azaltıp tasarrufları artırarak sağlamasından ötürü dolaylı vergiler daha çok tercih edilir. Burada verginin adil olup olmamasından ziyade tasarrufu sağlayıp sağlayamadığı önem kazanır. Zira dolaylı vergiler gerçekte yeterince adil değildir. Buna rağmen, tasarrufları artırıcı bir yönü olduğu için az gelişmiş ülkelerde daha çok tercih edilir. Sonuçta, hangi yol vergilendirme de seçilirse seçilsin, değişmeyecek olan bazı ilkeler bulunmaktadır. ‘Tasarruf, eşitlik, açıklık, uygunluk’ olarak bilinen vergilendirme ilkeleri, vergilendirmenin belli bir usule göre düzenlenmesini sağlamaktadır. Bu sayede vergilendirmenin de kabul edilebilirliği artmaktadır. Burada tüm bunlara ayrıca, kalkınmayı finanse etmeyi amaçlayan başka ilkeler de ilave edilebilir. Lüks tüketimi kısıacak, yatırımları azaltmayıp arazi mülkiyetini üretime yönlendirecek vergilendirme yolları bulunabilir. Zira, özellikle az gelişmiş ülkelerde, vergilemede adalet kadar yoksulluğa çare olacak vergilendirme ilkeleri de önem kazanır. Sırf bu sebeple pek çok az gelişmiş ülkede arazileri üretime teşvik etmek amacını güden boş arazinin mülkiyetinde yüksek vergilendirmeye gitme, yatırımın mülkiyetinde ise düşük vergilendirmeye gitme yöntemi benimsenmiştir. Özellikle, sanayileşmenin nimetlerinden yararlanıp da değeri artan pek çok arazinin ‘zamanla değeri daha da artar’ düşüncesiyle boş bekletilmesinin önüne geçmek için ve üretime yönlendirilmesini sağlamak adına, boş bırakılan toprakların vergisi bazı az gelişmiş ülkelerde oldukça yüksek tutulmuştur. Aynı şekilde sermayenin de yatırıma teşvik edilmesi için pek çok gelişmekte olan ülkede “... küçük tasarruflardan büyük fonlar yaratacağı düşünülerek kurumlar vergisinde şirketleşmeyi özendirici ayrıcalıklar ve indirimler getirilmiştir.”¹⁰⁵

Sonuç olarak, kalkınmanın finansmanı amacına hizmet eden pek çok vergilendirme ilkesi benimsenebilir, bu yolla, yoksulluktan çıkışı sağlayacak kadar sermaye birikimi

¹⁰⁵ Savaş F.Vural ve diğerleri, a.g.e., s.104

sağlanabilir. Buradan da ülkelerin kendilerine özgü sosyo-ekonomik ¹⁰⁶ niteliklerine uygun bir vergi sisteminin yaratılması her zaman için ekonomik yönden kazançlıdır.

2.1.3.3.2. Dış Tasarruf Faktörü

Kalkınma aşamasındaki az gelişmiş ülkeler iç tasarruf yetersizliği ile karşı karşıya kalmaktadırlar.¹⁰⁷ Ulusal tasarrufların yetersizliği dış tasarrufları önemli kılmakta ve bunların ülkede bulunmasını zorunlu bir hale getirmektedir.

Döviz olarak tanımlanan dış kaynaklı paralar ya yatırım şeklinde ortaya çıkabilmekte ya da yardım ile borçlanma yoluyla görülebilmektedir.¹⁰⁸

Bir ülkede döviz giderleri döviz gelirlerinden çok olduğu zaman, ithalat azaltılıp ihracat artırılmak suretiyle ‘döviz’ fazlası yaratılır. İhtiyaç duyulan finansman bu şekilde sağlanmış olur. Aynı zamanda bu durum, yatırım için gerekli olan ara malının ithalatını da kolaylaştırır. Ancak, eğer yaratılan finansman yeteri kadar gerekli alanlarda kullanılmazsa (Türkiye, Hindistan, Güney Amerika Ülkelerindeki gibi) o zaman, kalkınma hızında ciddi miktarlarda artış sağlamak da mümkün olamaz.. Bu durumda yapılması gereken, yaratılan dış finansmanı kullanacak alanları doğru tespit etmek ve israfta bulunmamaktadır. Sırf bu sebeple, dış tasarrufa ne yönden ihtiyaç duyulduğuna karar vermek gerekir. Az gelişmiş ekonomilere bakıldığında, dış tasarrufa duyulan bu ihtiyacın ‘döviz açığı’ ve ‘tasarruf açığı’ olmak üzere iki yönlü olduğu görülür. Eğer tasarruf açığı yönünden ihtiyaç duyuluyorsa; toplam tasarruf miktarı tespit edilmek suretiyle, bundan, yurt içi tasarruflar çıkarılarak ihtiyaç duyulan dış tasarruf miktarı bulunur. Eğer döviz açığı yönünden ihtiyaç duyuluyorsa da döviz getiren ve götüren unsurların neler olduğuna bakılır.¹⁰⁹

Tüm bunlar yerine getirildikten yani, hangi açıdan ne miktarda dış tasarruf gerektiği belirlendikten sonra, sıra bu miktarın hangi alanlarda kullanılacağına gelir.

Zira, dış tasarrufun erimemesi için doğru alanlara kanalize edilmesi önemlidir. ‘üretim – istihdam’ gibi çeşitli ekonomik dengeler üzerinde iyileştirici tarafı da olmayan dış tasarruflar boşa kullanılmış demektir. Bu tür dengelere faydası olacak olanlar önceden tespit edilirse kaynak israfı önlenmiş olur. Fazladan bir getirisi olmayacak alanlara yönlendirilen dış tasarrufların geri ödemelerinin zorlaştığı bilinmektedir. Bir de, bunların faiz ödemeleri zaman içerisinde birikirse, doğru alanlara kanalize edileceği varsayılan dış tasarruflar ek bir gelir yaratamayacakları gibi başta sahip olunan yurt içi gelirlerle de bu

¹⁰⁶ Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği TOBB Yayınları No: Genel: 244; Böm:8, **Vergi Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, s.5

¹⁰⁷ Hüseyin Şen, N.Tolga Saruç ve Abdullah Keskin, a.g.m., s.220

¹⁰⁸ Savaş F.Vural ve diğerleri, a.g.e., s.112

¹⁰⁹ Savaş F.Vural ve diğerleri, a.g.e., s.113

tasarrufların geri ödemelerini gerçekleştirmek mümkün olmayacaktır. O yüzden; Genellikle, dış tasarrufların ödeme zamanı gelmeden ulusal üretim ve tasarruf miktarlarını artırmak gerektiği üzerinde durulur. ¹¹⁰ Bilinmektedir ki, dış tasarruflar, sadece kendi faiz oranları kadar bile bir fazladan gelir sağladıklarında, ekonomiye hiç bir faydaları dokunmaz. Beklenmedik risklerle de karşı karşıya bırakabilirler. Nitekim, döviz çıkışı ile birlikte kurlarda değişik durumlar ortaya çıkabilmektedir. ¹¹¹ Uluslararası sermaye hareketliliği, gelişmekte olan piyasalardaki optimum döviz rezervi olarak adlandırılan döviz kurlarındaki istikrarı özellikle bu ülkelerden sermaye çıktığında olumsuz etkileyebilir. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerin, yabancı sermaye gelişinden uzun vadede fayda sağlayacak kalıcı çabaları zamanında hayata geçirmeleri ve kendilerini salt sermaye girişine endekslememeleri her an olabilmesi mümkün risklere karşı korunmaları açısından gereklidir.

2.1.3.3.2.1. Yabancı Özel Sermaye

Kalkınmanın finansmanında kullanılan bir dış tasarruf çeşidi de yabancı özel sermayedir. Pek çok tartışmaya yol açması sebebiyle dikkatleri üzerinde toplamaya başlayan bu konuda önemli olan, ülkelere hangi türünün giriş yaptığıdır. Zira yabancı özel sermaye, Savaş F. Vural'a göre, tür olarak iki şekildedir:

- a) Pörföy Yatırımı = Kısa vadelidir. Uzun dönem faydası olmadığı gibi, ekonomik bunalım ortamlarında da yabancı sermayenin ülkeye girişini zorlaştırmaktadır. (Oynak denecek derecedeki hareketliliği ve bu hareketliliğe rağmen düşük maliyetli oluşu ile)
- b) Doğrudan Yatırım = Pörföy yatırımlarından farklı olarak, üretimi artırmak suretiyle uzun dönemli fayda getirecek teknik alt yapıyı sunar. Verimlilik artışı sağlayan donanımı ile geldiği ülkeye büyüme olanağı sunar.

Bu iki yatırım çeşidi içinde en makul olanı doğrudan yatırım olarak görülmektedir. Ancak bununla ilgili de bazı sakıncalar olduğundan bahsedilir:

Bir defa, doğrudan yatırımlarla "... yatırımdan elde edilen kârın önemli bir kısmı yurt dışına transfer edileceğinden ulusal ekonomide yatırımdan doğan gelir artışı azalır."

¹¹² Bu da iç tasarrufların miktarını düşürür. Ayrıca, ihracatı artırıcı bir etkisi yoksa (veya ithal edilen bazı malları kendisi üretmiyorsa) ülkenin ödemeler dengesini de rahatlıkla bozar.

¹¹⁰ Savaş F.Vural ve diğerleri, a.g.e., s.117

¹¹¹ Ercan Kumcu, "Optimum Döviz Rezervi Düzeyi," **Hürriyet Gazetesi**, (03.03.2006)

¹¹² Savaş F.Vural ve diğerleri, a.g.e., s.123

İstisnai olarak, kalitesiz üretim yaptığında bu hali ile, beklenen büyümeyi sağlayacak verimliliği ortadan kaldırmaktadır.

Bu ve benzeri sebepler doğrudan yatırımlara duyulan güveni azaltır. Ancak, doğru yöntemler kullanılarak doğrudan yatırımların, kalkınmanın finansmanında ne şekilde bir fayda sağlayacağı tespit edilebilir ve bu yolla da, olası olumsuzluklara da engel olunabilir. Burada önemli olan “... hangi tür teknolojiyi beraberinde getirdiği ve ne ölçüde bu teknolojinin ulusal ekonominin ihtiyaçları ile örtüştüğü ...”dür.¹¹³

Teknoloji, gelişmekte olan ülkeler için ancak büyük çaplı yabancı sermaye transferleri ile yerleşen bir unsur olmaktadır. Teknolojik yenilikler genellikle çok uluslu şirketler tarafından gerçekleştirildiği için de gelişmekte olan ülkelerin bu açıdan çok uluslu şirketlerin sermaye girişlerine ihtiyaçları bulunmaktadır. Aynı zamanda yabancı sermaye, istihdam üzerinde de iyileştirici etkileri olan ve reel ücretleri artıran bir unsur olarak görülebilir. Zira, kendi kaynakları ile yeterli iş imkanı yaratacak yatırımları gerçekleştiremeyen gelişmekte olan ülkeler büyük çaptaki sermayeleri ile gelen yabancı şirketler sayesinde yatırım ve istihdam olanağına kavuşur. Bu da kişi başına düşen GSMH’nın artması demektir.

Bunlarla birlikte üretimde kaliteyi artırarak verimliliği de beraberinde getirmesi ve üretim hacmini yükseltmesi bir avantajdır. Bazı yabancı şirketler dışında (ki bunlar kalitesiz üretim yapmayı tercih ederler), diğer pek çok yabancı sermayedar yatırım yaptıkları ülkelerde pazar payına daha fazla sahip olabilmek için (yerli üreticilere kıyasla) daha kaliteli üretim yaparlar. Bu durumda, piyasada rekabeti artırmaları yerli üreticileri de kaliteyi artırma konusunda teşvik etmektedir. Sonuç itibariyle, ülke içinde üretim artışı yoluyla hasıla ve gelir artar ve ekonomiye topyekün bir canlılık kazandırılır.

Bunu Tablo – 9 yardımıyla da görmek mümkündür. Aşağıdaki tabloda görüleceği üzere; sanayileşmiş ülkelerde hasıla artış hızları 2000’li yıllara dek benzer oranlarda (1998 yılı Japonya ve yeni sanayileşen Asya ülkeleri hariç) istikrarlı bir seyir izlemiş, gelişmekte olan ülkelerde de 1999 yılına dek bir düşüş gösterip 2000 yılında yükselme eğilimine girmiştir.

Yani gelişmiş ve gelişmekte olan ülke piyasalarında, hasılanın yıllar itibariyle artışıdaki istikrar açısından farklar görülmektedir.

¹¹³ Hüseyin Şen, N.Tolga Saruç Abdullah Keskin, a.g.m., s.223

TABLO - 9
ÜLKE GRUPLARINA GÖRE HASILA ARTIŞ HIZLARI

(Yıllık Yüzde Değişimi)

	1995	1996	1997	1998	1999	2002(2)
Dünya	3,6	4,1	4,1	2,5	3,3	4,2
Sanayileşmiş Ülkeler	2,7	3,2	3,3	2,4	3,1	3,6
G-7 Ülkeleri	2,3	3,0	3,1	2,5	2,8	3,3
A.B.D.	2,7	3,6	4,2	4,3	4,2	4,4
Japonya	1,5	5,0	1,6	-2,5	0,3	0,9
Avrupa Birliği	2,4	1,7	2,6	2,7	2,3	3,2
Yeni Sanayileşen Asya Ülkeleri (1)	7,3	6,2	5,8	-2,3	7,7	6,6
Gelişmekte Olan Ülkeler	6,1	6,5	5,8	3,2	3,8	5,4
Asya	9,0	8,3	6,7	3,8	6,0	6,2
Ortadoğu ve Avrupa	3,8	4,6	4,7	2,7	0,7	4,6
Latin Amerika	1,7	3,6	5,4	2,1	0,1	4,0
Afrika	3,2	5,6	2,9	3,1	2,3	4,4
Geçiş Dönemindeki Ülkeler	-1,4	-0,6	1,7	-0,7	2,4	2,6
Rusya	-4,2	-3,4	0,9	-4,5	3,2	1,5

Kaynak : World Economic Outlook, IMF, Mayıs 2000' den aktaran Yalçın Acar, İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri, Bursa: U.Ü. Güçlendirme Vakfı, Yayın No: 191, 2002, s.169

(1) Güney Kore, Hong Kong, Singapur, Tayvan

(2) Tahmin

Sonuç olarak denilebilir ki; Gelişmekte olan ülkeler fakir olmalarından dolayı az tasarruf yaparlar.¹¹⁴ Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerin kalkınma aşamalarında, yabancı yatırımlardan yararlanması avantajlı olur. Ancak şu bilinmelidir ki; üretimde hasıla artışı sağlayacak yani ekonomide iyileştirici etki yapacak olan yabancı sermaye az gelişmiş ülkeler için gereklilik arz ederken bunu sağlayamayacak olan sermayenin faydası ise kısa süreli olacaktır ki bu da uzun dönemde ekonomiye ek bir maliyet getirir. Zira, kalkınmada başarı sağlanması var olan kaynakların miktarının değil bu kaynaklardan yararlanma yeteneğinin sonucudur.¹¹⁵

2.1.3.3.2.2. Dış Borçlar ve Dış Yardımlar

Kalkınmanın finansmanında yararlanılan bir diğer dış tasarruf faktörü de yabancı borçlardır. Ülke içindeki tasarruf miktarları yetersiz kaldığı zaman, eğer yabancı yatırımlar da bu açığı kapatacak kadar çok değilse, gelişmiş ülkelere ait fon fazlaları bu amaçla gelişmekte olan ülkelere talep edilir. Döviz şeklinde olan bu fonlar belli bir süre için, ülke

¹¹⁴ Sadun Aren, **İstihdam,-Para ve İktisadi Politika**, Ankara: Savaş Yayınları, 10.Baskı, s.250

¹¹⁵ Kadir Şatıroğlu, **Çok Uluslu Şirketler**, Ankara: Ankara Üniversitesi, S.B.F., Yayınları: 536, 1984, s.1172

içindeki tasarruf açığı kapatılınca dek kullanılmak üzere alınır ve bu süre zarfı sonunda da geri iade edilir.

Bazen Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler gibi çeşitli kuruluşların aracılığıyla sağlanan dış fonların, bazen de bağımsız nitelikteki çeşitli kuruluşlardan temin edildiği görülmektedir.¹¹⁶ Gelişmekte olan ülkelerin kalkınma amacına yardım etmek üzere verilen bu borçlar, aslında karşı tarafa belli bazı tavizlerin gösterilmesi beklentisi içindedir. Zira, genellikle kredi biçiminde olan dış borçlar beraberinde çeşitli ulusal nitelikteki tavizleri de getirir. Bunların, ekonomik ve politik içerikli oldukları da söylenebilir. Zira, gelişmiş ülkeler tarafından verilen bu borçların her ne kadar yardım amaçlı olduğu öne sürülse de, aslında, ardında başka gizli nedenleri barındırdığı anlaşılmaktadır. Borç veren ülkeler, çıkarlarına uygun olarak bir takım hesaplar yapmakta ve bu hesaplara göre de ülkelere kredi vermektedir. Kendilerine göre haklı olan bu hesaplar arasında, dış ülkelere sattıkları ihracat malları finanse etmek ve ürettiklerine pazar yaratmak hayali bulunmaktadır.¹¹⁷ Aynı zamanda; İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra A.B.D'nin önderliğinde gerçekleşen Marshall Planı çerçevesinde uygulanmaya başlanan dış yardımlarda olduğu gibi, Sovyetler Birliği'nin rejimini yarma tehditinden Avrupa'yı korumayı amaçlamasına benzer politik nitelikteki amaçlarda ortaya çıkabilir.¹¹⁸ Her ne kadar dış yardımlar, dış borçlardan farklı olarak karşılıksız nitelikte iseler de gizledikleri özel amaçlar dolayısıyla dış borçlarda olduğu gibi ekonomik veya politik çıkar beklentisi içinde oldukları düşünülebilir. Özellikle yardım yapan ülkelerin, yardım ettikleri ülkelere kendi üretimlerini daha pahalıya satın alma zorunluluğu koymaları¹¹⁹ da sıkça görülen bir durumdur.

Sonuç olarak; gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarının finansmanında, ya geçici bir süre için varolan tasarruf açığını kapatacak döviz şeklindeki karşılıksız dış yardımlar yada uzun süreli varolan tasarruf açığını kapatacak ihracat yapılarını sağlamlaştırmaya yönelik teşvik edici dış ticaret kolaylıkları sunulabilir

¹¹⁶ Savaş F.Vural ve diğerleri, a.g.e., s.124

¹¹⁷ Lloyd Jones, "Zamanımızda Sanayileşmiş Ülkeler Tarafından Yapılan Yardımlar," **İktisadi Gelişme Dış ve Yardım**, İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1969, s.56

¹¹⁸ Hüseyin Şen, N.Tolga Saruç ve Abdullah Keskin, a.g.m., s.227

¹¹⁹ M.W.S. Davenport, "Yardım Dağılımı ile ilgili İktisadi Siyaset," **İktisadi Gelişme ve Dış Yardım**, İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1969, s.14

3.BÖLÜM

YOKSULLUKLA MÜCADELE STRATEJİLERİ

Dünya yeni yüzyıla birlikte, halâ çözüm bulunamamış olan yoksulluğa ev sahipliği yapmaktadır. Öyle ki bu sorun, asırlardır var olduğu halde hiçbir zaman, yeni milenyumdaki kadar şiddetli yaşanmamıştır. Dolayısıyla 2000 yılının eylülün de bir araya gelen Birleşmiş Milletler yoksulluğu çözülmesi gereken sorunları listesinin en üst sırasına yükseltmişlerdir.¹²⁰ Buna rağmen yapılan yardımlar bu amaca hizmet edememekte, yoksulluk salt dışardan gelen yardımlarla çözülemeyecek kadar derin bir boyut arz etmektedir. Bir yandan bu sorunu ekonomik unsurlar tetiklerken, öte yandan siyasi unsurlar tarafından daha vahim bir hale getirilmektedir. En nihayetinde, yoksulluk, kendisini yaratan tüm bu faktörleri ortadan kaldıracak 3 farklı yaklaşımın öncülüğünde çözüme doğru ilerlemektedir.

Birincisi; yoksulluğun büyüme yoluyla yenileceğini ve kaynakların bu amaca hizmet ederek kullanılması gerektiğini vurgulayan bir yaklaşımdır. Büyüme odaklı yaklaşım da denilebilir.

İkincisi; yoksulluğun yaşam standartlarında sağlanan iyileştirmelerle yenilebileceğini ve bu amaçla, devletin, hazırladığı programlara yoksullar adına da bir takım somut tedbirler eklemesi gerektiğini ifade eden bir yaklaşımdır. Buna transfer odaklı yaklaşım da denilebilir.

Üçüncüsü; yoksulluğa, üretim ilişkilerinde sağlanacak adaletin çare olacağını savunan bir yaklaşımdır. Buna reform odaklı yaklaşım da denilebilir.

¹²⁰ Necmiddin Bağdadioğlu ve Orhan Çakmak, “Yoksulluk ve Kapitalizm: Türkiye’deki Yoksulluk Meselesinin Çözümünde Devlete Düşen Görevler,” **Yoksulluk ve Devlet**, der. Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, 2003, s.231

Bu yaklaşımların ilki nitelik itibariyle **dolaylı** bir görünüm sergilerken ikincisi **dolaysız** bir görünüm ortaya çıkarmaktadır.¹²¹ Zira; ilkinde, uzun vadede sağlanacak bir faydanın yoksulluk üzerindeki olumlu etkisi ön plana çıkarken, ikincisinde, kısa vadede yapılacak katkıların yoksullara faydası görülmektedir.

Bu yaklaşımları daha ayrıntılı olarak tanımakta fayda vardır:

3.1. YOKSULLUKLA MÜCADELEDE DOLAYLI YAKLAŞIM

Mücadelede etkin olduğu düşünülen dolaylı bir yaklaşım olarak, ekonomik büyüme ön plana çıkmaktadır. İşsizliği, gelir dağılımında adaletsizliği, ...vb. pek çok sorunu çözdüğü varsayılan bu yaklaşıma göre; bir ekonomi ancak büyüme için istikrarlı bir çaba sarf ederek zenginleşebilir. “Bugünün gelişmiş ülkelerinde ve en son Güneydoğu Asya ülkelerinde mutlak yoksulluğun azaltılmasında hızlı büyümenin önemli bir etken olduğu genel kabul gören bir görüştür.”¹²²

Elbette, ekonomik açıdan sağlanacak başarılarla büyümenin rolü yadsınamaz bir gerçektir. Ancak, zaman içerisinde sağlanacak bu başarıların sadece büyümenin niteliklerine bağlı olduğu da söylenemez. Büyüme, salt nicel faktörlerden ibaret bir anlama sahip olmakla birlikte diğer niteliksel unsurlardan da uzak kalmaktadır. Niteliksel unsurları da kapsayarak günümüze dek gelen, ekonomik başarıların temeli olarak gösterilen Ekonomik Büyüme Modelleri bu açıdan uygun birer örnek sayılabilir.

Ekonomik olarak ilerleyebilmenin ön koşulu kabul edilen büyüme modelleri, tarih boyunca farklı görüşler tarafından değerlendirilmeye tabi tutulmuş ve çeşitli sonuçlara ulaşılmıştır. Bu görüşler, Büyüme Kuramları başlığı altında incelenmiştir.

3.1.1. BÜYÜME KURAMLARI

Nicel faktörlerden oluşan bir ilerleme koşulu olarak **Ekonomik Büyüme**, özellikle yoksulluk araştırmalarında, yoksulluğun dolaylı bir çözümü kabul edilmektedir. İşsizlik ve sektörlerdeki geri kalmışlık gibi yoksulluğu körükleyen faktörlerin ortadan kaldırılmasını uzun vadede sağlaması açısından ‘Yoksulluk Çözümünde Dolaylı Bir Yaklaşım’ olarak görülen büyümenin, emek piyasalarını ücretler açısından da etkilediği fark edilir.¹²³ Kısa ve uzun vadede yoksulluk üzerinde yarattığı tüm olumlu etkileri ile ekonomik büyüme, çeşitli alanlarda hissedilen bu ağırlığını kendisini meydana getiren faktörlerin sürekliliğine borçludur. Özellikle neo-klasik büyüme teorilerinde bahsi geçen teknoloji faktörünün

¹²¹ Fikret Şenses, Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk, s.219

¹²² Fikret Şenses, a.g.e., s.221

¹²³ Şenses, a.g.e., s.222

büyümenin gerçekleşmesindeki rolünün yanısıra istikrarlı bir şekilde gelişimi de büyümenin devamlılığını sağlaması açısından önemlidir. Solow Modeli ile bilinen bu etkileşim, neo-klasik büyüme teorileri içinde sahip olduğu yer ile dikkati çekmektedir.

Gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasında varolan ilerleme farkı özellikle üretim aşamasında ortaya çıkar. Gelişmiş ülkelerin sahip olduğu ileri teknolojilere ve yüksek verimliliğe sahip üretim kapasitesine karşın, gelişmekte olan ülkeler bir şekilde, bunlara yeterince sahip olma imkanından yoksundur. “Posner’e göre, ileri bir ülkede teknolojik gelişme ya da buluşun ortaya çıkması ile bunların diğer ülkelere yayılması arasında bir zaman farkı veya taklit gecikmesi vardır.”¹²⁴ Bu sebeple gelişmekte olan ülkeler açık ara farkla gelişmiş ülkelerin gerisinde kalmaktadır. Zaman içerisinde teknolojik ilerlemelerin hızlanmasıyla, bu geri kalmışlık daha da artmaktadır. Yine de, varolan şartlar durağan olmadığından, bazı gelişmekte olan ülkeler çeşitli koşulları değerlendirerek gelişmiş ülke teknolojilerine ulaşabilmektedir. Bu bakış açısından yeni sanayileşmiş ülkelerin de nasiplerini aldıkları görülebilir. Gelişmekte olan ülkelerin elde ettikleri bu başarı, M.Kaynak’a göre 3 farklı yolla gerçekleşmektedir:

İlk olarak; gelişmekte olan ülke ekonomilerinin teknolojik açıdan gelişmiş ülke ekonomilerine ulaşma istekleri olmalıdır. Bu zorlu süreç istikrarlı bir çaba gerektirdiği için varolan potansiyellerin iyi değerlendirilmesi şarttır.

İkinci olarak; kaynakları israf etmeden kullanabilmek için verimli sektörlere yönlendirdiğinden, daha önceden bunu yaparak ilerlemiş olan ülkeler, sonradan bunu gerçekleştirip kısa sürede ilerleyecek olan ülkelerle bir noktada buluşacaklar ve **yakınsama** denilen gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkeleri yakalama fırsatı kullanılacaktır.

Üçüncü olarak; varolan yüksek sermaye birikiminden dolayı gelişmiş ülkelerde kişi başına yüksek gelir düzeyine sahip bulunulması, sermayenin getirisinin gelişmekte olan ülkelere kıyasla düşük olmasına yol açmaktadır. Yani, gelişmekte olan ülkelerdeki kişi başına sermayede sağlanacak her ek getiri ile bu ülkelerdeki büyüme hızı, gelişmiş ülkelerinkinden daha fazla olmaktadır ve bir zaman sonra yakınsamanın varlığı daha net görülmektedir.¹²⁵

Tüm bunlar, geri kalmış ekonomilerin ilerlemiş ekonomileri yakalayabilmeleri için mevcut olması gereken şartları gösterir. Uzun yıllar boyunca yavaş yavaş ortaya çıkmış olan bu farkların giderilebilmesi için yine yılların geçmesi gerekmektedir. Ayrıca

¹²⁴ Kaynak, a.g.e., s.51

¹²⁵ Kaynak, a.g.e., s.52

muhtemel sonuçların “... gerek ampirik çalışmalarla desteklenmemesi nedeniyle gerekse üretim faktörlerini kalitatif özelliklerini dikkate almamasından dolayı yeni büyüme teorilerinin çıkmasında etken olmuştur.”¹²⁶

3.1.1.1. Neo – Klasik Büyüme (Solow Modeli)

Eğitim ile ücret arasında doğrusal bir bağlantı olduğunu savunan mikro emek yaklaşımına karşı, bu yaklaşımda unutilan emeğin sosyal getirisi kavramını içeriğine dahil ederek, boyutunu büyüten ‘Makro Emek Yaklaşımı’dır.

Mikro Emek teorilerinde savunulan eğitim artışının ücret düzeyini artıracığı görüşü, eğitimin toplumsal fayda olarak getireceği pozitif dışsallıkları göz ardı etmiştir. Oysa, eğitim artışı ile sadece ücret düzeyi üzerinde değil aynı zamanda ve belki daha da fazla toplumsal katmanlar üzerinde etkili olunmaktadır. Topluma ek bir fayda olarak geri dönen bu etki makro açıdan değerlendirilecek kadar da büyüktür. Zira eğitimin, topluma sağlayacağı ahenk, kazandırılan ekonomik faydaların içerisinde en önemlisidir. İşte, bu kadar önemli bir yeri bulunan sosyal getiri kavramını içeriğine katan ‘Makro Emek Yaklaşım’lar, Neo-Klasik Yaklaşımlar ve İçsel Yaklaşımlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Solow Modeli olarak bilinen Neo-Klasik Yaklaşımlar, beşeri sermaye kavramına değinmemiş, üretim faktörleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Üretimi; zamanın, emeğin ve fiziki sermaye birikiminin fonksiyonu şeklinde ele almıştır. Zamanı da, teknolojik değişimi gösteren bir unsur olarak belirtmiştir.¹²⁷

Üretim fonksiyonunu bu şekilde ele alan model, aynı zamanda, sermaye birikimi eşitliğine de değinmiştir. Tüm girdiler iki katına çıkarılırsa, çıktı da iki kat artmaktadır. Üretimi gerçekleştirmek için gereken donelerin ($K = \text{Sermaye}$ ve $L = \text{Emek}$ olmak üzere) bir araya geliş şekillerine vurgu yapan “üretim fonksiyonu, Cobb Douglas biçiminde olduğu varsayılırsa şöyledir: $Y = F(K, L) = K^\alpha \cdot L^{1-\alpha}$

Burada α , 0 ile 1 arasında yer alan bir sayıdır. Bu üretim fonksiyonunun *ölçeğe göre sabit getiriye* sahip olduğuna dikkat edilmelidir.”¹²⁸ Yani girdi miktarındaki artış kadar çıktı da artacaktır.

Sermaye birikim eşitliği ise; çok fazla firmaya sahip tam rekabet koşulları bulunan bir ekonomide firmaların karlarını maximize etmek istediği varsayımından hareketle veri olarak firma fiyatları alınarak bulunmaktadır. Bu eşitlik, ($w = \text{Emek başına düşen ücret}$ ve

¹²⁶ A. Mesud Küçükkalay ve Kemal Türkcan, a.g.m., s.100

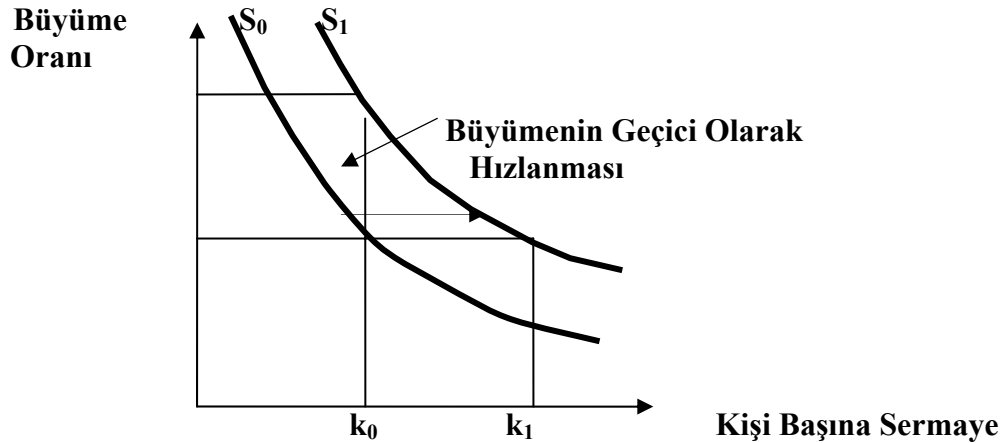
¹²⁷ A. Mesud Küçükkalay ve Kemal Türkcan, a.g.m., s.98

¹²⁸ Charles I.Jones, *İktisadi Büyüme Giriş*, ed. Saadet Özkal, çev. Sanlı Ateş ve İsmail Tuncer, İstanbul: Literatür Yayınları, s.20, 21

$R = \text{Kiralanan sermaye başına yapılan ödeme}$ olmak üzere şöyle oluşturulmaktadır: “ $wL + rK = Y$ ”¹²⁹ Bu da; gerçekleştirilen ödemelerin çıktı miktarına eşit olacak yani hiç kar elde edilemeyecek şekilde eşitlendiğini gösterir. Son olarak da, üretim fonksiyonundan yola çıkarak “... üretim fonksiyonunu, işçi başına çıktı ($y \equiv Y/L$) ve işçi başına sermaye ($k \equiv K/L$) terimleri cinsinden yeniden yazalım: $y = k^a$ ”¹³⁰ Burada ise; elde edilen emek başına sermayenin miktarı kadar, emek başına çıktıya sahip olunmaktadır. Yani, emek başına elde edilen sermaye büyüdükçe emek başına elde edilen çıktı da artmaktadır. Neo-klasik model de büyüme açısından incelenerek denklem halinde açıklanan bu faktörleri, şemasal olarak incelemek gerekirse 3 ana başlık ortaya çıkar:

Birinci başlık olan **Geçici Büyüme Durumu**’na göre; Kapitalist büyüme anlayışına uygun bir şekilde; artan tasarruf oranlarının kişi başına sermayeyi de artıracak bir şekilde ortaya çıkabilmesi için, üretimde büyümenin gerçekleştirilmesi gerekmektedir.¹³¹

ŞEKİL – 5 TASARRUF ARTIŞININ BÜYÜMEYE ETKİSİ

Kaynak : İlker Parasız, *Modern Büyüme Teorileri, Dinamik Makro Ekonomiye Giriş, Ezgi Kitabevi, 1997, ss.76,77*

Şekilde görüldüğü gibi; artan tasarruf miktarı, ilk tasarruf miktarı olan S_0 ’yu S_1 ’e yükseltmek suretiyle, kişi başına sermayeyi artıran büyümeyi gerçekleştirmiştir.

İkinci başlık olan **Altın Kural**’a göre de; Solow; bir ekonominin düzenli büyüme sürecine girmesi halinde, kişi başına düşen yatırım artışının aynı oranda kişi başına

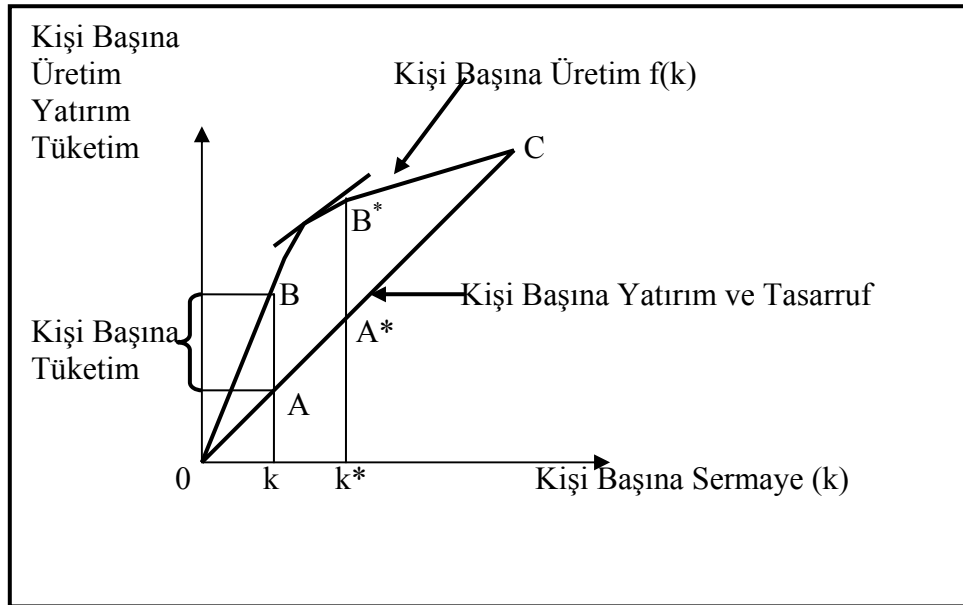
¹²⁹ Jones, a.g.e., s.21

¹³⁰ Jones, a.g.e., s.21

¹³¹ İlker Parasız, *Modern Büyüme Teorileri*, Ezgi Kitabevi Yayınları, 1997, 1.Baskı, ss.76,77

sermayeyi de artıracığını belirtmiştir. Buna göre, şekilde; **OC doğrusu** ekonominin büyüme oranını göstermekte, kişi başına sermaye arttıkça, ‘**sermayenin azalan marjinal verimliliği**’ kanuna göre **OBC doğrusu** azalma sürecine girmektedir. Diğer yanda bir arada bulunan, kişi başına (sermaye-yatırım-tüketim) üçlüsü de, **A** tasarruf oranında **AB** mesafesine eşit olmakta ve tasarruf oranındaki bir artışla, kişi başına tüketimi de artırmaktadır. Bu durumda, **A*** noktasında kişi başına maximum tüketim ortaya çıkmakta ve ekonominin büyüme oranını gösteren **OC** doğrusunun eğimi ise sermayenin marjinal verimliliği olan **A*** noktasındaki eğime eşit hale gelmektedir.

ŞEKİL – 6 ALTIN KURAL

Kaynak : İlker Parasız, Modern Büyüme Teorileri: Dinamik Makro Ekonomiye Giriş, Ezgi Kitabevi, 1997, ss.77, 78

Yani altın kural olarak bilinen, kâr tutarının büyüme oranına eşitlendiği noktada kişi başına tüketim düzeyi maximum olmaktadır.¹³²

Üçüncü başlık olan **Solow Tortusu**'na göre; Dengeli büyümenin sabit bir tasarruf oranında gerçekleştiği bir ekonomide, kişi başına düşen (sermaye-üretim-tüketim) üçlüsünün teknik gelişmeler bağlı olarak büyümesi verimliliğin bu paralelde artmasını gerektirmektedir. Yani, mal ve hizmet miktarındaki artışlar teknik gelişmelerden bağımsız olarak ortaya çıkmalıdır.

Sonuçta, genel olarak hangi nedenlerin yoksullaşmaya yol açtığını inceleyen Solow, bunu, yatırımların miktarı ile ilişkilendirmiştir. Solow'a göre; ne kadar çok yatırım

¹³² Parasız, a.g.e., ss.77,78

ve ne kadar az nüfus artışı olursa, işçi başına düşen sermaye miktarı ve dolayısıyla verimlilik de o kadar çok olur. Bununla birlikte teknik gelişmelerinde ardı sıra gelmesi, bu gelişmeler nispetinde kişi başına büyüme oranlarını olumlu etkileyecektir. Solow'a göre; kişi başına büyüme, (sermayenin azalan getiri yasasına uygun bir şekilde) teknik ilerlemenin sürmemesi halinde durma noktasına gelebilir. Bu sebeple teknik ilerleme büyümeyi devamlı kılabilmek için kendisini hep sil baştan yenilemelidir.¹³³

3.1.1.2. Beşeri Sermaye ve Büyüme

Büyüme için lokomotif faktör olan verimlilik, sadece fiziksel sermaye ile gerçekleştirilebilecek bir niteliğe sahip değildir. Zira, pek çok faktörün uyumlu birlikteliği sonucunda ortaya çıkmakta ve fiziksel sermaye ile birlikte bulunması gereken bir unsur olarak kendini göstermektedir.

Kişilerin nitelik olarak üretimde faydalı deneyimlere sahip olmasını ifade eden beşeri sermaye kavramının önemi günümüz dünyasında gerçekleştirilen hızlı ilerlemeler ile daha da artmıştır. Adam Smith'in vurguladığı iş bölümü ve uzmanlaşma bu ilerlemelerle birlikte gözleri beşeri sermayenin üstüne yöneltmiş, teknik çalışmalarla hız kazanan uzmanlaşmanın yaygınlaşabilmesi için gerekli bir unsur olarak yeni sisteme dahil edilmiştir. Bu açıdan literatürde son derece önemli bir yere sahiptir.¹³⁴ Zira insan sermayesine yönelik yaklaşımların kalkınma konusunda işe yararlılığına ilişkin olarak çeşitli tahminler yapılmıştır.¹³⁵ Yoksulluğu ortadan kaldırabilmek için iyi bir yaklaşım olarak ekonomik kalkınma, maddi zenginlik kadar bu zenginliğin devamını getirecek olan insan unsuruna da önem vermektedir. İyi eğitim almış, sağlıklı bireyler kalkınma yolunda kilit bir rol oynayacaktır.

Bu sebeple; beşeri sermayeye yapılan yatırımlar kalkınmada öncelikli konulardan birisidir ve sağlıklı ilgili olarak da bir takım yatırımların yapılması tamamlayıcı bir unsur olarak gereklilik arz etmektedir. Üretimde verimlilik eğer iyi bir eğitime bağlıysa, bu eğitimi kullanabilecek fiziksel gücün de yerinde olması gerekir. Nitekim, kişilerin sahip oldukları yetenekleri ancak sağlıklı bünyelerde faydalı işlevlere dönüşebilecektir.

Kısaca; insana yapılacak yatırım, eğitim ve sağlık gibi konularla bir bütün halinde ele alınmalı ve üretimde verimliliğin eğitilmiş sağlıklı bireylere bağlı olduğu bilinmelidir. Bu konunun önemine ilişkin ilk görüş Adam Smith'in önderliğinde klasik iktisatçılardan gelmiştir. İş bölümü ve uzmanlaşmanın üretimde verimliliği sağladığından

¹³³ Parasız, a.g.e., s.78

¹³⁴ Sami Taban ve Muhsin Kar, "Beşeri Sermaye ve Kalkınma," **Kalkınma Ekonomisi: Seçme Konular**, der. Sami Taban ve Muhsin Kar, Bursa: Ekin Kitabevi, 2004, s.279

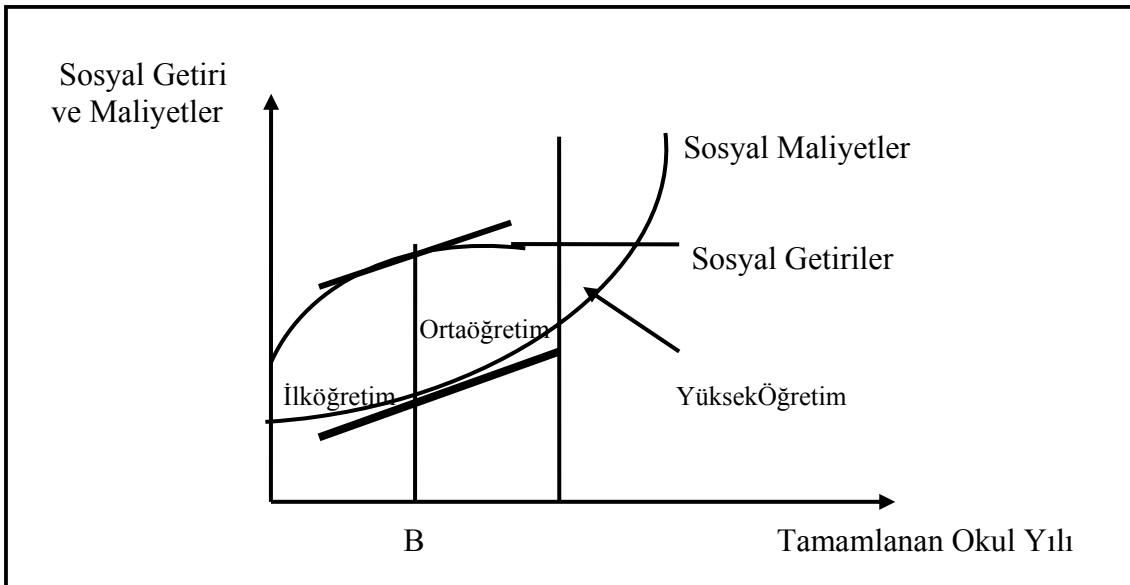
¹³⁵ Savaş F. Vural ve diğerleri., a.g.e., s.162

yola çıkararak beşeri sermayenin önemine değinen bu iktisatçıları, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda meydana gelen teknik gelişmelerin nitelikli emeği gerektirdiğini savunan diğerleri izlemiştir. “1950’lerin sonunda Denison, Theodore Schultz ve Gary Becker gibi iktisatçılar Smith’in görüşlerini yeniden keşfettiler ve bundan yararlanarak insan sermayesi (beşeri sermaye) kuramını geliştirdiler.”¹³⁶ Bu kurama göre kaliteli beşeri sermayeye sahip ülkeler gelişmişlik düzeyini yakalayabilirlerken, sahip olmayan ülkeler ise geride kalmaktadırlar. Sonuçta ise, yoksullukla zenginlik arasındaki farkın bir tek fiziksel sermayeye dayanmadığı, aynı zaman da beşeri sermayeye bağlı olarak çıktığı anlaşılmaktadır.

3.1.1.2.1. Eğitim ve Beşeri Sermaye

Yüksek vasıflı insan gücü yetiştirmek, ülkelerin gelişmişlik düzeylerini yükseltebilmek için ihtiyaç duydukları bir konudur. Zira ülkeler, yetişmiş vasıflı insan güçlerinin çokluğu oranında kalkınabilmekte ve eğitime yaptıkları harcamaların toplam harcamaları içerisindeki payı kadar ilerleyebilmektedirler. Bu açıdan eğitimin, getirisi ile masrafları arasındaki farkın iyi ölçülmesi gereklidir. Aradaki farkın olumlu olması verimliliği artırırken, olumsuz olması ise azaltmaktadır.¹³⁷

ŞEKİL -7 EĞİTİM GETİRİ VE MALİYETLERİ

Kaynak :Sami Taban ve Muhsin Kar, “Beşeri Sermaye ve Kalkınma” Kalkınma Ekonomisi: Seçme Konular, der. Sami Taban ve Muhsin Kar Bursa: Ekin Kitabevi, 2004, s.283

¹³⁶ Savaş F. Vural ve diğerleri., a.g.e., s.163

¹³⁷ Sami Taban ve Muhsin Kar, a.g.m., s.281

Şekilden de görüldüğü gibi: Eğitimin beşeri sermayeye bağlı marjinal verimliliği, eğitim harcamaları belli sınırı geçince azalmakta, marjinal maliyetleri ise artmaktadır. Ayrıca öğretim düzeyi arttıkça da sosyal maliyet eğrisi artarak artmaktadır. Bunun sebebi ise, eğitim düzeyindeki yükselmelerin amortisman giderlerini de giderek yükseltmesidir.

“Singer, eğitim yatırımlarının iki önemli özelliğine dikkat çekmektedir: Birincisi, eğitim yatırımlarında azalan verimler yasasının geçerli olmaması, İkincisi ise, değişik alanlara yapılan eğitim ve araştırma yatırımlarının birbirine sıkı sıkıya bağlı oluşudur.”¹³⁸ Singer’e göre kısaca; eğitime yapılan yatırımlar arttıkça, elde edilen verim de, artan verimler yasasına uygun olarak artmakta, bu, maliyetler için de böyle olmaktadır. Eğitim yatırımları artarsa maliyetler de, aynen verimlilikte olduğu gibi artarak artacaktır. Ortaya çıkan tablo ise önceki şekil göz önüne alındığında şöyledir; Okullaşma oranı **B** düzeyine gelinceye dek eğitim yatırımlarının marjinal sosyal getirileri maximum olmakta, **B** noktasından sonra inişe geçmekte ve diğer noktaya vardıktan sonra da, marjinal sosyal maliyetler marjinal sosyal getirileri aşmaktadır. Oysa bu durum, özellikle, getiri açısından Singer’in teziyle çelişmektedir. Zira Singer’e göre; eğitimin sosyal getiri oranının, eğitim yatırımları arttıkça, artarak artması gerekirken şekilde azalarak arttığı görülmektedir. Bunun sebebi gelişmekte olan ülkelerde istihdam olanaklarının kısıtlı oluşudur. Gelişmekte olan bir ülke eğer artan eğitim harcamaları nispetinde, bir müddet sonra işgücüne katılacak olan bu nitelikli kesime uygun istihdam olanakları ayarlayabilirse o zaman, Singer’in tezindeki gibi, eğitim harcamaları arttıkça marjinal sosyal getirinin de artarak arttığı görülecektir. Ancak aksi söz konusu iken, eğrinin azalarak artma eğilimine girdiği fark edilecektir.

Yine de, gelişmekte olan ülkelerin, masrafı ne olursa olsun kalkınabilmeleri için eğitim yatırımlarını da artırmaları gerekir. Milli gelir içinde eğitim harcamalarının oranı bu bakımdan önemlidir. Bu oran ne kadar çok olursa, bilgi çağını yaşayan günümüz dünyasında ülkelerin gelişmişlik seviyeleri o derece yüksek olacak, işgücü verimliliğine bağlı üretim artışlarıyla kalkınma o denli hızlı gerçekleşecektir.¹³⁹

¹³⁸ Savaş F. Vural ve diğerleri., a.g.e., s.164

¹³⁹ Savaş F. Vural ve diğerleri., a.g.e., s.164

TABLO – 10
BAZI ÜLKELER İTİBARIYLA EĞİTİM DÜZEYİ VE
HARCAMALARDAKİ PAYI

ÜLKELER	Kişi Başına Düşen Eğitim Harcaması (\$)
İsveç	2303
Norveç	2148
ABD	1286
Japonya	1276
Fransa	1246
Almanya	1125
İngiltere	980
İtalya	883
İsrail	809
Singapur	748
Tayvan	688
Hong – Kong	542
Güney Kore	332
Arjantin	305
Yunanistan	258
Meksika	227
Malezya	177
Venezuela	120
Şili	106
Brezilya	96
Tayland	85
Türkiye	69
Filipinler	20
Hindistan	12
Çin	11

Kaynak : IMD, The World Competitiveness Yearbook, 1997, s.459'den aktaran Vural F.Savaş, Ergül Han ve Ayten Ayşen Kaya , İktisadi Kalkınma, Ed: Ergül Han, Eskişehir: A.Ü. İktisat Fakültesi Ders Kitapları, Yayın No: 37 s.165

Tablodan da görüldüğü üzere; kişi başına eğitim harcamaları gelişmiş ülkelerde 800 \$ üzerine çıkarken, gelişmekte olan kimi ülkelerde 100 \$ ile 800 \$ arasında değişmekte, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu bazı ülkelerde ise 100 \$'n da altında kalmaktadır. Bu durum, eğitim harcamalarının gelişmişlik düzeyinde ne kadar etkili olduğunun bir göstergesidir. Bu tablodan yola çıkarak eğitim harcamalarının eğitim düzeyi üzerindeki etkilerini gösteren bir diğer tabloya bakıldığında durum daha da netleşmektedir.

TABLO -11
TÜRKİYE VE BAZI ÜLKELERDEKİ EĞİTİM GÖSTERGELERİ (%)

ÜLKELER	Eğitim Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı (1998-2000)	Toplam Kamu Harcamaları İçerisinde Eğitim Payı (1998-2000)	Okullaşma Oranı (2000-2001)	Yetişkin Okur Yazarlık Oranı (2001)
Amerika	5,2	4,8	94	99
Belçika	5,0	5,9	107	99
İngiltere	4,9	4,5	112	99
İtalya	3,1	4,5	82	98,5
Çin	2,3	2,1	64	85,8
Arjantin	1,1	4,0	89	96,9
Meksika	3,6	4,4	74	91,4
Tayland	3,5	5,4	72	95,7
Tunus	6,0	6,8	76	72,1
Pakistan	2,6	1,8	36	44,0
Bulgaristan	5,2	3,4	77	98,5
Malezya	5,2	6,2	72	87,9
G.Afrika	6,2	5,5	78	85,6
Haiti	1,4	1,1	52	50,8
Türkiye	2,2	3,5	60	85,5

Bazı oranların % 100'ün üzerinde çıkması okul öncesi eğitimin hesaplamalara katılmasından kaynaklanmaktadır. Ancak indeks hesaplamalarına % 100 olarak girmektedir.

Kaynak : Human Development Report, 2003, s.237,240 ve 266,269'den aktaran Sami Taban ve Muhsin Kar, **Kalkınma Ekonomisi: Seçme Konular**, der. Sami Taban ve Muhsin Kar, Bursa: Ekin Kitabevi, 2004, S.288

Tabloda görüldüğü üzere; eğitim harcamalarının GSYİH 'daki yeri arttıkça okullaşma oranı ile beraber yetişkin okur-yazar oranı da artmaktadır. Bu konuda liderliği ABD üstlenirken, Türkiye ise gerilerde kalmaktadır.

Sonuçta okullaşma oranını artıracak nitelikteki bütün eğitim harcamaları, okur-yazarlık ile birlikte toplumun eğitim seviyesini yükseltmekte ve verimliliği artırarak, üretim kanalları üzerinde olumlu bir etki yaratmaktadır. Büyümeyi de sağlayan bu verimlilik unsuru şu şekilde ortaya çıkmaktadır: Sınırlı bilgi birikimleri kadar dış faktörlerle irtibatı olan bireylerin, eğitim düzeylerinin artmasıyla teknolojik yeniliklere adaptasyonları kolaylaşır. Adaptasyonu kolaylaşan bireylerin üretim araçları üzerindeki etkinliği artar ve doğru kullanılan araçlarda ortaya çıkması muhtemel aksaklıklar azaltılır. Kısaca; üretim sürecinde, eğitilmiş insanların varlığından kaynaklanan bir denge söz konusu olur ve bu da çıktı artışı ile birlikte büyümeyi sağlar. Bu konuda "... Birleşmiş Milletler Kalkınma Raporları doğrultusunda her yıl yayınlanan İnsani Gelişme İndeksinin de beşeri sermayenin bir göstergesi olarak bazı çalışmalarda kullanıldığı görülmektedir.”¹⁴⁰

¹⁴⁰ Sami Taban ve Muhsin Kar, a.g.m., s.288

3.1.2.2. İnsani Gelişme Endeksi

Gelişmekte olan ülkelerin, artan verimlilikten dolayı ortaya çıkan çıktı artışlarıyla hızla büyüme sürecine girmeleri beraberinde pek çok sorunu getirmiştir. Kalkınma da sadece büyüme odaklı bir yaklaşımın benimsenmiş olmasına tepkiler artmış ve ortaya insan odaklı bir yaklaşımın çıkması uygun görülmüştür. “... Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) 1994 yılı İnsani Kalkınma Raporu’nda bu yeni kalkınma stratejisinin adını **Sürdürülebilir İnsani Kalkınma** olarak ifade etmiştir.”¹⁴¹

Bu anlayışın esas aldığı yaklaşımlardan biri olan ‘Temel İhtiyaçlar Yaklaşımı’ nın kurucularından Seers, kalkınmanın odağında milli gelir artışının değil, insani kabul edilen özelliklerin yer alması gerektiğini savunur. Oysa bu, Seers’a göre, günümüzde ... yeterince gerçekleşmemektedir.

Goulet ve Sen de temel ihtiyaçlar yaklaşımına, sosyal ve siyasal bir boyut getirerek katkı yapmışlardır. İnsanların, ‘olmazsa olmaz’ tabir edilen bazı fiziksel – psikolojik – sosyal ihtiyaçlarının kalkınmanın odak noktasında bulunması gerektiğini, ancak bu şekilde rahat bir hayat yaşanabileceğini savunmaktadır. Zira insanların üretkenliğini artırmanın yolu, onları değerli birer yatırım olarak görmekten geçmektedir.¹⁴²

Bu durumda GSMH’ya ‘toplumsal refah’ kavramının eklenmesi şarttır. Kalkınmayı ölçmede GSMH tek başına bir kriter olmadığına göre, içerisinde, insani boyut taşıyan ‘toplumsal refah’ anlayışını da barındırması beklenir. Yani kalkınma, **GSMH + Toplumsal Refah** kriterlerinin bir arada bulunması suretiyle ölçülmelidir. Dolayısıyla, İnsani Gelişme Endeksi hesaplanırken toplumsal refahın belirleyicisi olan yaşam kalitesini göstermesi açısından da şunlara dikkat edilmektedir:

‘Ortalama Yaşam Beklentisi, Ortalama Eğitim Süresi ve Gayri Safi Gelir’

Bu üç veri ayrı ayrı hesaplanır ve üçünün de birbirleriyle toplamı üçe bölünmek suretiyle ‘**İnsani Gelişme Endeksi**’ bulunur. Çıkan sonuç ‘**0 – 1**’ arasında değişir. Ülkelerin birbirleriyle İnsani Gelişme açısından kıyaslanmalarında bu sonuç değerlendirilir.

Birleşmiş milletler hesapladıkları verilerden hareket ederek ülkeleri 3 farklı gruba dahil etmişlerdir. İnsani kalkınma seviyelerini gösteren bu gruplandırmaya göre;

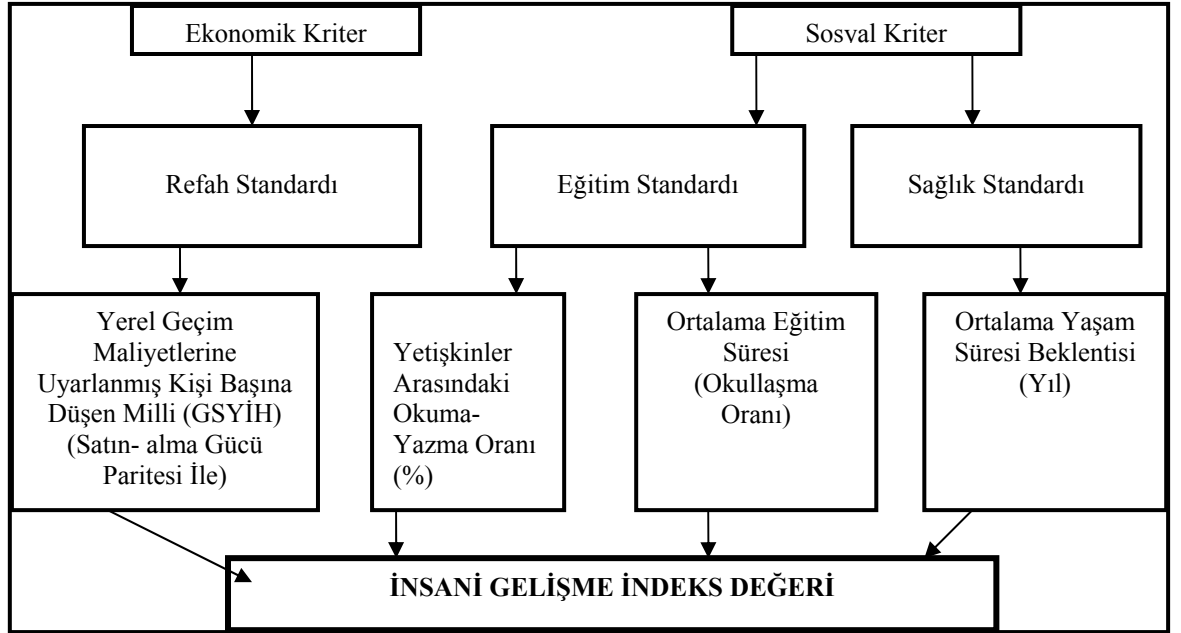
0 ile 0,49 arasında değer alanlar **Düşük**, 0,50 ile 0,79 arasında değer alanlar **Orta**, 0,80 ile 100 arasında değer alanlar ise **Yüksek** İnsani Kalkınmaya dahil olmaktadır.¹⁴³

¹⁴¹ Savaş F. Vural ve diğerleri., a.g.e., s.333

¹⁴² Savaş F. Vural ve diğerleri., a.g.e., s.334

¹⁴³ Savaş F. Vural ve diğerleri., a.g.e., ss.335,336

ŞEKİL – 8
UNDP ARAŞTIRMASINA GÖRE İNSANİ GELİŞME İNDEKS
KRİTERLERİ

Kaynak :<http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/ikinci-bol/dunyada-insani-gelis.pdf>(13/09/06)

UNDP'nin araştırmasına dayanan verilere sahip şekilde de görüldüğü üzere, insani gelişmeyi belirleyen iki önemli kriter bulunmaktadır. Bunlar refah standardını içeren **ekonomik kriter** ile eğitim ve sağlık standartlarını içeren **sosyal kriter**'dir. Bu iki kriterden GSYİH, ortalama eğitim ve yaşam süresi beklentileri ile okuma yazma oranları tespit edilmekte ve **İnsani Gelişme İndeks Değeri** ortaya çıkarılabilmektedir.

“1990 yılından bu yana her yıl yayınlanan UNDP İnsani Gelişme Raporları, ekonomik büyüme ve üretime dayalı göstergelerden farklı olarak, insanların sağlıklı bir yaşam, gelir ve eğitim olanaklarına sahip olup olmadıklarını göstermeye ve ülkeleri de bu ekseninde karşılaştırmaya çalışmaktadır.”¹⁴⁴ Buna göre; insani gelişmenin içinde sağlık, bilgi ve refah bulunmaktadır. Ancak üçünün bir arada olmasıyla, insani gelişmeyi gösteren sosyo - ekonomik imkanlardan yararlanıldığı sonucuna varılır.

Pek çok ülkenin insani gelişmişlik düzeylerinin karşılaştırıldığı tablo 12'ye bakıldığında, özellikle 1998 yılı itibarıyla en yüksek insani gelişmişlik seviyesinin Kanada'da bulunduğu görülmektedir. 79,1 yıllık ortalama yaşam beklentisi, 23.582 \$'lık satın alma gücü paritesine göre belirlenmiş GSYİH'sı ve %99'luk okuma yazma oranını sağlayan (%100) okullaşma oranı ile Kanada, bu konuda liderliği üstlenmiştir. Oysa en alt

¹⁴⁴ Kaynak, a.g.e., s,43

sırada yer alan Sierre Leone’de durum hiç de böylesine iç açıcı değildir. Ortalama yaşam beklentisi 38 yıl, okuma yazma oranı %31 ve bunu sağlayan okullaşma oranı da %24 olan Sierre Leone’de kişi başına milli gelir sadece 458 \$’dır. Türkiye ise aynı sıralamada 174 ülke arasında 85. gelmektedir. Türkiye’de 69,3 yıllık ortalama yaşam beklentisi, %61’lik okullaşma oranını takip eden % 84’lük okuma yazma oranı ve 6.442 \$’lık kişi başına milli gelir bulunmaktadır.¹⁴⁵

TABLO – 12
İNSANİ GELİŞMELERİNE GÖRE DÜNYA ÜLKELERİ

İnsani Gelişme İndeks Sıralaması	Ortalama Yaşam Beklentisi (Yıl) 1998	Yetişkinlerde Okuma Yazma Oranı % (15 Yaş ve Üzeri) 1998	Okullaşma Oranı % 1998	Reel Kişi Başına GSYİH (SGP) Dolar 1998	İnsani Gelişme İndeks Değeri 1998
Yüksek İnsani Gelişme					
1. Kanada	79,1	99,0	100	23,582	0,935
2. Norveç	78,3	99,0	97	26,342	0,934
3. ABD	76,8	99,0	94	29,605	0,929
4. Avusturalya	78,3	99,0	114	22,452	0,929
5. İzlanda	79,1	99,0	89	25,110	0,927
6. İsveç	78,7	99,0	102	20,659	0,926
7. Belçika	77,3	99,0	106	23,223	0,925
8. Hollanda	78,0	99,0	99	22,176	0,925
9. Japonya	80,0	99,0	85	23,257	0,924
10. İngiltere	77,3	99,0	105	20,336	0,918
11. Finlandiya	77,0	99,0	101	20,847	0,917
12. Fransa	78,2	99,0	93	21,175	0,917
13. İsviçre	78,7	99,0	80	25,512	0,915
14. Almanya	77,3	99,0	90	22,169	0,911
15. Danimarka	75,7	99,0	93	24,218	0,911
16. Avusturya	77,1	99,0	86	23,166	0,908
17. Lüksemburg	76,8	99,0	69	33,505	0,908
18. İrlanda	76,6	99,0	91	21,482	0,907
19. İtalya	78,3	98,3	83	20,585	0,903
20. Yeni Zelanda	77,1	99,0	96	17,288	0,903
21. İspanya	78,1	97,4	94	16,212	0,899
22. Güney Kıbrıs	77,9	96,6	81	17,482	0,886
23. İsrail	77,9	95,7	81	17,301	0,883
24. Singapur	77,3	91,8	73	24,210	0,881
25. Yunanistan	78,2	96,9	81	13,943	0,875
26. Hong-Kong	78,6	92,9	64	20,763	0,872
27. Malta	77,3	91,5	79	16,447	0,865
28. Portekiz	75,5	91,4	93	14,701	0,864
29. Slovenya	74,6	99,6	81	14,293	0,861
30. Barbados	76,5	97,0	80	12,001	0,858
31. Kore Cumh.	72,6	97,5	90	13,478	0,854
32. Brunei	75,7	90,7	72	16,765	0,848
33. Bahamalar	74,0	95,5	74	14,614	0,844
34. Çek Cumh.	74,1	99,0	74	12,362	0,843
35. Arjantin	73,1	96,7	80	12,013	0,837

¹⁴⁵ [http://www.canaktan.org/yeni-trendler/global-sorunlar/yoksulluk.htm\(13.09.06\)](http://www.canaktan.org/yeni-trendler/global-sorunlar/yoksulluk.htm(13.09.06))

36. Kuveyt	76,1	80,9	58	25,314	0,836
37. Antigua and Barb.	76,0	95,0	78	9,277	0,833
38. Şili	75,1	95,4	78	8,787	0,826
39. Uruguay	74,1	97,6	78	8,623	0,825
40. Slovakya	73,1	99,0	75	9,699	0,825
41. Bahreyn	73,1	86,5	81	13,111	0,820
42. Katar	71,9	80,4	74	20,987	0,819
43. Macaristan	71,1	99,3	75	10,232	0,817
44. Polanya	72,7	99,7	79	7,619	0,814
45. Birleşik Arap Em.	75,0	74,6	70	17,719	0,810
46. Estonya	69,0	99,0	86	7,682	0,801
Orta Düzey İnsani Gelişme					
47. Saint Kitts and Ne	70,0	90,0	79	10,672	0,798
48. Kostarika	76,2	95,3	66	5,987	0,797
49. Hırvatistan	72,8	98,0	69	6,749	0,795
50. Trinidad and Tob.	74,0	93,4	66	7,485	0,793
51. Dominik	76,0	94,0	74	5,102	0,793
52. Litvanya	70,2	99,5	77	4,436	0,789
53. Seyşeller	71,0	84,0	76	10,600	0,786
54. Grönad	72,0	96,0	76	5,838	0,785
55. Meksika	72,3	90,8	70	7,704	0,784
56. Küba	75,8	96,4	73	3,967	0,783
57. Beyaz Rusya	68,1	99,5	82	6,319	0,781
58. Belize	74,9	92,7	73	4,566	0,777
59. Panama	73,8	91,4	73	5,249	0,776
60. Bulgaristan	71,3	98,2	73	4,809	0,772
61. Malezya	72,2	86,4	65	8,137	0,772
62. Rusya Fed.	66,7	99,5	79	6,460	0,771
63. Latvia	68,7	99,8	75	5,728	0,771
64. Romanya	70,2	97,9	70	5,648	0,770
65. Venezüella	72,6	92,0	67	5,808	0,770
66. Fiji	72,9	92,2	81	4,231	0,769
67. Surinam	70,3	93,0	80	5,161	0,766
68. Kolombiya	70,7	91,2	71	6,006	0,764
69. Makedonya	73,2	94,6	69	4,254	0,763
70. Gürcistan	73,9	99,0	72	3,353	0,762
71. Mauritius	71,6	83,8	63	8,312	0,761
72. Libya	70,2	78,1	92	6,697	0,760
73. Kazakistan	67,9	99,0	77	4,378	0,754
74. Brezilya	67,0	84,5	84	6,625	0,747
75. Suudi Arabistan	71,7	75,2	57	10,158	0,747
76. Tayland	68,9	95,0	61	5,456	0,745
77. Filipinler	68,6	94,8	83	3,555	0,744
78. Ukrayna	69,1	99,6	78	3,194	0,744
79. Saint Vincent and the Grenadines	73,0	82,0	68	4,692	0,738
80. Peru	68,6	89,2	79	4,282	0,737
81. Paraguay	69,8	92,8	65	4,288	0,736
82. Lübnan	70,1	85,1	77	4,326	0,735
83. Jamaika	75,0	86,0	63	3,389	0,735
84. Sri Lanka	73,3	91,1	66	2,979	0,733
85. Türkiye	69,3	84,0	61	6,442	0,732
86. Umman	71,1	68,8	58	9,960	0,730
87. Dominik Cumh.	70,9	82,8	70	4,598	0,729
88. Saint Lucia	70,0	82,0	68	5,183	0,728
89. Maldiv	65,0	96,0	75	4,083	0,725
90. Azerbaycan	70,1	99,0	72	2,175	0,722
91. Ekvador	69,7	90,6	75	3,003	0,722
92. Ürdün	70,4	88,6	69	3,347	0,721

93. Ermenistan	70,7	98,2	72	2,072	0,721
94. Arnavutluk	72,9	83,5	69	2,804	0,713
95. Samoa Adaları	71,7	79,7	65	3,832	0,711
96. Guyana	64,8	98,3	66	3,403	0,709
97. İran	69,5	74,6	69	5,121	0,709
98. Kırgızistan	68,0	97,0	70	2,317	0,706
99. Çin	70,1	82,8	72	3,105	0,706
100. Türkmenistan	65,7	98,0	72	2,550	0,704
101. Tunus	69,8	68,7	72	5,404	0,703
102. Moldova Cumh.	67,8	98,6	70	1,947	0,700
103. Güney Afrika	53,2	84,6	95	8,488	0,697
104. El Salvador	69,4	77,8	64	4,036	0,696
105. Yeşil Burun	69,2	72,9	78	3,233	0,688
106. Özbekistan	67,8	88,0	77	2,053	0,686
107. Cezayir	69,2	65,5	69	4,792	0,683
108. Vietnam	67,8	92,9	63	1,689	0,671
109. Endonazya	65,6	85,7	65	2,651	0,670
110. Tacikistan	67,5	99,0	69	1,041	0,663
111. Suriye	69,2	72,7	59	2,892	0,660
112. Swaziland	60,7	78,3	72	3,816	0,665
113. Honduras	69,6	73,4	58	2,433	0,653
114. Bolivya	61,8	84,4	70	2,269	0,643
115. Namibya	50,1	80,0	84	5,176	0,632
116. Nikaragua	68,1	67,9	63	2,142	0,631
117. Moğolistan	66,2	83,0	57	1,541	0,628
118. Vanuatu	67,7	64,0	47	3,120	0,623
119. Mısır	66,7	53,7	74	3,041	0,623
120. Guatemala	64,4	67,3	47	3,505	0,619
121. Solomon Adaları	71,9	62,0	46	1,940	0,614
122. Botswana	46,2	75,6	71	6,103	0,593
123. Gabon	52,4	63,0	63	6,353	0,592
124. Fas	67,0	47,1	50	3,305	0,589
125. Myanmar	60,0	84,1	56	1,199	0,585
126. Irak	63,8	53,7	50	3,197	0,583
127. Lesotho	55,2	82,4	57	1,626	0,569
128. Hindistan	62,9	55,7	54	2,077	0,563
129. Gana	60,4	69,1	43	1,735	0,556
130. Zimbabve	43,5	87,2	68	2,669	0,555
131. Ekvator	50,4	81,1	65	1,817	0,555
132. Sao Tome and. Pr.	64,0	57,0	49	1,469	0,547
133. Papua Yeni Gine	58,3	63,2	37	2,359	0,542
134. Kamerun	54,5	73,6	46	1,474	0,528
135. Pakistan	64,4	44,0	43	1,715	0,522
136. Kamboçya	53,5	65,0	61	1,257	0,512
137. Kamar	59,2	58,5	39	1,398	0,510
138. Kenya	51,3	80,5	50	980	0,508
139. Kongo	48,9	78,4	65	995	0,507
Düşük İnsani Gelişme					
140. Lao Halk Cum.	53,7	46,1	57	1,734	0,484
141. Madagaskar	57,9	64,9	40	756	0,483
142. Butan	61,2	42,0	33	1,536	0,483
143. Sudan	55,4	55,7	34	1,394	0,477
144. Nepal	57,8	39,2	61	1,157	0,474
145. Togo	49,0	55,2	62	1,372	0,471
146. Bangladeş	58,6	40,1	36	1,361	0,461
147. Moritanya	53,9	41,2	42	1,563	0,451
148. Yemen	58,5	44,1	49	719	0,448
149. Cibuti	50,8	62,3	21	1,266	0,447
150. Haiti	54,0	47,8	24	1,383	0,440
151. Nijerya	50,1	61,1	43	795	0,439

152. Kongo Dem.Cumh.	51,2	58,9	33	822	0,430
153. Zambiya	40,5	76,3	49	719	0,420
154. Cote d'Ivoire	46,9	44,5	41	1598	0,420
155. Senegal	52,7	35,5	36	1,307	0,416
156. Tanzania	57,9	73,6	33	480	0,415
157. Benin	53,5	37,7	43	867	0,411
158. Uganda	40,7	65,0	41	1,074	0,409
159. Eritre	51,1	51,7	27	833	0,408
160. Angola	47,0	42,0	25	1,821	0,405
161. Gambiya	47,4	34,6	41	1,453	0,396
162. Gine	46,9	36,0	29	1,782	0,394
163. Malavi	39,5	58,2	75	523	0,385
164. Raunda	40,6	64,0	43	660	0,382
165. Mali	53,7	38,2	26	681	0,380
166. Orta Afrika Cumh.	44,8	44,0	26	1,118	0,371
167. Çad	47,5	39,4	32	856	0,367
168. Mozambik	43,8	42,3	25	782	0,341
169. Gine – Bassau	44,9	36,7	34	616	0,331
170. Burundi	42,7	45,8	22	570	0,321
171. Etyopya	43,4	36,3	26	574	0,309
172. Burkina Faso	44,7	22,2	22	870	0,303
173. Nijerya	48,9	14,7	15	739	0,293
174. Sierra Leone	37,9	31,0	24	458	0,252

Kaynak : <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/ikinci-bol/dunyada-insani-gelis.pdf>(13/09/06)

Sonuç olarak; insani gelişmelerine göre kıyaslanan dünya ülkeleri yetişkinlerde okuma yazma oranı ile okullaşma oranlarının artışı nisbetinde ilerlemekte, bu da reel kişi başına GSYİH ile ortalama yaşam beklentisini artırarak **İnsani Gelişme Değer**'lerini yükseltmektedir.

3.1.3. DÜNYA BANKASI

Uluslar arası platformda, kuramsal anlamda yoksullukla mücadele programının yürütücüsü Dünya Bankası olarak bilinmektedir.

“Uluslar arası Yeniden Yapılandırma ve Kalkınma Bankası (The International Bank for Reconstruction and Development: IBRD) veya kısa adıyla Dünya Bankası (The World Bank), Uluslar arası Para Fonu (The International Monetary Fund: IMF) ile birlikte 1-22 Temmuz 1944 tarihleri arasında Bretton Woods'ta (New Hampshire, ABD) toplanan Birleşmiş Milletler Para ve Finans Konferans'ına katılan 44 ülkenin imzası ile kurulmuştur.”¹⁴⁶

Dünyada, yoksulluk konusunda sürdürülen çalışmaların en büyük çaplısını yürüten Dünya Bankası, yoksulluk ile ilgili gerçekleştirdiği araştırmaların sonucunda çeşitli yoksulluk tanımlamaları yapmıştır. “Dünya Bankası, günlük geliri minimum 2400 kalori

¹⁴⁶ <http://www.canaktan.org/yeni-trendler/global-sorunlar-yoksulluk.htm>(13.09.06)

besini almaya yetmeyen insanları mutlak yoksul olarak tanımlamaktadır.”¹⁴⁷ Buna göre, günlük 2400 ve üstünde kaloriye sahip besin alabilenlerin bu tanıma girmeleri yani mutlak yoksul olarak tanımlanabilmeleri mümkün değildir. Oysa bu sınır, başlı başına bir yoksulluk tanımı yapamayacak kadar dar kapsamlıdır. Yoksulluk, salt beslenememe ile ilgili olmayıp, komple, sosyo-ekonomik pek çok imkandan mahrum kalma ile ilgili bir sorun olduğu için, mutlak yoksulluk tanımı dışında başka yoksulluk tanımlamaları da bulunmaktadır.

Tüm bunların yanı sıra Dünya Bankası’nın belirlediği bu sınır yıllar itibariyle değişiklik göstermektedir. 1985 yılında belirlemiş olduğu yoksulluk sınırı baz alınır; 1987 yılı itibariyle yoksulluk sınırı altında yaşayanlar dünya nüfusunun yaklaşık %30’unu oluştururken, 1973 yılı itibariyle ise yaklaşık %29’unu oluşturmaktadır. ¹⁴⁸

Yapı olarak bir banka niteliğinde değil, daha ziyade bir uzman kuruluş niteliğinde olan Dünya Bankası, bu belirlediği yoksulluk sınırı altında yaşayanları baz alarak konuyla ilgili mücadele yollarını araştırmaktadır. ¹⁴⁹

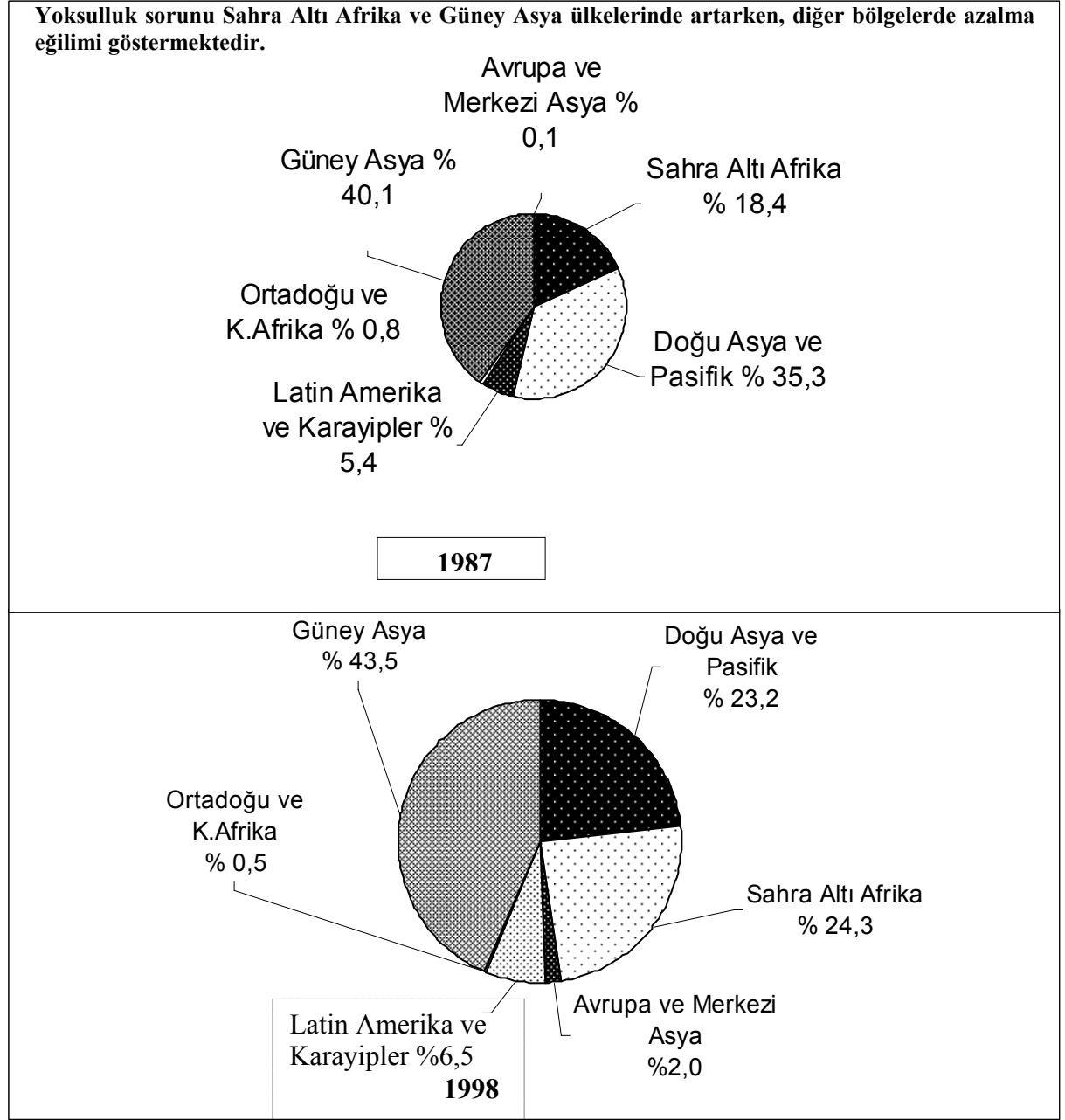
Günlük 1 veya 2 \$’ın altında gelire yaşayanları da yoksul olarak tanımlayan Dünya Bankası’nın bu sınıra göre belirlediği yoksulluk oranlarını gösteren bazı tablolar dikkat çekicidir.

¹⁴⁷ Ali Seyyar, “Sosyal Siyaset Açısından Yoksulluğa Karşı Mücadele,” **Yoksulluk Yazıları**, der. Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, 2003, s.41

¹⁴⁸ Ayşe Meral Uzun, “Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası,” **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt-4, No.2, (2003)

¹⁴⁹ [http://www.worldbank.org.tr/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/TURKEYEXIN/O,contentMDK:20167472~menuPK:413765~pagePK:1497618~piPK:217854\(01.05.2006\)](http://www.worldbank.org.tr/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/TURKEYEXIN/O,contentMDK:20167472~menuPK:413765~pagePK:1497618~piPK:217854(01.05.2006))

ŞEKİL – 9
BÖLGESEL BAZDA DÜNYADA YOKSULLUK
(Günde 1 \$’dan az)

Kaynak World Bank, World Development Report, 2000/2001, s.24’den aktaran
<http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/ikinci-bol/dunayada-gelir-yoksulluk.pdf>(13.09.06)

Tablo 12’den görüldüğü üzere; 1987 yılı itibariyle günlük 1 \$’ın altında gelirle yaşayanlar, %1’lik bir oranla Avrupa ve Merkezi Asya’da en az iken, %35,3 ve %40,1’lik oranlara sahip Doğu Asya – Pasifik ile Güney Asya’da ise en fazladır. %18,4’lük Sahra Altı Afrika ile %5,4’lük Latin Amerika – Karayipler’in de bu konuda diğerlerini takip ettiği görülmektedir. Aynı zamanda, ülkelerdeki bu oranların yıllar itibariyle artmış olduğu

da göze çarpmaktadır. 1998 yılı itibariyle günlük 1 \$'ın altında yaşayanlara bakıldığında; Doğu Asya -Pasifik ve Ortadoğu – Kuzey Afrika ikilileri dışındaki diğer tüm ülkelerin yoksulluk oranlarının arttığı görülür. Ancak bu konuda en fazla artışı Sahra Altı Afrika ile Güney Asya yaşamıştır. 1987'de yoksulluk oranları, Güney Asya'da %40.1 ve Sahra Altı Afrika'da % 18,4 iken; 1998'de ise, Güney Asya'da % 43,5'lere ve Sahra Altı Afrika'da ise % 24,3'lere dayanmıştır. Avrupa – Merkezi Asya ile Latin Amerika – Karayipler'de yaşanan artışlar ufak çaplı oldukları için o kadar vahim değildir. Zaten bu ülkeler 1987 yılı itibariyle bile yüksek yoksulluk oranlarına sahip değildi.

Dünya'da yoksulluk sınırının altındaki ülkeleri gösteren bir diğer tablo ise, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu bazı geri kalmış ülkeleri kapsamaktadır. Bu tabloda Türkiye; günde 1 \$'ın altında yaşayan %2,4 ve günde 2 \$'ın altında yaşayan %18'lik yoksulluk oranları ile diğer ülkelere kıyasla iyi bir durumda iken, günde bir doların altında yaşayan % 72,6 ve günde 2 \$'ın altında yaşayan % 91,7'lik yoksul oranları ile Zambiya en vahim durumda olanıdır.

TABLO – 13
ULUSLAR ARASI YOKSULLUK SINIRI ALTINDAKİ
SEÇİLMİŞ ÜLKELER

ÜLKE ADI	Günde 1 \$'dan Daha Az Bir Gelirle Yaşamını İdame Ettiren Nüfus Yüzdesi (%)	Günde 2 \$'dan Daha Az Bir Gelirle Yaşamını İdame Ettiren Nüfus Yüzdesi (%)
Zambiya (1996)	72,6	91,7
Mali (1994)	72,8	90,6
Nijerya (1997)	70,2	90,8
Merkezi Afrika Cum. (1993)	66,6	84,0
Nijer (1995)	61,4	85,3
Burkina Faso (1994)	61,2	85,8
Madagaskar (1993)	60,2	88,8
Sieera Leone (1989)	57,0	74,5
Endonezya (1997)	44,2	86,2
Lesotho (1993)	43,1	65,7
Guatemala (1989)	39,8	64,3
Honduras (1996)	40,5	68,8
Botswana (1985-1986)	33,3	61,4
Etyopya (1995)	31,3	76,4
Bangladeş (1996)	29,1	77,8
Türkiye (1995)	2,4	18,0

Not : Parantez içindeki rakamlar araştırmanın yapıldığı yılı göstermektedir.

Kaynak : World Bank, World Development Report, 2000/2001, s.279,28'den aktaran
<http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/ikinci-bol/dunayada-gelir-yoksulluk.pdf>(13.09.06)

TABLO – 14.1**DÜNYADA KIRSAL YOKSULLUĞUN YÜKSEK OLDUĞU ÜLKELER**

ÜLKE ADI	Ulusal Yoksulluk Sınırı Altında Bulunan Kırsal Nüfus Oranı (%)
Bolivya (1995)	79,1
Haiti (1995)	66,0
Peru (1997)	64,7
Kırgızistan (1997)	64,5
Filipinler (1997)	51,2
Honduras (1993)	51,0
Kamboçya (1997)	40,1
Bangladeş (1995-1996)	39,8
Hindistan (1994)	36,7
Nijerya (1993)	36,4

Not : Parantez içindeki rakamlar araştırmanın yapıldığı yılı göstermektedir.

Kaynak : World Bank, World Development Report, 2000/2001, s.280,281’den aktaran
[http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/ikinci-bol/dunayada-gelir-yoksulluk.pdf\(13.09.06\)](http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/ikinci-bol/dunayada-gelir-yoksulluk.pdf(13.09.06))

TABLO – 14.2**DÜNYADA KENTSEL YOKSULLUĞUN YÜKSEK OLDUĞU ÜLKELER**

ÜLKE ADI	Ulusal Yoksulluk Sınırı Altında Bulunan Kentsel Nüfus Oranı (%)
Honduras (1993)	57,0
Peru (1997)	40,4
Hindistan (1999)	30,5
Nijerya (1992-1993)	30,4
Kırgızistan (1997)	28,5
Sri Lanka (1991-1991)	28,4
Filipinler (1997)	22,5
Endonezya (1998)	17,8

Not : Parantez içindeki rakamlar araştırmanın yapıldığı yılı göstermektedir.

Kaynak : World Bank, World Development Report, 2000/2001, s.280,281’den aktaran
[http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/ikinci-bol/dunayada-gelir-yoksulluk.pdf\(13.09.06\)](http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/ikinci-bol/dunayada-gelir-yoksulluk.pdf(13.09.06))

Dünya Bankası’nın 2000-2001 yılı verilerine göre hazırladığı bir diğer yoksulluk göstergesine göre, bazı ülkelerdeki kırsal ve kentsel yoksulluk oranları görülmektedir.

Kırsal yoksulluğun en çok olduğu ülke % 79,1 ile Bolivya iken, onu %66 ile Haiti % 64,7 ile Peru ve %64,5 Kırgızistan takip etmektedir. Bu tabloda en iyi durumda olan ise %36,4’lük oranı ile Nijerya’dır.

Kentsel yoksulluğun en ileri düzeyde olduğu ülke ise % 57 ile Honduras iken, onu %40 ile Peru takip etmektedir. Endonezya ise %17,8’lik oranı ile diğerlerine kıyasla en iyi durumdaki ülke konumundadır.

Sonuç olarak, 3. Dünya olarak tanımlanan pek çok az gelişmiş ülkede kentsel ve kırsal yoksulluk had safhada bulunmaktadır. (Tablo – 14 ve Tablo – 15)

Özetle; yoksullukla mücadelede bir yöntem olarak kullanılan dolaylı yaklaşımın, büyümenin gerekliliği üzerinde yoğunlaşmasından dolayı, büyümeyi sağlayan tüm faktörler bu yaklaşım içerisinde önemli bir yer edinmişlerdir. Büyümenin ortaya çıkartılmasına fırsat hazırlayan bu etmenlerin, beraberinde çeşitli sorunları gündeme getirmesi, yarattığı olumsuz faktörlere karşı acil çözüm yollarının geliştirmesini ise mecburi kılmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin büyüme sürecinin içindeyken yaşadığı sorunlar neredeyse hepsinde aynıdır. Kısa dönemde işsizlik ve geçim sıkıntısı, uzun dönemde ise gelir dağılımında adaletsizlik bu ülkelerin başlıca düşmanıdır. Süreç tamamlanıncaya kadar da durum, böyle devam edip gitmektedir. Ancak yoksulluk beklemeye gelmeyecek kadar acil çözüme kavuşturulması gereken bir sorundur ve çözümü son derece önemli bir konunun merkezinde bulunmaktadır. İnsan hayatının “UNİCEF 1990’ların başında yayımladığı bir raporda, her yıl 5 yaşın altında 14 milyon çocuğun kötü beslenme ve bulaşıcı hastalıklardan dolayı öldüğünü bildirmektedir.”¹⁵⁰ Böylesine önemli bir konuda ciddi adımlar atılması insanlık adına bir mecburiyet haline gelmiştir ve uygulanacak yöntemlere son derece dikkat edilmelidir.

Yoksulluğun azaltılmasında uygulanan yöntemlerden birisi vergilendirmedir. Büyümenin ilerleyen aşamalarında ortaya çıkan gelir dağılımı adaletsizliklerini çözmenin bir yolu olarak kullanılan vergilendirme politikaları, zengin olanların daha çok, fakir olanların ise daha az vergilendirilmesi suretiyle adaleti sağlamaya çalışmaktadır. Zira, gelişmekte olan ülkelerin en önemli amacı kaynak dağılımının optimal olmasını sağlayarak büyümelerini sağlamaktır.¹⁵¹

Geliştirilmek istenen sektörlerde vergileri ağır tutmayarak ve bazı mal-hizmet gruplarını üretim veya tüketimin kısılması gereken durumlarda daha çok vergilendirerek bu amaç gerçekleştirilebilir. Ancak burada terazinin düzgün yerleştirilmesi gerekmektedir. Özellikle “... tüketim vergileri gelir dağılımında adaletsizliği artırıcı olmamalıdır... düşük gelirlilerin tükettiği zorunlu mallar üzerine konmamalıdır.”¹⁵² Tüm bunların yanında, vergilendirmede, gelir dağılımında adaleti bozduğu varsayılan dolaylı vergiler azaltılmalıdır. (Her ne kadar tasarrufları arttırıcı etkisi varsa da) Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere bakıldığında, dolaysız vergilerin dolaylı vergilere bölünmesi suretiyle ortaya

¹⁵⁰ Erol Kuyurtar, “Mutlak Yoksulluğa ilişkin iki Etik Yaklaşım,” **Yoksulluk Yazıları**, der. Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, 2003, s.111

¹⁵¹ Savaş F. Vural ve diğerleri, a.g.e., s.105

¹⁵² Savaş F. Vural ve diğerleri, a.g.e., s.105

çıkan oranın gelişmiş ülkelerde % 50'lere varıp, gelişmekte olan ülkelerde ise bu oranı da geçmesi son derece dikkat çekicidir.¹⁵³

Yani gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelerdeki kadar adil gelir dağılımı sağlaması dolaylı vergilerini azaltmalarından kaynaklanmaktadır.

Gelir dağılımında adaleti sağlayıcı bir diğer faktör de, tarım sektöründe gerçekleştirilen iyileştirmelerdir. Tarımda ürün çeşitlendirmesine dayalı yapılan bazı yatırımların bu sektörde ilerlemeyi sağladığı ve bu suretle de gelir dağılımını olumlu etkilediği tespit edilmiştir. Dolayısıyla, büyümeyle birlikte sanayide ortaya çıkan nitelikli işgücü ihtiyacı niteliksiz işgücünün emek piyasalarından dışlanmasını önlemekte ve gelir dağılımındaki adaletsizlikleri de azaltmaktadır.¹⁵⁴

Dünyada yaşanan gelir dağılımı adaletsizlikleri çözüm bulunması gereken en önemli sorunlardan birisi olarak yoksullukla mücadele yöntemlerinin en başlarında yer almaktadır. Bu konuda seçilmiş olan çeşitli ülkelerin durumlarını gösteren tablo ise son derece dikkat çekicidir.

TABLO – 15
SEÇİLMİŞ BAZI ÜLKELERDE GELİR DAĞILIMININ DURUMU

	En Yoksul % 20'lik Kesimin Milli Gelirden Aldığı Pay	En Zengin % 20'lik Kesimin Milli Gelirden Aldığı Pay
Eşitsizliğin En Kötü Olduğu 10 Ülke		
1. Guatemala	2,1	63,0
2. Paraguay	2,3	62,4
3. Brezilya	2,5	63,8
4. Sierre Leone	1,1	63,4
5. Güney Afrika	2,9	64,8
6. Merkezi Afrika Cum.	2,0	65,0
7. Lesetho	2,8	60,1
8. Nijer	2,6	53,3
9. Swaziland	2,7	64,4
10. Kolombiya	3,0	60,9
Eşitsizliğin Göreceli Olarak Daha Adil Dağıldığı 10 Ülke		
1. Slovak Cumh.	11,9	31,4
2. Japonya	10,6	35,7
3. Avusturya	10,4	33,3
4. Finlandiya	10,0	35,9
5. Çek Cumh.	10,3	35,9
6. Beyaz Rusya	11,4	33,3
7. Norveç	9,7	35,8
8. Mısır	9,8	39,0
9. İsveç	9,6	34,5
10. Belçika	9,5	34,5
11. Lao	9,6	40,2

Kaynak :World Bank, World Development Report, 2000/2001, s.282,284'deki verilerden yararlanılarak tarafımızdandüzenlenmiştir.<http://www.canaktan.org/yeni-trendler/global-sorunlar/yoksulluk.htm>(13.09.06)

¹⁵³ G.K. Show, **Maliye Politikası**, İstanbul: İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, 1975, s.47

¹⁵⁴ Şenses, a.g.e., s.223

Guatemala, Paraguay, Brezilya, Siera Leone, Güney Afrika, Merkezi Afrika Cumhuriyetleri, Lesetho, Njjer, Swaziland ve Kolombiya gibi ülkelerin yer aldığı gelir dağılımı adaletsizliklerinin en kötü durumda olduğu ülkelere bakıldığında, en yoksul % 20'lik kesimin milli gelirden aldıkları pay ile en zengin % 20'lik kesimin milli gelirden aldıkları pay arasında uçurum olduğu görülmektedir.

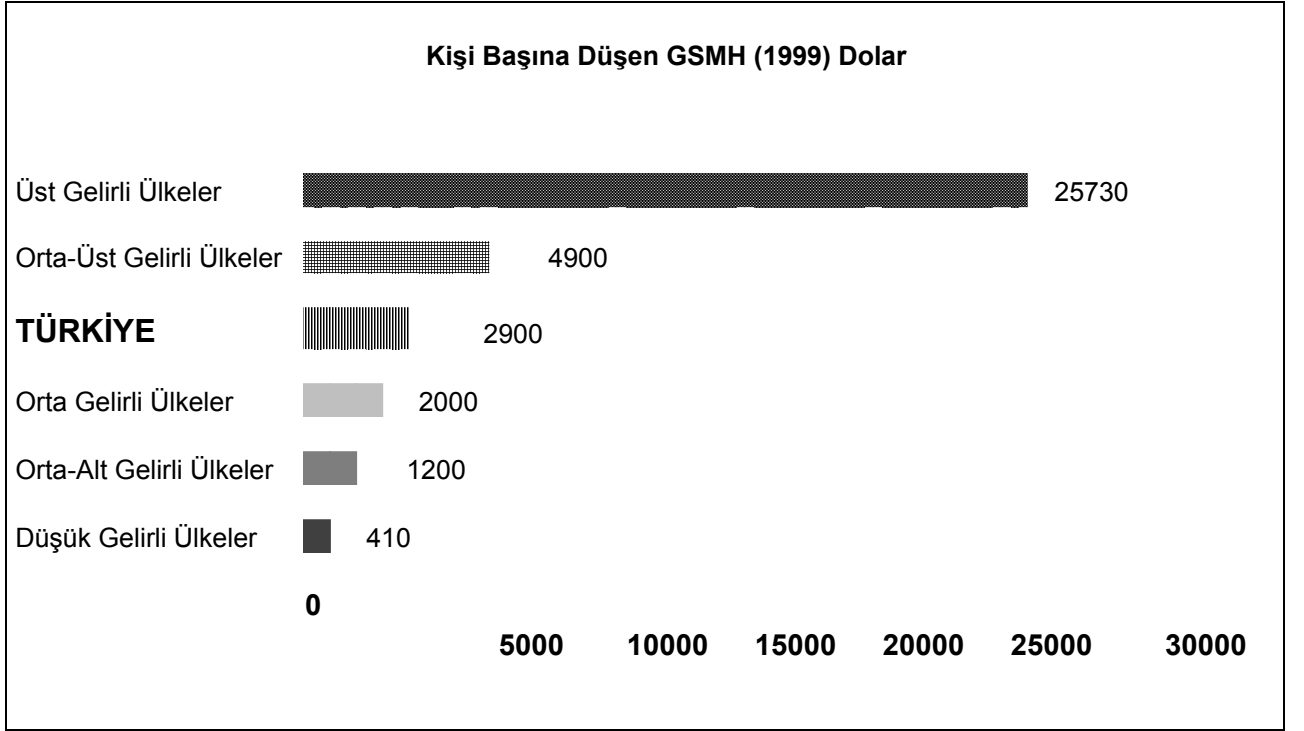
Eşitsizliğin bahsi geçen bu ülkelere göre daha iyi durumda olduğu diğer ülkelere bakıldığında ise gelir dağılımında uçurumun oldukça azaldığı görülür. Slovak Cumh., Japonya, Finlandiya Çek Cumh., Avusturya, Beyaz Rusya, Norveç, Mısır, İsveç, Belçika, Lao gibi ülkelerin bulunduğu tabloda, en yoksul % 20'lik kesimin milli gelirden aldığı pay ile en zengin %20'lik kesimin milli gelirden aldığı pay arasındaki fark belirgin bir şekilde azalmıştır.

Kısaca; gelir dağılımında adaleti gelişmiş ülkelerin daha çok, geliştirmekte olan ülkelerin ise daha az sağladığı söylenebilir. Aynı zamanda, yoksulluğun geliştirmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere kıyasla daha çok görülebileceği de düşünülebilir.

Gelir dağılımındaki adalet, zengin ve yoksul arasındaki fark kadar kişi başına düşen milli gelir düzeyi açısından da kendisini göstermektedir. Dünya Bankası'nın verilerinden yola çıkarak, hazırlanan çeşitli istatistiklere göre; özellikle geliştirmekte olan ülkelere, kişi başına gelir düzeyleri son derece düşükken gelişmiş ülkelere ise oldukça yüksektir.

Kişi başına gelir düzeylerinin gösterildiği bazı ülkelere bakıldığında bu durum daha net anlaşılır. Zira şekle göre; üst gelirli ülkelere kişi başına gelir düzeyi 25.730,\$ civarında seyrederken, düşük gelirli ülkelere ise 410,\$ civarında kalmaktadır. Başlı başına bir uçurum yaratan manzara, dünyanın gelişmiş bölgeleri ile geri kalmış yerleri arasındaki farkı göstermesi açısından dikkat çekicidir. Türkiye, bu konuda orta sıralarda yer almakta, kişi başına düşen 2.900,\$'la gelişmiş ve geri kalmış ülkeler arasında bir yerde bulunmaktadır.

ŞEKİL – 10
KİŞİ BAŞINA MİLLİ GELİRLERİNE GÖRE
ÜLKE KİYASLAMALARI

Kaynak : World Bank, World Development Indicators, 2000/2001, s.275’den aktaran
<http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/ikinci-bol/dunyada-gelir-dagilimi.pdf>(16.09.06)

Kişi başına düşen milli geliri artırarak yoksulluğu önleme konusunda Şili örnek alınacak bir ülkedir. Geçmişte ekonomik açıdan pek çok sıkıntı yaşamış olan Şili, şimdilerde en iyi ekonomi politikalarına sahip ülkeler arasında sayılmaktadır. “Şili’de 1985 yılında 1.500,\$ olan kişi başına gelir, bugün 7.000,\$’a ulaşmıştır... Milli gelirleri 100 Milyar \$ civarındadır.”¹⁵⁵ Bunun en önemli sebebi ise ülkenin ekonomik istikrara kavuşmasıdır. Kamuda finansman sorununu çözmüş, bütçe açıklarını kapatmıştır. Yani, herhangi bir faktörden hemen etkilenmeyecek kadar güçlü bir ekonomik yapıya sahip bulunmaktadır. Tüm bunları ise piyasa ekonomisini rayına oturtarak, devleti daha dar bir alana yerleştirerek gerçekleştirmiştir.

Sonuç olarak; gelir dağılımında adaleti, ister kişi başına gelir düzeylerini artırarak, isterse gruplar arasındaki gelir düzeyi farklılıklarını azaltarak sağlasın gelişmiş ülkeler, gelir dağılımlarını piyasa ekonomisi kurallarına göre hareket edecek bir sisteme dayandırarak başarılı olmuşlardır.

¹⁵⁵ Ercan Kumcu, “Ekonomik İstikrara Örnek: Şili,” **Hürriyet Gazetesi**, (27.04.2006)

3.2. YOKSULLUKLA MÜCADELEDE DOLAYSIZ YAKLAŞIM

Kaynakların yeniden dağıtımı anlamına gelen dolaysız yaklaşımda, uluslararası kuruluşların destekleriyle gelişmekte olan ülkelerin finanse edilmesi gündeme gelmektedir. IMF, Dünya Bankası gibi kuruluşların da katkılarıyla yoksulluk konusundaki çalışmaların içinde gerekli yeri edinen bu konu da kaynakların dağıtımı çok farklı şekillerde olabilir. (İş sahaları yaratılması, kredi imkanı sağlanması gibi) ¹⁵⁶ Zira pek çok ülkede farklı sebeplerle ortaya çıkan gelişmişlik sorunları çözüm aşamasında farklı yöntemlere ihtiyaç duyduğu için her ülkeye uyan geçerli yöntemler olduğu kadar, ülkelere göre değişen yöntemler de söz konusudur.

3.2.1. Sosyal Güvenlik Kuruluşları ve Refah Devleti

Gelişmiş ülke deneyimleri, yoksullukla mücadelede sosyal güvenlik uygulamalarının başarılı olduklarını göstermiştir. Her ne kadar çeşitli ülkelerde içerik açısından farklılıkları olmuş olsa da, Avrupa ülkelerinin pek çoğunda olumlu etkileri ile de kendisini belli etmiştir. Bunun ölçüm kriteri, yöntemin uygulanmasından önceki yoksul sayısı ile uygulanmasından sonraki yoksul sayılarının birbirlerine bölümüdür. Çıkan sonuç, yoksullukla mücadelede ne kadar başarılı olunduğunun belirgin bir göstergesi olmaktadır.

“Endüstri Devrimi’yle oluşan liberal düşünceye göre, piyasa mekanizması ve fiyatlar sistemi her türlü ekonomik ve sosyal sorunu... kendiliğinden düzenlemektedir.” ¹⁵⁷ Ancak devrimin kendisiyle beraber ortaya çıkan işçi sınıfı bu düzenin içerisinde savunmasız bırakılmıştır. Devletin hiç bir müdahalesi olmaksızın işleyen bir sistem olduğu için işçilerin pekçok hakkı geri planda kalmış, ezilen kesim olarak sistemin mağdurları haline gelmişlerdir. O yüzden, bu kesimin mağduriyetlerini gidererek sorunlarını azaltmak için sosyal güvenlik kurumları devreye sokulmuştur. 2. Dünya Savaşı’nın ardından ortaya çıkarılan bu kurumlar **Refah Devleti** olarak adlandırılmaktadır. İşsizliği önlemek ve insanlara, geniş sınırları olan bir güvence sunabilmek için ortaya çıkarılan bu anlayış, 1980’lere doğru çeşitli sorunlar çıkardığı için arka plana çekilmiştir. ¹⁵⁸

Refah devleti, bir yandan piyasa mekanizmasının işleyişini sürdürmek bir yandan da halkın refahını sağlamak amacına hizmet ettiğinden bu iki uç nokta arasında sıkışıp kalmış giderek ağırlaşan yükünün altından kalkamamıştır. En nihayetinde ise mali krize girmiş, sistemi iflas etmiştir. Bu, refah devleti anlayışına sahip ülkelerin çoğunda gelişmiş olan bur durumdur. Dolayısıyla yerine, neo-klasik iktisadın öngörüsüyle ‘ticarete

¹⁵⁶ Şenes, a.g.e., s.227

¹⁵⁷ <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/stoveyoksulluk.htm>(13.09.06)

¹⁵⁸ Hüseyin Özel, “Yoksulluk ve Piyasa Ekonomisi,” **Asomedyâ Dergisi**, s.61 (2005)

liberalizasyon' denilen anlayış getirilmiştir. Temeli ekonomik büyümeye dayanan bu anlayışa göre; piyasayı kendi haline bırakarak devlet müdahalesinden uzaklaşmak, ayrıca gerektiğinde de IMF ve Dünya Bankası'nın önerdiği yapısal dönüşüm politikalarını uygulamak yoksullukla mücadelede başarılı olmayı sağlamaktadır. Ancak bu görüldüğü gibi gerçekleşmeyebilir. Çünkü liberalizasyon yoluyla sağlanan büyümenin yoksulları etkileyeceği varsayımı, her şartta geçerliliğini koruyamamaktadır. Bir defa; büyüme, her ne kadar üretimi arttırarak işsizliği azaltsa ve refah devletinin sunduğu sosyal yardımlarla geçim idame ettirmeyi vaat etmese, dolayısıyla da insanları tembelliğe teşvik etmese bile sağladığı avantajlardan tüm yoksulların faydalanabileceği meçhuldür. Özellikle de gelir dağılımında eşitsizlikler varsa. Zira devletin sağlama imkanı olan yoksullara yönelik sosyal güvenlik programları neo-klasik anlayışta mevcut olmadığı için yoksullara her zaman erişilmesi mümkün olmayacaktır. Üstelik ekonomik büyüme de nimetlerini yoksullara ulaştıramayabilmektedir.¹⁵⁹

Neo-klasik iktisatın bu olumsuzluklarına, refah devleti ise farklı alternatifler getirmektedir. Her ne kadar devlet odaklı bir piyasa sistemi hiçbir ülke ekonomisi için yararlı değilse de devletin, yoksulluğu azaltmak için piyasalara sosyal güvenlik kurumları ile girişi de o denli yararlı bir alternatiftir. Zira yoksulluk, öyle kolay yayılabilmektedir ki özellikle ekonomik kriz zamanlarında miktarı bir hayli artmaktadır. Böyle durumlarda yoksulları koruyacak devlet programlarının olmaması suça eğilim gibi toplumsal dejenerasyonları beraberinde getirmektedir. Bu açıdan bakıldığında ülkelerin sosyal güvenlik sistemleri bir nevi can kurtarandır. Devlet bu sistemi ile yoksullarına yaptığı transfer harcamaları sayesinde, pek çok ülkede yoksul sayılarını azaltabilmiştir. İskandinav ülkeleri gelişmiş ülkeler içinde buna en iyi örnektir. Özellikle İsveç'te ekonomik açıdan sorun yaşandığı dönemlerde sosyal güvenlik sistemlerinin yoksulluğu azalttığı gözlenmiştir.¹⁶⁰

Sonuç olarak; “ekonomik refahın hürriyet ve demokrasi ortamı içinde halk kütlelerine indirilmesi anlamında olan refah devleti, halkçılık olarak da mütalâa edilebilir.”¹⁶¹ Halkın refahını sağlaması toplumun menfaatine hitap ettiği için doğru bir tercih sayılabilir.

¹⁵⁹ Özel, a.g.m., ss.62, 63

¹⁶⁰ Şenses, a.g.e., s.233

¹⁶¹ Mükerrerem Hiç, **Kapitalizm-Sosyalizm-Karma Ekonomi ve Türkiye**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınlarından No: 2655, İktisat Fakültesi , No: 449, 3.Baskı, s.36

3.2.2. Sosyal Güvenlik Ağları

Sosyal güvenlik, devletlerin vatandaşlarına sağladığı bir nevi gelecek güvencesi olarak bilinmektedir. İnsanların hayatlarında yaşamaları muhtemel olan risklere karşı onları koruyan niteliği ile hayat sigortası gibi işlev üstlenmekte ve insani ihtiyaçlar içerisinde en önemlisi olan güvenli bir şekilde yaşama hakkının kullanımını sağlamaktadır.

20. yy'da ilerleme gösteren sosyal güvenlik anlayışı bir süre sonra yoğun tepkiler almaya başlamıştır. ¹⁶²Bütçenin açık vermesine yol açacak kadar finansal bir yük getirdiği konusunda görüşler bulunmaktadır. Bu yükün azaltılması için vergilerin sürekli olarak artırılacağı ve halkın refah kaybına yol açacağı da yaygın bir kanaat halindedir. Tüm bu faktörlere rağmen, hizmette beklenen kaliteyi yakalamasına ise mümkün gözüyle bakılmamakta ve sorunun kaynağında da devlet tarafından yönlendirilen sosyal güvenlik sistemlerinin olduğu düşünülmektedir.

Pekçok ülkede sosyal güvenlik harcamalarının bütçenin neredeyse yarısını kaplaması ve bunun, vergi ödeyen toplum kesimleri tarafından finansmanına rağmen hizmet kalitesinde hiç bir şekilde beklenen düzeye erişilmemesi yapılan eleştirileri haklı kılmaktadır. Tümüyle kamuya dayanan bir sosyal güvenlik sisteminin kaynak kullanımında etkinliği sağlaması mümkün değildir. Bu sebeple, işin içine bir parça bile olsa piyasa mekanizmasının girmesi gerektiğini düşünen Latin Amerika ve diğer pek çok ülke tarafından 1980'den sonra bir kısım sosyal güvenlik hizmetlerinin özel sektöre üstlenilmesi sağlanılmıştır. 1990'dan sonra da geçiş ekonomilerinin aynı yola saptıkları görülmüştür. Bu yolda sosyal güvenliğin finansmanı ile ilgili iki farklı yöntem bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, çözümün sadece piyasadan geleceğini, sistemin tümüyle kişisel kararlara yönelik olması gerektiğini savunarak nesilden nesile aktarımı kabul etmeyen yaklaşımken ikincisi, çözümün sadece devletten geleceğini, çalışanların primleri ile birlikte bir kısım vergilerin sosyal güvenliğin finansmanında kullanılması gerektiğini savunan yaklaşımdır.

Sosyal güvenlik konusunda gelişmekte olan ülkelerde yapılan reformlarda ise ağırlıklı olarak ilk yöntemin baz alındığı görülmektedir. Dünya Bankası ve IMF de aynı yönde çalışmalarını sürdürmektedir. ¹⁶³

Bu iki kuruluşun öngördüğü politikalar doğrultusunda kendileriyle anlaşma yapmış olan ülkeler, devletin özellikle sağlık ve eğitim konularındaki harcamalarının artışı sınırlandırmaktadır. ¹⁶⁴

¹⁶² Ken Cole, "Giriş," *Globalizasyonun Yansımaları*, ed. Uğur Selçuk Akalın, İstanbul: Donkişot Yayınları, s.124

¹⁶³ Ken Cole, a.g.m., ss.124,125

Sosyal güvenlikle ilgili olarak emeklilik sistemlerinde reform yapan ülkeler aynı zamanda, üç farklı alternatif içinden de birini seçmektedirler:

Latin Amerika modelini seçen ülkeler; yatırım fonlarını anımsatan emeklilik fonlarına sahiptir. Bunlar, kamusal prosedürlere uygun bir şekilde kullanılmakta ve çalışanlar tarafından istendiği vakit herhangi bir fondan diğerine aktarılabilir. Arjantin, Meksika, Uruguay, Peru, Kolombiya, Bolivya gibi ülkelerde uygulama aşamasında olan bu model ilk kez Şili tarafından uygulamaya konmuştur. İlk etapta eski sistemin hemen ortadan kalkmayıp, yükümlülüklerinin devam etmesinden dolayı “Geçiş Maliyeti” denilen eski borçların ödenmesini gündeme getirmekte ve masraflı olmakta, ancak yine de Geçiş Ekonomilerine tavsiye edilmektedir. OECD modelini seçen ülkeler, grup fonlarına sahiptir. Kişisel fonlara yer olmayan bu model de meslek gruplarının tercihlerine göre fonlar belirlenir. Eski sistemden kaynaklanan borç aktarımının olmamasından ötürü geçiş maliyetleri bulunmaz. Bu sebeple, düşük düzeyli bir teminat yapısı ve az miktarda masraf ortaya çıkarır. İsviçre, Danimarka, İngiltere gibi ülkelerde işlevsellik kazanmıştır. İsveç modelini seçen ülkeler emek sahiplerine ait ancak karşılığı bulunmayan tahmine dayalı hesaplar açmaktadır. Buna kısaca Repartisyon denilmektedir. “Pay As You Go” olarak da belirtilen bu anlayış bazı şartlar yüzünden uygulandığı ülkelerde devamlılığını sağlarken zorlanmaktadır. Nesilden nesile aktarım mekanizmasından doğan dayanışmacılık, nüfustan kaynaklanan sorunlar yüzünden zedelenmekte, sonraki nesillere transfer olan gelirin değerini aşındırmaktadır. Bu sistem İsveç’le birlikte Letonya, Polonya ve İtalya’da bulunur.¹⁶⁵

3.2.3. Uluslararası Programlar

Ticarette liberalizasyon, tüm dünya ülkelerine yayılma sürecinde tek bir amaca yönelmiştir. Neo liberal politikalara hizmet. Bu amacı gerçekleştirirken temelleri 2. Dünya Savaşı sonrasında atılmış olan farklı yöntemler izlemiştir. Özellikle gelişmiş ülkeler, Keynezyen politikaların terk edilmesinin ardından liberal politikalara ağırlık vermişler, bu şekilde devletçi politikaların yerini özel sektör tarafından şekillendirilen piyasanın almasını sağlamışlardır. Gelişmiş ülkelerin yararına olan değişim bu ülkelerin kalkınmalarına olanak tanımış, zamanla kalkınma sürecini tamamlayan bugünün gelişmiş ülkeleri geliştirmekte olan ülkelerin de aynı süreçten geçerek kalkınabileceklerini öngörmeye başlamışlardır. Sonuç olarak ortaya, gelişmiş ülkelerin geliştirmekte olan

¹⁶⁴ http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_Gazete/senses_31Ocak05.pdf

¹⁶⁵ Ken Cole, a.g.m., ss.126-129

lkeleri yakalayabilmesinin koşulu olarak öne sürülen Yapısal Uyum Programları'nı çıkarmıştır. Yeni dünya düzeni olarak farklı şekillerde kabul ettirilmek istenen anlayış, “ ... lkeler içindeki ve arasındaki eřitsizliēin ve yoksulluēun yoēunlařmasına ve dolaylı olarak bir dizi sosyal probleme katkıda bulunmuştur.”¹⁶⁶

Ekonomik büyümenin tüm sorunların üstesinden geleceēini ngren uyum programları, bu sorunlardan kurtulabilmenin en önemli koşulunu sıkı para politikaları yoluyla enflasyonu kontrol altına almak olarak görüyordu. Bu yüzden de geniş kapsamlı, pekçok kişinin işten çıkarılmasını, kamu yatırımlarının azaltılmasını, talebin daraltılmasını saēlayan planlara ihtiyaç vardır.

1980'lerde ABD'de uygulanan para politikaları vasıtasıyla enflasyonun, bir kaç yıl içerisinde oldukça düşük düzeylere indirilebilmesi buna bir örnek olarak gösterilebilir. Ancak sonunda şirketlerin iflasını ve işsiz bir kesimi beraberinde getirmiştir.¹⁶⁷ öyle ki, ‘piyasa bařarisızlıēı’ konusu yeniden gündeme girer. “İktisatçılar, piyasa ekonomisinin kendi tabii işleyişine bırakılması halinde çeşitli nedenler dolayısıyla başarisız olacaēı konusunda genel olarak hem fikirdirler.”¹⁶⁸ Buna da kısaca Piyasa Bařarisızlıēı teorisi derler.

Bu teoriye göre; piyasa ekonomisi tam da klasikilerin ngrdēu gibi, kendi kendine iřlediēi zaman başarıya ulaşacak bir yapıya sahip deēildir. Aksine, kendi kendine işleyen bir piyasa mekanizması pek çok sorunu da beraberinde getirir. Çünkü piyasa mekanizmasının saēladıēı varsayılan tüm özelliklerin hemen hiçbirisinin işlerlik kazanması kolay kolay mümkün deēildir. şöyle ki:

İlk olarak; piyasa mekanizmasında bulunduēu varsayılan Tam Rekabet durumu, çeşitli nedenlerden dolayı pratiēe geçirilemez. Her ülkenin, hatta ülkeler içinde her bölgenin bile tam rekabette gereken piyasa řeffaflıēını saēlayacak iletişim aēları birbirine benzememektedir. Aynı zamanda, tam rekabette görülen mal-hizmet türlerindeki benzerliklere de oēu zaman gerçek hayatta rastlanamaz. Gerçek hayatta mal-hizmet türleri farklılaşarak frmalar arasında rekabet yaratmaktadır. Bunlara ilaveten fiat ve marjinal maliyetin birbirine eşit olma durumunu ifade eden atomisite zelliēi de saēlanamamakta, tam rekabet şartlarındaki fiat ve marjinal maliyet eřitliēi, gerçek hayatta, şeffaflık ve mal-hizmet türleri arasındaki benzerliklerin mevcut olmaması sebebiyle görülememektedir.

¹⁶⁶ Frances Stewart, **Piyasa Gleri ve Küresel Kalkınma**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, 1995, s.40

¹⁶⁷ Richard G.Lipsey, Peter O.Steiner, Douglas D.Purvis., Paul N.Courant, **İktisat-1**, Bilim-Teknik Yayınevi, s.295

¹⁶⁸ <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/birinci-bol/aktan-piyasa-basarisiz.pdf> (15/05/2006)

Dolayısıyla, sosyal refahın sağlanması demek olan pareto optimalin gerçekleşmesi de mümkün olmamaktadır.¹⁶⁹

Tüm bu sebepler, piyasanın başarısız olmasına yol açmakta ve devletin müdahalesini belirli konularda gerekli kılmaktadır. Sosyal refahın sağlanamaması da devletin piyasalardan uzak durmasından kaynaklanmaktadır. Yalnız bu noktada önemli bir husus göze çarpar. Yoksulluğun önlenmesini sağlayacak olan devlet müdahalesinden kastedilen Keynezyen devlet politikaları değildir. Piyasalara, gerektiğinde müdahaleyi savunan Neo-klasik Devlet Politikalarıdır.¹⁷⁰ Bu politikalardan da en önemlisi olarak para politikaları yer edinir:

3.2.3.1. Para Politikaları

Ekonomide ortaya çıkan farklı durumları gözönüne alarak likit miktarını ayarlamayı amaçlayan politikalara Para Politikaları denir. Bunun için, paranın hacmi veya tedavül hızı ile ilgili düzenlemelerde bulunur.¹⁷¹ Para üzerinde kontrolü sağlayarak kısa vadede enflasyon ve işsizliği, uzun vadede ise gelir dağılımındaki adaletsizlikleri önler.

Yoksulluğu azaltmada kullanılan bir neo-klasik aracı olarak para politikası kısa dönemde tüketimdeki artışlardan kaynaklanan enflasyonu önler. Ancak burada bir çelişki vardır. Enflasyonu önleyerek alacaklı durumdakilerin zarar etme olasılıkları ortadan kaldırılmak istenirken, istihdamda bir azalmaya yani işsizliğe yol açar. Bu da istenilebilecek bir sonuç değildir. İşsizliğe yol açmadan enflasyonu önleyebilmenin yolu ise tüketimi kısmadan arz-talep dengesini sağlamaktan geçtiği için, ithalatı artırarak başarıya ulaşılabilir.¹⁷²

Ancak enflasyonun çeşitli konjonktürel dalgalanmalar sebebiyle ortaya çıkması halinde bu önlemler yetersiz gelecektir. Zira konjonktürel dalgalanmaların son evresi olan **Boom** yani refah evresinde “...üretim ve satışlar, yani tüketim artmaya devam eder. Yatırım faaliyetleri hızlanır. Fiyatlar artmaya başlar.”¹⁷³ Bu da enflasyonun ortaya çıkmasına sebeptir. İktisadi dalgalanmalar sonucunda her ne kadar halkın alım gücünün arttığı gözlenirse de, beraberinde getirdiği enflasyon dolayısıyla uygulanacak daraltıcı önlemler işsizliğe yol açacak ve varolan yoksulluğu derinleştirecektir. O yüzden iktisadi dalgalanmalar döneminde uygulanacak para politikaları son derece önemli bir yer edinir.

¹⁶⁹ <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/birinci-bol/aktan-piyasa-basarisiz.pdf> (15/05/2006)

¹⁷⁰ <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/birinci-bol/aktan-piyasa-basarisiz.pdf> (15/05/2006)

¹⁷¹ Sadun Aren, **İstihdam-Para ve İktisadi Politika**, Savaş Yayınları:13, s.226

¹⁷² Aren, a.g.e., s.225

¹⁷³ Şevki Özbilen, “Vergilerin Esnekliği Açısından Vergi ile Konjonktür Arasındaki İlişkiler,” **Hazine ve Dış Ticaret Dergisi**, (1993/3), s.39

Bu dönemde, özellikle beklenmeyen enflasyon ortaya çıktıysa, gelirler son derece adaletsiz bir şekilde bir gruptan ötekine transfer edilecektir. Bu durumdan da, alacaklılar zararlı borçlular karlı çıkacaktır. Ayrıca, çalışan yoksul kesimin pazarlık güçleri de zayıflar. Sahip oldukları finansal birikim az olduğu için enflasyondan olumsuz etkilenirler. Bunu önleyebilme yolu ücretli kesimin reel ücret düzeylerini enflasyona endekslemekten geçer. Ancak burada, üretim maliyetlerini yükselmesi için yeniden enflasyonu artırır. Sonuç olarak, iktisadi dalgalanmalar zamanında uygulanacak para politikaları ile ancak geçici bir rahatlık sağlayacaktır.¹⁷⁴

Genişletici para politikaları, bir müddet sonra, enflasyon gelir dağılımında adaletsizliğe yol açtığı için beraberinde daraltıcı politikaları getirir ve daraltıcı politikalar da enflasyonu önlemeye çalışırken talebi çok fazla kısıyabileceği için ekonomik çöküntüye yol açabilir.¹⁷⁵ Para politikaları dışında piyasalarda etkin rol üstlenen bir diğer etmen sivil toplum kuruluşları gelir.

3.2.3.2. Sivil Toplum Kuruluşları

Dünya Bankası'nın tavsiyeleriyle gelişmekte olan ülkelerde Sivil Toplum Kuruluşları yerleştirilmeye başlanmıştır. Dünyada yoksulluğu azaltacağı varsayımıyla gelişmekte olan ülkelere empoze edilmeye çalışılan bu yaklaşımda, sosyal devletin yerini Sivil Toplum Kuruluşları almaktadır. Sivil Toplum Kuruluşları; topluma hizmet etmek, dayanışmayı artırmak amaçları için kurulurken sosyal devletin rolünü üstlenmektedir. Olumlu yanı, devlet ile toplum arasından bir köprü görevi üstlenerek devletin yeterli olmadığı konularda yarattığı boşluğu doldurması, olumsuz yanı da bu boşluğu dolduramadığı takdirde yozlaşmasıdır. Neo-liberal politikaların dayatmasıyla gelişmekte olan ülkelere adapte edilmeye çalışılan bu sistem, sosyal güvenlik kuruluşlarına alternatif olarak sunulmakta ve devletin sosyal görevlerini gerçekleştirmesine olanak tanıyan sosyal güvenlik kuruluşlarının yavaş yavaş ortadan kaldırılmasına yol açmaktadır.¹⁷⁶ Sosyal güvenlik kuruluşlarının ortadan kaldırılmasıyla yaratılan boşlukta da, yoksul kesimleri kendisine muhtaç bırakarak cemaat ilişkilerine yönlendirmektedir. “Yoksulluğu azaltmayı yoksul toplulukların kendi dayanışma ve yardım ağlarına bırakan bakış açısı, sosyal devlet fonksiyonlarını ucuz ve esnek bir sistem içinde özel alana kaydırmaktadır.”¹⁷⁷

¹⁷⁴ <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/birinci-bol/aktan-vural-makro-ekonomi.pdf> (15/05/2006)

¹⁷⁵ Aren, a.g.e., s.226

¹⁷⁶ <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/stoveyoksulluk.htm> (13.09.06)

¹⁷⁷ Yasemin Özdek, “Küresel Yoksulluk ve Küresel Şiddet Kısacasında İnsan Hakları,” **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**(der.) Yasemin Özdek, TODAİE Yayın No: 311, 2002, s.14

Oysa, sivil toplum kuruluşları boşluk yaratmak değil devletin yetişemediği konularda boşluk doldurmak için varolmalıdır. Asıl görevi bürokrasinin uzak kaldığı toplumsal katmanlarda etkili olmak olan bu kuruluşlarda hiyerarşik ilişkilere tabi bir yapının bulunması sözkonusu değildir.

Çeşitli bürokratik ve özel kuruluşlar arasında adeta bir köprü göreviyle ortaya çıkan sivil toplum kuruluşları ayrıca, toplumda demokratik yapının serpilmesinde de büyük bir rol üstlenir. Kazanç sağlamak amacıyla kurulmamaları ve halk için fayda sağlamaya çalışmaları ise bunun asıl sebebini oluşturur. Hem yasal düzende toplumun yararına etkinlik gösterip hem de bu düzende var olan yapıların faaliyet mekanizmalarına yardımcı olmaları yerlerini belirgin bir şekilde biçimlendirir. Sahip oldukları önemli donanımlarla İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde de vurgulanan bu kuruluşların özelliklerine göz atıldığında ise şunlar ortaya çıkar:

Sivil toplum kuruluşları aynı amacı benimsemiş kişilerce formel veya informal organizasyonlar olarak ortaya çıkabilir. Toplumun genelini temsil etmelerine gerek yoktur. Kâr elde etme gayelerinin olmaması, azınlığı temsil etseler bile demokrasinin işleyişini kuvvetlendirmektedir. Toplumsal sorunlara karşı sivil duyarlılığı artırmakta ve bu sorunlara eğilinmesine fırsat tanımaktadır. Gerektiğinde bunların hem ulusal hem de uluslararası arenalarda vurgulanmasına da vesile olmaktadır. Ayrıca, kişisel katılımları teşvik ederek piyasa sisteminin getirdiklerine karşı doğal bir savunma mekanizması oluştururlar, sistemin sivriliklerini de törpülerler.¹⁷⁸ Her şeye rağmen ise, faaliyet alanları yasalarla düzenlenirken kendilerine söz hakkı verilmesi konusunda bir takım pürüzler olduğu için seslerini duyurmada sıkıntıları vardır. Sivil toplum kuruluşları, demokrasiyi özümseme de ülkelere yardımcı olan değerli organizasyonlardır ve gün be gün Birleşmiş Milletler başta olmak üzere uluslararası platformda etkin teşkilatlar nezdinde değerleri daha çok bilinmektedir.¹⁷⁹

3.2.3.2.1. Sivil Toplum Kuruluşlarının Türleri

Amnesty International, Human Rights Watch gibi Türkiye'de ve Greenpeace, Sınır Tanımayan Doktorlar Örgütü gibi de dünya da adı sıkça duyulan sivil toplum kuruluşları bulunmaktadır. Bunlara Non – Governmental Organizations da demek mümkündür.¹⁸⁰ Zira

¹⁷⁸ Ozan Erözden, "STK'lar ve Hukuki Çerçeve de Yenilik Talepleri Üzerine Notlar," **Merhaba Sivil Toplum**, der. Taciser Ulaş, Helsinki Yurttaş Derneği, Yayın Dizisi-10, İletişim Yayınları, ss.13-19

¹⁷⁹ Osman Arslan, **Kurumsal ve Tarihsel Aşamalarıyla: Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği**, İstanbul: Bayrak Yayınları, 2001, s.128

¹⁸⁰ Erol Mütercimler, **Geleceği Yönetmek: Yüksek Stratejiden Etki Odaklı Harekate**, s.706

sivil birer inisiyatif şeklinde ortaya çıkan bu kuruluşlar, yapıları itibariyle ‘Non Govermental’ yani ‘hükümet dışı’ olarak tanımlanabilirler.

Sivil toplum kuruluşları veya diğer adıyla Hükümet dışı kuruluşlar, belirli ortak amaçları gerçekleştirmek için biraraya gelmiş insanlardan oluşur ve farklı türlere ayrılır. Kimisi kamu hukukuna kimisi de özel hukuka tabi olur. Bunlar, meslek kuruluşları gibi kâr amacı gütmeyen kuruluşlar veya kooperatifler gibi kâr amacı güden kuruluşlar şeklinde ortaya çıkabilir. Bazısı da çalışmalarını sadece kendi personeliyle gerçekleştirip dışardan destek almaz veya çalışmalarını sadece kendi personeliyle değil dışardan gelen yardım sahiplerinin desteğiyle yürütür. Faaliyetlerinde üstlendikleri roller farklılaşır. Gerçekleştirilen faaliyetlerde hizmet edenler ile hizmet edilenleri bünyelerinde bulunan aynı kişilerden oluşan kuruluşların yanısıra, faaliyetlerinde aktif görev üstlenen katılımcıları ile bu faaliyetlere sadece katılarak dahi kendilerini desteklediklerini gösteren sempatizanları bulunan kuruluşlar görülebilir. Bu konuyla ilgili olarak Türkiye’de önder kuruluşlara bakıldığında; en çok dernek tipi sivil toplum kuruluşlarının yer aldığı görülecektir. 60.724 gibi bir rakamla dernekler Türkiye’deki sivil toplum kuruluşlarının %93’ünü oluşturmaktadır. Bunu %3,7 ile vakıflar, %1,7 ile odalar, %0,5 ile de kooperatifler takip etmektedir. Ayrıca sendikaların en çok İstanbul’da, kooperatiflerinse diğer illerde yoğunlaştıkları görülürken, vakıfların hem İstanbul’da, hem de diğer illerde benzer oranlarda odaklandıkları fark edilir. Bu konuyla ilgili olarak, illere göre sivil toplum kuruluşlarının dağılımını gösteren tabloya bakmak durumun daha net anlaşılmasını sağlayacaktır.¹⁸¹

TABLO – 16
STK TİPLERİ VE İLLERE GÖRE DAĞILIMI

KURUM TİPİ	İstanbul	Ankara	İzmir	Diğer	Türkiye	%
DERNEK	9.588	5.502	2.685	42.949	60.724	93,7
VAKIF	860	493	132	936	2.421	3,7
SENDİKA	89	85	4	32	210	0,3
ODA	38	61	54	927	1080	1,7
KOOPERATİF	50	84	29	130	293	0,5
YURTTAŞ GİRİŞİMİ	32	8	8	13	61	0,1
KÜLTÜR AMAÇLI TİCARİ KURULUŞ	13	2	4	0	19	0,0
TOPLAM	10.670	6.235	2.916	44.987	64.808	100,0

Kaynak: Aydın Gönel ve Hasan Acılar, Önde Gelen STK’lar, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1998, s.21

¹⁸¹ Aydın Gönel ve Hasan Acılar, Önde Gelen STK’lar, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1998, ss.1,2,12,13,21

Sonuç olarak denilebilir ki; Türkiye’deki sivil toplum kuruluşları içinde en çok dernekler başı çekmektedir. Dernekler gibi dikkati çeken STK’ların büyük çoğunluğu da Ankara başta olmak üzere üç büyük ilde yoğunlaşmışlardır.

3.2.4. Türkiye’de Yoksullukla Mücadele Politikaları

1980’den sonra büyük çapı dönüşüme uğrayan Türkiye Ekonomisi, uyguladığı yapısal değişim politikalarının bir sonucu olarak çeşitli ekonomik krizlere maruz kalmıştır.¹⁸² Artan kamu açıkları ve bunun devamında gelen borçlanma sonucunda enflasyon artmış, işsizlik ve gelir dağılımındaki dengesizlikler de bunu takip etmiştir.¹⁸³ Sanayileşme sona ermeden gelişmiş ülke ekonomilerine entegre olmaya çalışılıp, kaynak dağıtımı da piyasa ekonomisi kurallarına göre yönlendirilmiş,¹⁸⁴ bunların peşi sıra, hayat pahalılığı ekonomiye damgasını vurmuş ve yoksulluk onunla birlikte gündemdeki yerini almıştır.

1980 öncesi hükümet programlarında yer almayan yoksulluk kavramı 1980 sonrası hükümet programlarında kalkınma amaçlı makro ekonomik politikalar bağlamında ele alınınca **Ortadirek** kavramı da gündeme oturmuştur. Ortadirek, toplumsal gelişmeyi sağlayacak ve kalkınmaya zemin hazırlayacak bir sosyal grup olarak görülmektedir.¹⁸⁵ Devlet, ortadireği güçlendirerek yoksulluğu azaltacağını düşünür ama yoksulluk sadece işçi, memur, esnaf ve çiftçi’den oluşan ortadireği kaplamamaktadır. Toplumun tüm kesimlerine yayılmıştır. Zira 1980’lerde uygulamaya başlayan büyüme odaklı ihracata yönelik ekonomi politikaları toplumun tamamını kaplayacak olan bir sosyal afetin habercisi olur.¹⁸⁶ Bu durum 2000’li yıllara dek devam edecek yoksulluğun da temellerini oluşturacaktır.

1980’lere dek Türkiye’de varolan sosyal yardım anlayışı yoksulluğun derinleşmesinde büyük ölçüde bir engel teşkil ederken bir kavram olarak yoksulluk olgusunun ortaya çıkışını da geciktirmiştir. 1980’lerden itibaren uygulanmaya başlayan ekonomi politikaları ile ortaya çıkan geçim sıkıntısı yoksulluğu belirgin bir hale getirince gündeme oturduğu da bundan sonraya denk gelmiştir. Zira 1980’li yıllarla birlikte yoksulluğu oluşturan pek çok faktörün zemini oluşturulur. Gelir dağılımında adaletsizlik

¹⁸² Enis Bağdadioğlu, “Yoksulluk Sınırı ve Asgari Ücret,” **Yoksulluk ve Sivil Toplum Kuruluşları**, der. Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, 2003, s.109

¹⁸³ Zeynep Karaçor ve Ayşegül Atabey, “Türkiye Ekonomisinde Uygulanan İstikrar Politikalarının Tarihsel Süreç İçerisinde Analizi ve Bu Süreç İçerisinde Karar Birimlerinin Rolü,” **S.Ü. Sosyal Bilimler M.Y.O. Dergisi**, Cilt 4, No: 1 (2001), s117

¹⁸⁴ Oğuz Oyan, **Türkiye Ekonomisi: Nereden Nereye?**, Ankara: İmaj Yayıncılık, 1998, s.23

¹⁸⁵ Cevdet Yılmaz, “Küreselleşme ve 1980 sonrası Hükümet Programlarında Yoksulluk Söyleminin Gelişimi,” **Yoksulluk ve Devlet**, der. Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, 2003, ss.257, 258

¹⁸⁶ Ercan Dansuk, “Yoksullukla Mücadelede Kuramsal Kapasitenin Geliştirilmesi,” **Yoksulluk ve Devlet**, der. Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, 2003, s.239

ve uzun dönem işsizlik bu yıllarda kendisini göstermeye başlayan faktörlerin içinde yer alır. Bunları ortadan kaldırmak amacıyla çeşitli politikalar türetilmiştir. “Özellikle 1980’li yıllarda, uzun dönem işsizlerin toplam işsizler içerisindeki oranında meydana gelen hızlı artış, iş yaratma programlarının da önemini artırmıştır.”¹⁸⁷ Yoksulluğu azaltacak bir unsur olarak görülen iş yaratma politikaları, iş arayanların iş piyasalarında aranan nitelikte elemanlar olmasını sağlayarak, emek arzı ile emek talebi arasında uyum yaratmayı amaçlar.

Bunların dışında, gelir dağılımındaki adaletsizlikleri giderecek yöntemler de aranır. Yoksulluğun zeminini oluşturan donelerden biri olarak kabul gören gelir dağılımı adaletsizlikleri, uzun dönem işsizlik gibi insanların yoksulluk çekmelerine yol açan bir diğer faktördür. Zira, ekonomik dengeleri alt üst etmesi birilerinin normalden çok zenginleşmesine sebep olurken ötekilerinin de normalden azına kanaat getirmelerini mecbur kılmaktadır.

DİE’nin yaptığı araştırmalara göre, gelir dağılımı açısından Türkiye’de gerek bölgeler gerekse sınıflar arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır.¹⁸⁸ Mesela, en çok yoksulluk %22,22’lik bir rakamla Karadeniz’de bulunurken en az yoksulluğun olduğu Marmara ve Ege bölgelerinde rakam da, %15,30’luk rakama sahip Akdeniz’in de altında kalmaktadır.¹⁸⁹ Ayrıca, “... İstanbul, İzmir, Ankara, Bursa, Adana ... en büyük sanayi ve ticaret kentleridir.”¹⁹⁰ Bu kentler gibi sanayi ve ticaret merkezi özelliği göstermeyen kentlerde yoksulluğun daha çok olması da kaçınılmazdır. Zira buralarda istihdam daha az olacak ve işsizler en çok enformel sektörde yoğunlaşacaklardır. Gelir dağılımı farklılıkları da bu noktada başlar.

Toplumsal geneline yayılmış, temel tüketim alışkanlığını karşılayacak ücret seviyesinin sağlanmasıyla, yani asgari ücret uygulamasıyla gelir dağılımı farklılıkları azaltılır.¹⁹¹ Bu sebeple asgari ücreti, dünyadaki uygulamalarıyla bir nevi sosyal politika kurumu olarak gören pek çok savunucusu bulunmaktadır.¹⁹² Türkiye örneğine bakıldığında asgari ücretin önemi daha iyi anlaşılır.

Türk-İş’in yapmış olduğu 1988 – 2002 yılları itibarıyla 4 kişilik bir ailenin yoksulluk – açlık sınırlarını cari fiyatlarla gösteren tabloya bakıldığında; 1988’de aylık açlık

¹⁸⁷ Naci Gündoğan, “Yoksullukla Mücadelede İstihdam Politikalarının Rolü ve Önemi,” **Yoksulluk Yazıları**, der. Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, 2003, s.166

¹⁸⁸ Ramazan Özey, “Yoksulluk Coğrafyası,” **Yoksulluk Yazıları**, der. Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, 2003, s.143

¹⁸⁹ Nazmi Avcı, a.g.m., s.130

¹⁹⁰ http://www.isguc.org/arc_view.php?ex=239, (10.07.05)

¹⁹¹ Enis Bağdadıoğlu, a.g.m., s.117

¹⁹² <http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&cid=95> (10.11.05)

sınırının 174.000.TL ve yoksulluk sınırının 530.000.TL olduğu, bu rakamın 2002 yılındaki göstergeye göre açlık sınırında 337.296.000.TL'ye, yoksulluk sınırında da 1.025.215.000.TL'ye vardığı fark edilir. ¹⁹³

TABLO – 17
AÇLIK VE YOKSULLUK SINIRI

YILLAR	Açlık Sınırı		Yoksulluk Sınırı	
	(TL/Ay)	(\$/Ay)	(TL/Ay)	(\$/Ay)
1988	174.000,-	114,-	530.000,-	348,-
1989	286.000,-	129,-	868.000,-	391,-
1990	491.000,-	188,-	1.494.000,-	570,-
1991	818.000,-	195,-	2.487.000,-	593,-
1992	1.472.000,-	207,-	4.338.000,-	628,-
1993	2.345.000,-	211,-	7.127.000,-	643,-
1994	4.993.000,-	167,-	15.177.000,-	507,-
1995	10.200.000,-	221,-	31.004.000,-	673,-
1996	18.895.000,-	230,-	57.433.000,-	700,-
1997	35.202.000,-	230,-	106.996.000,-	699,-
1998	66.612.000,-	253,-	202.467.000,-	770,-
1999	102.012.000,-	241,-	310.065.000,-	733,-
2000	151.118.000,-	241,-	459.326.000,-	732,-
2001	227.374.000,-	184,-	691.105.000,-	560,-
2002	337.296.000,-	223,-	1.025.215.000,-	677,-

Kaynak : Türk-İş Araştırma Merkezi (*)’den aktaran Enis Bağdadioğlu, “Yoksulluk Sınırı ve Asgari Ücret,” Yoksulluk ve Sivil Toplum Kuruluşları, der. A. E. Bilgili ve İ. Altan, S, 116

(*) Açlık ve Yoksulluk Sınırı, Gıda Harcaması esas alınarak hesaplanmıştır. 1996 yılından sonra yeni gıda harcaması serisi kullanılmıştır. ABD Dolarına çevirirken Merkez Bankası yıl ortalaması efektif satış kuruna göre hesaplama yapılmıştır.

Buradan da anlaşılacağı üzere ücretlerin bu sınırların altında kalması sefaleti ülke geneline yaygınlaştıracaktır. Dolayısıyla asgari ücret, sefaleti önleyen bir tampon görevini üstlenmekte ve şekilde de görülen haliyle enflasyonist artışlar yüzünden yükselen açlık – yoksulluk sınırlarına mukabil olarak devamlı yükselmesi gerekli hale gelmektedir. Tüm bu sebeplerden ötürü asgari ücret, sadece geçim gücünü artıran bir unsur değil, aynı zamanda ekonomiye de faydası olan önemli bir alternatiftir.

Asgari ücret ve istihdam politikalarının dışında yoksullara yönelik olarak uygulanabilecek başka politikalar da vardır. (İşsizlik Sigortası, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu, Mikro Kredi Programı, Deniz Feneri Sosyal Yardımlaşma Modeli)

¹⁹³ Enis Bağdadioğlu, a.g.m., s.115

3.2.4.1. İşsizlik Sigortası

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin pek çoğunda görülen işsizlik sigortası, çalışma olanağı bulunmayan işsiz kesimin sıkıntılarını hafifletmek için uygulamaya konmuş bir sosyal güvenlik politikasıdır. 68 ülkede uygulanan bu sigorta, Türkiye’de işsizlerin iş buluncaya kadar ki süre içinde iş edinmeleri için yeterli düzeyde eğitim almalarını sağlamanın yanı sıra iş bulma konusunda da onlara yardımcı olmaktadır.¹⁹⁴ Ayrıca, makro etkileriyle de ülke ekonomisine faydası dokunmakta, verimliliği artırarak büyümeyi sağlamakta ve satın alma potansiyelinde koruyucu etki yaparak talebi de eski düzeyinde tutabilmektedir.¹⁹⁵ Bu özellikleri işsizlik sigortasının kapsamını genişletmekte, etkilediği alanları çoğaltmaktadır.

İşsizlik sigortasının kendini gösterdiği alanlardan biri de enformel sektördür. Zira, emek piyasaları etki alanına girdiği için enformel sektörü rahatlıkla, formel sektör gibi kayda geçirilebilir.¹⁹⁶

İşsizlik ödeneğine bakıldığında ise tablo şöyledir: Her şeyden önce, işsizlik ödeneğine hak kazanabilmek için işveren veya işverenlere tabi olarak bir iş sözleşmesi gereğince çalışıyor olmak gerekir. Bu konuda baz alınan Sosyal Sigortalar Kanunu itibarıyla, “... hizmet akdinin feshedildiği tarihten önceki son üç yılda 120 günü sürekli olmak üzere en az 600 gün prim ödemiş olanlara 180 gün, 900 gün prim ödemiş olanlara 240 gün ve 1080 gün prim ödemiş olanlara 300 gün süre ile işsizlik ödeneği ödenmektedir.”¹⁹⁷ Çalışanlara bu süreler göz önüne alınarak ödenen miktar da çalışanın ücreti nispetinde değişmektedir. Yani ücret artışlarına karşı duyarlılık vardır.

Asgari ücret miktarının netinden fazla olamayan işsizlik ödeneği, günü gününe hesaplanır ve ay sonlarında da ödemesi yapılır.¹⁹⁸

Zorunlu olarak kesintisi yapılan bu sigortanın sigortalılar, devlet ve işverenden kesilen miktarları da farklılaşmaktadır. Ödenen primler işveren için %3, sigortalı ve devlet için ise %2 oranındadır.

Tüm bunların yanı sıra, kimlerin bu sigortadan yararlanacakları da kanunda hüküm altına alınmıştır. Buna göre; çalışanlar işyerinin durumundaki (sahiplerinin değişmesi gibi) bir takım farklılıklar sebebiyle işlerinden ayrılmak zorunda bırakılırlar veya özelleştirmelerden dolayı iş sözleşmeleri bitince işsiz kalırlarsa, ayrıca çeşitli sağlık

¹⁹⁴ <http://www.tekstilisveren.org.tr/dergi/2003/kasim/arastirma.html>.(15.08.06)

¹⁹⁵ http://www.alomaliye.com/issizlik_sigortasi.htm(15.08.06)

¹⁹⁶ http://www.ssk.gov.tr/wps/portal/!ut/p/_s.7_0_A/7_0_DF?cpid=267(16.08.06)

¹⁹⁷ <http://www.tekstilisveren.org.tr/dergi/2003/kasim/arastirma.html>.(15.08.06)

¹⁹⁸ http://www.alomaliye.com/issizlik_sigortasi.htm(15.08.06)

sorunlarından dolayı ya da ihbar sürelerine göre iş akitleri feshedildiği için işsiz durumuna gelirlse o zaman işsizlik sigortasından faydalanmaya hak kazanacaklardır.¹⁹⁹

3.2.4.1.1. İşsizlik Sigortası Uygulaması

İş sahibiyken çeşitli nedenlerden dolayı işsiz kalanların mağduriyetlerini gidermek maksadıyla **İşsizlik Sigortası Fonu** oluşturulmuştur. Bu fondan Sosyal Sigortalar Kanunu'nda belirtilen şartları taşıyanlara durumlarına uygun olacak şekilde ödeme yapılmaktadır.

Yapılan ödemeler, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın yeni hazırladığı taslak doğrultusunda da bir miktar artırılmıştır. Önceden ödenen prim ne kadar olursa olsun 350 milyon TL'sını geçemeyen maaş tutarı, yeni taslakla beraber daha da üstlere doğru çekilmiştir. Buna göre; asgari ücretlilerin aldıkları miktar 245 milyon TL'sına ulaşırken ödedikleri primin yüksekliğinden dolayı en çok 350 milyon TL'sı alanların maaşıysa, 700 milyon TL'sına dayanmıştır.²⁰⁰ Üstelik bunun için "... asgari prim ödeme gün sayısı 450 güne düşürülüyor."²⁰¹ Bu şekilde işsizlik sigortasından yararlanma koşullarının da esnetilmesi amaçlanıyor.

İşsizlik sigortası uygulaması başlatıldığından itibaren fonda 21 milyar 226 milyon 242 bin 32 YTL'sı birikti. Bu sayede önceki aylara kıyasla yararlanan kişi sayısı ile bunların yararlandıkları ödenek miktarı da arttı.²⁰² Örneğin, 2006 yılında, "temmuzda 99 bin 664 kişiye 26.5 milyon YTL'lik İşsizlik Sigortası ödemesi yapıldı."²⁰³ Bununla birlikte, her geçen ay fonun varlığındaki artış sebebiyle işsizlere sağlanacak ödeme miktarı da giderek artacaktır. Yeni taslaktan kaynaklanan ödenek iyileştirmelerini diğer koşullardaki iyileştirmelerin de takip etmesi, işsizlerin daha avantajlı bir şekilde işsizlik sigortasından yararlanmalarını sağlayacaktır.

Bu konuda geçmişte atılmış olan adımları anlamak ve günümüze kadar gelen değişimi algılamak açısından, İşsizlik Sigortası Kanunu'nun ilk çıktığı tarihi görmekte (bir haber şeklinde) fayda vardır:

Sosyal güvenlikle ilgili konularda yapılan değişiklikler ile işsizlik sigortasını meydana getiren kanun tasarısı T.B.M.M. Genel Kurulu'nda 1999 yılında yasalaştı.²⁰⁴

¹⁹⁹ [http://www.ssk.gov.tr/wps/portal/!ut/p/_s.7_0_A/7_0_DF?cpid=267\(16.08.06\)](http://www.ssk.gov.tr/wps/portal/!ut/p/_s.7_0_A/7_0_DF?cpid=267(16.08.06))

²⁰⁰ [http://www.memurlar.net/haber/20645/\(16.08.06\)](http://www.memurlar.net/haber/20645/(16.08.06))

²⁰¹ [http://www.ntvmsnbc.com/news/328439.asp\(16.08.06\)](http://www.ntvmsnbc.com/news/328439.asp(16.08.06))

²⁰² [http://www.informag.com.tr/content/27345\(16.08.06\)](http://www.informag.com.tr/content/27345(16.08.06))

²⁰³ [http://aksam.com.tr/haber.asp?a=49212,6\(16.08.06\)](http://aksam.com.tr/haber.asp?a=49212,6(16.08.06))

²⁰⁴ [http://www.belgenet.com/yasa/k4447g.html\(16.08.06\)](http://www.belgenet.com/yasa/k4447g.html(16.08.06))

İşte o günlerden bugünlere dek bu sigortanın nimetlerinden pek çok işsiz faydalanmakta ve işsiz kaldıkları dönemin mağduriyetlerini gidererek ülke ekonomisi açısından da olumlu bir tablo yaratmaktadır.

3.2.4.1.2 Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu

İş yaşamında elde edilen gelirin dışındaki kazanımları ifade eden **sosyal yardım**, devletlerin vatandaşlarına sunduğu maddi yardımların bir uzantısıdır. Aynı zamanda insanların karşılıklı dayanışmasının bir ürünüdür. Bu açıdan bakıldığında birer kurum olarak vakıflar, sosyal anlamda hem dayanışma hem de yardımlaşma niteliğine sahiptir. “1986 yılında ... yoksullukla mücadele amacına matuf ilk yasal düzenleme yapılarak sosyal yardımlaşma ve dayanışma fonu kurulmuş ve 1987 yılından itibaren de ... yoksullara yardımlar yapılmaya başlanmıştır.”²⁰⁵ Gelir dağılımındaki dengeleri olumlu etkilemek amacını taşıyan bu fonla yoksul durumdaki insanlara yardım edilmeye çalışılmıştır.²⁰⁶ Özellikle sağlık ve eğitim gibi konularda yoğunlaşan yardımlar için fondan ilgili vakıf mercilerine düzenli olarak kaynak ayrılır.

Sadece gündelik ihtiyaçların karşılanması amacıyla vakıflara her ay aktarılan miktar toplamı 2003 yılında 109, 2004 yılında ise 158 trilyonu bulmuştur. Ayrıca 1992 yılından başlayarak yoksullardan sosyal güvenlik imkanı bulunmayanların tedavilerini karşılıksız üstlenen **Yeşil Kart**’ın yanında, bu uygulamaya dahil edilmeyenlerin sağlık sorunları ile ilgili yardımları da Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı üstlenmiştir. Bunun için fondan; 2003 yılı itibariyle 251,6 trilyon, 2004 yılı itibariyle 499,6 trilyon TL ayrılmış ve her iki sene için de toplam yararlanan kişi sayısı 10.065.731’i bulmuştur. Tüm bunların yanı sıra, bu fon kapsamında bulunan Sosyal Riski Azaltma Projesi ile ailelere şartlı olarak, sağlık ve eğitim yardımları yapılmaktadır. Buna göre; sağlık yardımları için 2003 yılında 28.027 kişiye yönelik 21 trilyon, 2004 yılındaysa 390.759 kişiye 22,8 trilyon TL’si ayrılmış ancak sağlık kontrollerine gitme şartı aranmış, eğitim yardımları içinse 2003 yılında 59.026 kişiye yönelik 1,6 trilyon, 2004 yılında ise 820.837 kişiye yönelik 66,7 trilyon TL’si ayrılmış ve çocuklarını okula gönderme şartıyla faydalanmaları sağlanmıştır. Üstelik bur şarta uyan ailelere yapılacak eğitim yardımları 12 ay süresince de devam etmektedir.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu, tüm bu yardımları gerçekleştirmek için ayırmış olduğu kaynakların toplamı itibariyle 2002 yılında toplam

¹⁹² [http://www.denizfeneri.org.tr/icerik.asp?icerik=SivilToplum2\(17.08.06\)](http://www.denizfeneri.org.tr/icerik.asp?icerik=SivilToplum2(17.08.06))

²⁰⁶ [http://www.sydtf.gov.tr/sydtf_yapisi.html\(24.07.2006\)](http://www.sydtf.gov.tr/sydtf_yapisi.html(24.07.2006))

787.980.980 milyon, 2003 yılında toplam 651.990.273 milyon, 2004 yılındaysa 1.347.846.545 milyon TL'sı gider oluşturmıştır. Bu durum ile ilgili tabloda da net bir şekilde görülmektedir.²⁰⁷

TABLO – 18
SYDTF'NİN SON ÜÇ YILLIK GİDER DURUMU (milyon TL)

GİDER TÜRÜ	2002	2003	2004
Toplam	787.980.980	651.990.273	1.347.846.545
Genel Bütçeye Aktarılan Kaynaklar	178.515.941	---	---
Sağlık Bakanlığına Aktarılan Kaynaklar	137.140.320	211.273.589	448.245.228
Vakıflara Aktarılan Kaynaklar	352.272.725	289.055.791	397.948.868
Yüksek Öğrenim Bursu	116.173.965	113.878.857	126.803.426
Depremzede Tedavi Gideri	9.051	---	----
Dünya Bankası Kredi Gider Hesabı	3.313.052	8.162.390	118.821.799
Diğer Giderler	555.926	26.619.646	256.027.224

Kaynak : [http://www.cankaya.gov.tr/tr_html/DDK/syd.htm\(16.08.06\)](http://www.cankaya.gov.tr/tr_html/DDK/syd.htm(16.08.06))

Sonuç olarak, yoksullara, SYDTF'dan; sağlık, yiyecek, eğitim, proje desteği, yakacak, geçim sağlama, gündelik, (periyodik), barınma, giyecek, ortopedik malzeme, taşınmalı eğitim, özürlü, afetzede yardımları gibi pek çok konuda düzenli olarak yardım yapılmakta ve ülkedeki gelir dağılımı bu sayede bir parça olsun dengelenebilmektedir.

“Şu anda Türkiye ölçeğinde 931 adet SYDV etkinliklerini sürdürmektedir.”²⁰⁸

‘Fak-Fuk-Fon’ diye de tarif edilen SYDV’nı, İç İşleri Bakanlığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü’de denetlemektedir.²⁰⁹

3.2.4.1.3. Mikro Kredi Projesi

Herhangi bir teminata veya kefile gerek kalmadan, yoksullara istihdam kapısı aralamak suretiyle kendi başlarına iş kurmalarını teşvik eden sisteme **Mikro Kredi Projesi** denilmektedir.

MuhammedYusuf’un, Bangladeş’in içinde bulunduğu yoksulluğa çare olsun diye başlattığı bu proje 1976 yılında, ilk kez kendisinin de koyduğu bir miktar krediyle uygulamaya başlanmış ve zaman içinde yüzü aşkın ülkede pek çok fakire imkan sağlayan

²⁰⁷ [http://www.cankaya.gov.tr/tr_html/DDK/syd.htm\(16.08.06\)](http://www.cankaya.gov.tr/tr_html/DDK/syd.htm(16.08.06))

²⁰⁸ Kasım Karataş, “Yoksulluk-Yoksullukla Savaşmada Etik Boyut: Bir Sosyal Hizmet Yaklaşımı,” **Yoksulluk Yazıları**, der. Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, 2003, s.98

²⁰⁹ Ali Seyyari, “Sosyal Siyaset Açısından Yoksulluğa Karşı Mücadele,” **Yoksulluk Yazıları**, der. Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, 2003, ss.61, 62

bir organizasyon haline gelmiştir. Yaklaşık 111 ülkede 80 milyon yoksula verilen ve 400 milyon kişiye ulaşmış olan proje, kendi kendini devamlı üreterek ayakta kalmayı başarmıştır.²¹⁰

İnsanlara hali hazırdaki yardımlarla değil kendi çabalarıyla gelir elde etmelerini sağlaması gizli yetenekleri gün yüzüne çıkarmış, 1983 yılında mikro kredi dağıtım kuruluşu olan Grameen Bank'ın kurulmasıyla da çeşitli ülkelerde pek çok yoksula ulaşan bir sistem haline gelmiştir.²¹¹

Bu kredi 2003 yılı itibariyle Diyarbakırlı yoksullara verilerek Türkiye'deki Grameen Projesi'nin başlangıcını oluşturmuştur. Diyarbakırlı yoksullara verilmiş olan 645.000.000.TL'lık krediden 1.070 kadın faydalanmış ve kadınlar aldıkları kredileri rahatlıkla geri ödeyebilmişlerdir.²¹²

Bundan sonra da Türkiye'de yaklaşık 6000 kadar yoksul iş kurma imkanına kavuşmuştur.²¹³ Bir yıllığına kullandırılmak üzere verilen kredilerin geri ödemeleri de haftalık olacak şekilde eşit miktarlara bölünmüştür. Tekrar kullanılmaları içinse önceki alınmış olan kredilerin zamanında ödenmiş olmaları şartı aranmaktadır.²¹⁴ Özellikle Diyarbakır'da bu şarta harfiyen uyarak kredilerini geri ödemiş olan bayanlar neredeyse %100'dür. Buradaki başarıdan sonra aynı kredilerin Van'da da dağıtılmasına karar verilmiştir. Sivil toplum kuruluşlarının mali desteği ile 480 aile verilmesi kararlaştırılan kredileri iş kurmak amacıyla kullanmak isteyen bayanlara kendilerinden herhangi bir belge talep edilmeksizin kolaylıklar da sağlanmıştır.²¹⁵

Türkiye'de 2002 yılında kurulmuş olan diğer bir mikro kredi kurumu olan **Maya**, 31 Haziran 2004 tarihi itibariyle o zamana kadar toplam 960.000.000.000.TL kredi dağıtmış ve ticaret – üretim – hizmet sektörleri başta olmak üzere tuhafiyeye, terzilik, kozmetik, temizlik, el işi ve hediyelik eşya iş kollarında iş kurma imkanı sağlamıştır.²¹⁶ Bu haliyle, 2003 yılında gündeme getirilmiş olan Grameen mikro kredi projesi ile birlikte pekçok yoksulun gelir kapısı haline gelmiştir.

Türkiye'de yaklaşık 1 milyon sokak çocuğu, 4 milyon çocuk işçi, 730 bin topraksız köylü ile küçük ölçekli çiftçi, pekçok da işsiz ve yoksul insanın yaşadığı bilindiği ve bunların en çok Karadeniz, Doğu – Orta ve Güneydoğu Anadolu'da yoğunlaştığı görüldüğünden mikro kredi imkanını kullandırmak üzere kilit bölge olarak buraları

²¹⁰ <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=135936> (16.08.06)

²¹¹ <http://www.sufizmveinsan.com/arastirma/mikrokredi.html>. (16.08.06)

²¹² <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=135936> (16.08.06)

²¹³ <http://www.samanyoluhaber.com.tr/ekonomi/a.6390.html>. (16.08.06)

²¹⁴ <http://www.sufizmveinsan.com/arastirma/mikrokredi.html>. (16.08.06)

²¹⁵ http://www.dunyagazetesi.com.tr/news_display.asp?upsale_id=241448&dept_id=20(16.08.06)

²¹⁶ http://www.kedv.org.tr/kedv_programlar/maya.html.(16.08.06)

seçilmiş, ülkedeki bu yoksullara iş imkanı sunularak onların da orta gelir grubuna yükselmelerini sağlamak amaçlanmıştır.²¹⁷ Bu konuda diğer ülkelerdeki çalışmalara bakıldığında ise son on yıl itibariyle mikro kredi imkanının en çok Afrika'daki zanaatkarlara, Latin Amerika'daki yoksul girişimcilere ve Güneydoğu Asya'daki tarım kooperatiflerine kullandırıldığı görülmüştür.²¹⁸

3.3.4. Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği

Aile bağlarıyla sağlamlaşan dayanışma yoksulluk sınırının toplumsal açıdan tehdit edici boyutlara ulaşmamasında başlı başına bir unsur olmakla birlikte, bir süre sonra üstlenilen bu sorumluluğun yükünü aileler taşıyamaz hale gelmektedir. Ailelerin omuzlarındaki ağır yüklerini, sorumluluklarının bir kısmını üstlenmek suretiyle paylaşan Sivil Toplum Kuruluşları ise sahiplendikleri bu paylaşımı **Sosyal Risk Yönetimi** denen bir anlayışla gerçekleştirmektedir. Devlet, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları olmak üzere üç farklı açıda bulunan anlayış, risk ortaya çıkmadan önce veya çıktıktan sonra çeşitli tedbirler uygulayarak riskin tümünü veya bir kısmını bloke etmeyi amaçlar.²¹⁹ Özellikle kamu ve özel sektörün yetersiz kaldığı durumlarda devreye giren sivil toplum kuruluşları “Sosyal Risk Yönetimi” anlayışını kullanarak toplumsal dayanışmayı bir katalizör gibi harekete geçirmeyi başarır.

Bunun Türkiye'deki yansımalarına bakıldığında ise had safhaya varan yoksulluğun STK'ları mecbur hale getirdiğini görmek mümkündür. Şu aşamada Türkiye'de varolan STK'ların, önce kendi prosedürlerini gözden geçirmeleri sonra da devlet tarafından STK'lara yaklaşımın belirgin bir şekilde ortaya konması gerekmektedir.²²⁰ Dolayısıyla da, hali hazırda faaliyet halinde bulunan STK'ları analiz etmekte fayda vardır. Yapılan analizler doğrultusunda faaliyet çerçevesi itibariyle en çok dikkat çeken ise Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği'dir.

Resmi anlamda 1998 yılında kurulmuş olan Deniz Feneri Derneği, yoksullara geniş çapta yardım ulaştırmayı amaçlayan bir yardım kuruluşudur. Bu sebeple İzmir ve Ankara'da açılmış iki şubesi bulunmakta ve daha 7 bölgeye yayılmayı planlamaktadır. Gönüllülük esasına göre çalışmayı ilke edinmiş olan derneğin finansmanı da yapılan yardımlardan meydana gelmektedir. Aynı zamanda dernek, kaliteli hizmet vermeyi benimsemiş ve ISO 9002 belgesini almaya hak kazanmıştır.

²¹⁷ <http://www.sufizmveinsan.com/arastirma/mikrokredi.html>. (16.08.06)

²¹⁸ <http://www.sufizmveinsan.com/arastirma/mikrokredi.html>. (16.08.06)

²¹⁹ Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan, “Bir Yardım Yönetimi Modeli: Deniz Feneri Örneği,” **Yoksulluk ve Sivil Toplum Kuruluşları**, der. Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, 2003, s.65

²²⁰ Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan, a.g.m., s66

Yoksulluk farklı açıları olan ciddi bir sorundur. Bu yüzden Türkiye’de yoksullukla mücadele önemli bir perspektif kazanmıştır.²²¹

Deniz Feneri Derneği’nin kurulması fikri, televizyonlarda gösterilen Deniz Feneri adlı programları seyredenlerin önemli bir kısmının bu yardım organizasyonuna katkıda bulunmak istemesi ve kapasitesinin genişletilmesi ihtiyacının doğmasıyla ortaya çıkmıştır. Pekçok ihtiyaç sahibi ile yardımseverin arasında köprü görevi üstlenmiş ve büyük bir Sivil Toplum Kuruluşu haline gelmiştir.²²² Kurulduğu tarihten itibaren yardıma kavuşturduğu yoksul sayısı ile STK’lar arasında önemli bir yere oturan dernek Türkiye’de toplumsal dayanışmanın kuvvetlenmesine de katkıda bulunmuştur.

Tarih boyunca yoksulluğu yenmek için aranan çareler, Deniz Feneri’nin bu amaçla geliştirdiği felsefenin Hint türü kredi projeleriyle ortak bir potada erimesiyle beklenen iyi sonuçlara ulaşabilecektir.²²³

3.4. Dünyada Yoksullukla Mücadele Politikaları

1990’lı yıllarda, yoksullukla savaşmak amacıyla gündeme Yoksullukla Mücadele Politikaları getirilmiştir. 1995 yılında yapılan Kopenhag Zirvesi’nde de kalkınma gündemdeki yerini almıştır. Yoksulluğun ortadan kaldırılmasını bir etik mecburiyet olarak kabul eden zirvede, yoksullukla savaşın serbest piyasa modeline adapte edilmiştir. Gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere transfer edilecek yardımların yoksulluğu önleyeceği vurgulanmıştır. Dünya Bankası da bu konudaki stratejilerini benzer şartlara bağlamıştır.²²⁴

IMF’ye benzer amaçlarla kurulan Dünya Bankası, 2.Dünya Savaşı ile yıpranmış ülke ekonomilerine uzun süreli sermaye sağlamak için kurulmuş, sonraları ise gelişmekte olan ülke ekonomilerine yardım misyonunu üstlenmiştir.²²⁵

Yoksulluğu bu ülkelerde önlemek adına programlar hazırlayan Dünya Bankası, programlarını serbest piyasa mekanizmasına göre şekillendirmiştir. Günlük 1 doları geliri yoksulluk sınır olarak belirleyen Banka’nın verilerine göre, yoksulluk giderek azalmaktadır. “Ancak hâlâ dünyadaki 6 kişiden biri, yeterli besin, temiz su, güvenli barınma ve hijyen gibi koşulları karşılamaktan yoksun.”²²⁶ Bu durumdaysa, Dünya Bankası’nın verilerine güvenmek pek de mümkün olmamaktadır.

²²¹ Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan, a.g.m. ss.67, 68 ,69

²²² [http://www.denizfeneri.org.tr/icerik.asp?kategori=kurumsal\(16.08.06\)](http://www.denizfeneri.org.tr/icerik.asp?kategori=kurumsal(16.08.06))

²²³ Orhan Türk Doğan, “Türk Toplumunda Yoksulluk Kültürü,” **Yoksulluk Yazıları**, der. Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, 2003, s.105

²²⁴ Yasemin Özdek, a.g.m., ss.2,3

²²⁵ George Soros, **Küreselleşme Üzerine**, I. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları:35, 2003, s.67

²²⁶ Hikmet B.Çağlayan, “Yaşamla Yokoluş Arasındaki İnce Çizgideyiz,” **Hürriyet Gazetesi**, (04/12/06)

Güney Afrika'daki Dünya sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde açıklanan verilere göre, günlük 1 doların altında yaşayan, dünyada 1 milyar üstünde insan bulunmaktadır.²²⁷

TABLO – 19
BÖLGELERE GÖRE GELİR AÇISINDAN YOKSULLUK
(1987 – 1998)

	Günde 1 \$'dan daha az gelikle yaşayanların sayısı (milyon)				
Bölge	1987	1990	1993	1996	1998
Doğu Asya ve Pasifik	417,75	452,4	431,9	265,1	278,3
Çin hariç	114,1	92,0	83,5	55,1	65,1
Avrupa ve Merkezi Asya	1,1	7,1	18,3	23,8	24,0
Latin Amerika ve Karayip	63,7	73,8	70,8	76,8	78,2
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	9,3	5,7	5,0	5,0	5,5
Güney Asya	474,4	495,1	505,1	531,7	522,0
Alt Sahra Afrika'sı	217,2	242,3	273,3	289,0	290,9
Toplam	1183,2	1276,4	1304,3	1190,6	1198,9
Çin hariç	879,8	915,9	955,9	980,5	985,7
	Günde 1 \$'dan daha az gelikle yaşayan nüfusun oranı %				
Doğu Asya ve Pasifik	26,6	27,6	25,2	14,9	15,3
Çin hariç	23,9	18,5	15,9	10,0	11,3
Avrupa ve Merkezi Asya	0,2	1,6	4,0	5,1	5,1
Latin Amerika ve Karayip	15,3	16,8	15,3	15,6	15,6
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	4,3	2,4	1,9	1,8	1,9
Güney Asya	44,9	44,0	42,4	42,3	40,0
Alt Sahra Afrika'sı	46,6	47,7	49,7	48,5	46,3
Toplam	28,3	29,0	28,1	24,5	24,0
Çin hariç	28,5	28,1	27,7	27,0	26,2

Kaynak : World Bank, World Development Report 200/2001: Attacking Poverty, New York'dan aktaran Ayşe Meral Uzun, "Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası," Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, cilt-4, No.2 (2003), s.158

Tablodan da görüleceği üzere, yıllar itibariyle; Avrupa ve Merkezi Asya'da ilk yıllarda çok olan yoksulluk zamanla bariz bir şekilde artarken, Doğu Asya ve Pasifik'de ise ilk yıllarda çok olan yoksulluk zamanla azalmıştır. Diğer ülkelerde ise ufak farklarla kimi zaman azalışlar kimi zaman artışlar yaşanmıştır. Sonuç olarak görülmektedir ki, istisnai durumların haricinde yoksulluk halâ ortadan kaldırılamamıştır. Bu sebeple "...BM Genel Sekreteri Kofi Annan, Milenyum Zirvesi'ndeki kalkınma hedeflerine ulaşılması için gelişmiş ülkelerin yıllık yardımlarını iki katına (100 Milyar \$) çıkarması gerektiğini vurgulamıştır. "²²⁸ Dünya Bankası'da buna benzer bir vurgulama yapmıştır. Ancak yapılan bu vurgulamalar yeterli değildir. Tüm bunlara rağmen, yoksulluğu ortadan kaldıracak etkili sonuçlar ortada görülmemektedir.

Özellikle IMF ve Dünya Bankası'nın, gelişmekte olan ülkelerin yoksulluktan çıkmalarına yönelik ciddi atılımlar yaptığını söylemek mümkün değildir. Bu ülkelerin

²²⁷ Ayşe Meral Uzun, "Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası," Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, cilt4, No.2 (2003), s.158

²²⁸ Ayşe Meral Uzun a.g.m., s.159

kalkınmalarını sağlayacak hiçbir altyapı çalışması yapılmamaktadır. Bunun yerine 1980’lu yıllarda başlayan neo-liberal politikalara uyumu sağlayacak programlara yer verilmiştir. Yapısal Uyum adı verilen bu programlar da, ülkeleri, kamusal etkinliği azaltıcı tedbirler uygulatarak zayıflatmaktadır.

Ülkelerin alım güçlerini düşüren, borçlarını artıran, işsizliği körükleyen ve yoksulluğu kronik hale getiren uyum programları gelişmekte olan ülkeleri gitgide kendisine bağımlı kılmaktadır.²²⁹ Zira yapısal uyum programlarını uygulayan pekçok ülke ekonomik çöküşün eşiğine gelmiştir. Ulusal paraları, bu programın verdiği kredi adı altındaki borçların ağırlığı altında ezilmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin dış borçlarını gösteren tabloya bakıldığında durum daha net görülür.

TABLO – 20
GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERİN DIŞ BORCU
(Milyar ABD \$)

YILLAR	Toplam Dış Borç	Uzun Vadeli Borç	Kısa Vadeli Borç	IMF Kredisi Kullanımı
1980	658	481	164	12
1981	672	498	159	14
1982	745	557	168	20
1983	807	633	140	33
1984	843	675	132	36
1985	990	809	141	40
1986	1218	996	179	43
1987	1369	1128	198	43
1988	1375	1127	213	35
1989	1427	1151	244	32
1990	1539	1226	278	35
1991	1627	1286	303	38
1992	1696	1328	329	38
1993	1812	1424	349	39
1994	1945	1538	366	41

Kaynak Dünya Bankası, World Debt Tables, farklı sayılar, Washington D.C’den aktaran Michel Chossudovsky, Yoksulluğun Küreselleşmesi, Çev. Neşenur Domanıç, 1. Basım, İstanbul: Çivi Yazıları, 1998, s.154

Bu ülkelerin toplam dış borçlarının yanısıra, uzun ve kısa vadeli borçları ile IMF kredisi kullanımları da 1980’den uluslararası finans kurumları tarafından ek yükümlülükler ve Brethon Woods kuruluşları tarafından da sıkı denetim demektir. Üstelik alınan bu borçlarda kolay kolay yatırıma yönlendirilememektedir. Sadece tüketim malı ithalatını artırarak bütçeyi yormaktadır.²³⁰ Ülkeleri böyle bir borç batağına saplayan bu programların kalkınmayı sağlama adı altında 3. Dünya ülkelerine dayatılması da başka

²²⁹ Michel Chossudovsky, **Yoksulluğun Küreselleşmesi**, 1. Basım, Çivi Yazıları:41, 1998, s.37

²³⁰ Michel Chossudovsky, a.g.e., ss.60,61

amaçların varolduğunu şüphesini uyandırmaktadır. Zira yapısal uyum politikalarını uygulamaya başlayan ülkeler yavaş yavaş ekonomik çöküntüye uğramaktadır. Bir yandan alınan borçlar, hükümetler tarafından boşa harcanmakta ve yatırıma yönlendirilerek telafi edilemediği için de katlanarak büyümektedir. Ülkeleri bu kısır döngüden kurtarmanın yolu, yapısal uyum programlarını bir yana bırakarak, daha kalıcı çözümler aramalarını sağlamaktadır. Yani; serbest piyasa ekonomisi odaklı ama sosyal güvenliğini sağlama konusunda devlet müdahalecilğini hisseden, üretimde verimliliğini sağlama politikalarını benimsemiş ve bunun için altyapı çalışmalarını hızlandırmış, yolsuzlukları önleyecek kamu giderleri politikaları geliştirmiş ve gelir dağılımında adaletsizlikle işsizliği birlikte önlemeye yönelmiş para maliye politikalarıyla yoksulluk kısır döngüsü kırılabilir.

Özetle: Yoksulluk, hem içerden hem de dışardan farklı pekçok faktörün etkisi ile gelişip yayılmaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ayrımı da yapmadan hemen her ülkede görülen yoksulluk, küreselleşme sürecinin getirdiği keskin rekabet sebebiyle özellikle gelişmekte olan ülkelerde yoğunlaşmıştır. 2000 yılında hazırlanmış olan İnsani Gelişme Raporuna göre; dünyanın ilk %20’lik kesimindeki fakirler, toplam gelirin %1’ini elde ederlerken ilk % 20’lik kesimindeki zenginlerse, toplam gelirin %80’ininden fazlasına sahip olmaktadır.²³¹ Ayrıca, 1999 ve 2000 yıllarına ait Dünya Kalkınma Raporu’na göre dünyadaki yoksul sayısının 2015’te 2 milyara yaklaşacağı düşünülmektedir.²³² Bunun en önemli sebebi ise fakir kabul edilen nüfusun dünya üretiminin sadece %6’sını gerçekleştirmesidir.²³³ Üretimden tüketime pekçok konuda büyük bir kesimi, imkanlarını daraltarak mağdur eden küreselleşme sürecinin yoksulluk konusunda önemli bir pay sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı UNCTAD’ın 1997 yılında hazırladığı raporda da küreselleşmenin, gelir dağılımı farklılıklarını artırmak ve emek piyasalarının yapısını bozmak suretiyle pekçok olumsuzluk yarattığı ortaya konmuştur.²³⁴ Ulusal kararların artık IMF ve Dünya Bankası gibi küreselleşme süreci ile birlikte gelen kuruluşlarla ortak olarak alınması buna önemli bir sebep teşkil etmektedir.²³⁵ Özellikle, küreselleşmeyle gelen kuruluşların önerdiği neo-liberal politikaların ulusal kararlarda yer

²³¹ Erhan Erken, “Dünya Sistemi ve Yoksulluk İlişkisi,” **Yoksulluk Yazıları**, der. A.E.Bilgili ve İ.Altan, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışa Derneği, 2003. s.311

²³² Halil Mutioğlu, “Sefaletin Küreselleşmesi,” **Yoksulluk Yazıları**, der. A.E.Bilgili ve İ.Altan, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışa Derneği, 2003. s.304

²³³ Durmuş Hocaoglu, “Küreselleşme, Küresel Köy, Küresel Yağma ve Küresel Yoksulluk,” **Yoksulluk Yazıları**, der. A.E.Bilgili ve İ.Altan, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışa Derneği, 2003. s.291

²³⁴ Nesrin Kale, “İnsan Hakları Bağlamında Yoksulluk,” **Yoksulluk Yazıları**, der. A.E.Bilgili ve İ.Altan, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışa Derneği, 2003. s.73

²³⁵ <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/ikinci-bol/globalles-yoksulluk.pdf>(15.05.06)

edinmesi sanayileşmenin arka plana atılarak istihdamla birlikte gelir dağılımının da bundan olumsuz etkilenmesine yol açmıştır.²³⁶

Tüm bu sebeplerden ötürü yoksulluk dışardan gelen pekçok faktörün etkisinde kalmakta ve iç faktörlerle de birleşerek çok daha tehlikeli boyutlara ulaşmaktadır.

Sonuçta; yoksullukla mücadele için bu konuda ulusal anlamda izlenecek ciddi politikalar belirlenmeli ve devletin hangi aşamalarda devreye girmesi gerektiği kararlaştırılmalıdır.²³⁷

²³⁶ Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder, **ODTÜ Gelişme Dergisi**, 30(1-2), 2003, s.123

²³⁷ Çoşkun Can Aktan, “Yoksulluk Sorunun Nedenleri veYoksullukla Mücadele Stratejileri,” **Yoksulluk Yazıları**, der. A.E.Bilgili ve İ.Altan, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışa Derneği, 2003. s.159

SONUÇ

Dünyadaki ekonomik dengeleri değiştirecek kadar etkili olan küreselleşme süreci pek çok sorunu beraberinde getirmiştir. Dünya Bankası ve IMF gibi kuruluşların aracılığıyla piyasalar üzerinde söz sahibi olan bir grup ortaya çıkarılmıştır. Yapısal uyum adı verilen bu politikalar gelişmekte olan ülkelere çeşitli koşullar dayatılmasına da zemin hazırlamıştır. Bu koşullarla, gelişmekte olan ülkelerin dış borca bağımlılıkları artırılmış, bağımlılıkları arttığı ölçülerde de yoksullaştırılmışlardır. Çok uluslu şirketlere ucuz emek gücü ve kârlı ticaret sağlama amacını güden uyum politikalarının getirdikleri, ülkelerarası dış ticaretin yayılması konusunda yeni bir dünya düzeninin ortaya çıktığının habercisi olmuştur. Çok uluslu şirketlerin lehine işleyen yapı, finansal liberalizasyonu bir araç olarak kullanmış, gelişmekte olan ülkeler sonuçta zararlı çıkacakları yapının içerisine zorla katılarak, çok uluslu şirketlerin maximum kâr hedeflerine hizmet eden diğer araçlar gibi kullanılmışlardır.

Yoksulluk, bu süreçte ortaya çıkan ve sürecin içerisinde göz ardı edilen bir konu olarak gündeme gelmiştir. Sorunları önemsenilmemiş, hatta, zenginler daha da zenginleşsinler diye istismar edilmiş olan yoksul kesim dünyanın gelişmiş ülkelerinin bir ayıbı olarak görülmüş ve her fırsatta çeşitli şekillerde dile getirilmiştir.

Gelişmiş ülkeler, üzerlerinde kalan bu ayıptan kurtulabilmek için çeşitli yoksulluk zirveleri düzenlenmiş ve yoksulluğa karşı bazı çözüm yolları bulunmaya çalışılmıştır. Bu çözüm yollarının başında da dış yardımlar gelir. Oysa ki dış yardımlar, hükümetler tarafından verimli alanlarda kullanılmadığı zaman, yoksulluğu daha da körükleyici unsurlar olmaktadır. Bir yandan dış borçlarını ödeyebilmek için yapısal uyum politikalarının dayattığı koşulları yerine getirmeye çalışan ülke hükümetleri, bir yandan da koşulsuz dış yardımlar aldıklarında, bunları hangi alanlarda değerlendireceklerini şaşırmakta, sonuçta da bu yardımlar, belli grupların iktidarını korumak amacıyla harcanmaktadır. Buna bağlı olarak yoksullara yapılan yardımların, beklenen amaçlara hizmet edemez bir hale geldiği görülmektedir. Her durumda anlaşılmaktadır ki, yoksulluk,

günümüz şartlarında kolay kolay ortadan kaldırılabilecek bir sorun değildir. Çözüm yollarına bakıldığında, ya gelişmiş olan ülkelerin ciddi çalışmalarla neo-liberal politikaların etkilerini hafifletecek somut tedbirler geliştirmeleri ya da gelişmekte olan ülkelerin kendi iç dinamiklerini verimli bir şekilde harekete geçirerek sürdürülebilir bir büyüme hızı yakalamaları gerekmektedir. Büyümeyi sağlayacak olan ekonomik tedbirler bu sebeple önem kazanır. Yoksulluğun içinden çıkılmaz bir hal almasına zemin hazırlayan etkenleri ortadan kaldırarak kolayca çözümlenmelerini sağlar. Bu şekilde büyük ekonomik sorunların da zararlarını azaltır. Yalnız bilinmesi gereken bir nokta vardır ki o da, büyümenin, yoksulluğun çözümünde tek başına yeterli olmadığıdır. Büyümenin fonksiyonu, istihdam sahaları açarak işsizliği azaltmak ve kişi başına düşen milli geliri artırmaktır. Böylelikle ulusal zenginlik sağlanır ve yoksulluk da azaltılabilir. Ancak yoksulluğun, bu şekilde tümüyle ortadan kaldırılması mümkün değildir. Pekçok makro ekonomik ve sektörel veriden bakıldığında geniş tabanlı bir boyutunun bulunduğu ve çözümünün sadece ekonomik büyümeye dayalı olmadığı anlaşılır. Aynı zamanda sosyo-ekonomik-politik yönlerden farklı açılımları bulunan bir insanlık sorunu olması dolayısıyla da global eksenli ele alınması gerekmektedir. Üretim ağlarının ülkelerin kendi ulusal çizgilerinden çıkıp uluslararasılaşması ise buna önemli bir sebep teşkil eder. Ülkeler ticaretlerini serbestleştirdikleri ve birbirlerine çeşitli örgütlenmeler vasıtasıyla bu konuda kolaylıklar sağladıkları için, oluşan yeni düzen kendi dezavatajlarını da beraberinde getirmiştir. Ticaretin liberalizasyonu, ülkelerin yerli sanayilerini koruyan kısıtlamaları ortadan kaldırarak ulusal girişimciyi de dev bir rekabetin ortasına bırakmıştır. Bu rekabetten güçlü olanlar daha çok güçlenerek çıkmışlar zayıf olanlarsa başarısız olmuşlardır. Sonuçta liberal ekonomik öğretinin özü yansıtılmamış ve liberalizmle hiçbir bağlantısı olmayan liberal görünümlü politikaların izleri ortaya çıkmıştır. İşte bu politikalara literatürde neo-liberal politikalar denilmektedir.

Neo-liberalizm, liberal ekonominin gereklerini yerine getirirken bunu farklı amaçlarla gerçekleştiren bir akımdır. Bu akım, ticarete liberalizasyonu savunurken liberal ekonomik öğreti gibi ülkelerin birbirlerini olumsuz etkilemeden bunu gerçekleştirmelerine ise sıcak bakmaz. Çünkü neo-liberalizme göre, birilerinin zenginleşmesi diğerlerinin fakirleşmesiyle paralel seyrete dahi bu doğal sayılır ve ticaretten zenginlik de fakirlik de ortaya çıkması mümkündür. Eğer zenginlik ortaya çıkıyorsa doğru, fakirlik ortaya çıkıyorsa ise yanlış politikalar kullanılıyordur. Yani neo-liberalizm kendi görüşlerini liberal ekonominin bir uzantısıymış gibi sunmaktadır. Oysa durum görüldüğünden farklıdır. Liberal öğreti bütün ülkelerin zenginleşmelerinin yolunu göstermeye çalışmakta,

neo-liberal öğreti ise sadece çok uluslu şirketler gibi belli örgütlenmelerin merkezinde bulunan çıkar gruplarının zenginleşmelerinin yolunu göstermeye çalışmaktadır. Bunu da insanlık adına sarf edilen bir çaba gibi lanse etmektedir.

Sonuçta, araya ne kadar sivil toplum kuruluşu veya ekonomi politikası girerse girsin, yoksulluğu tam olarak kökünden çözememektedir. Çünkü yoksulluk, küreselleşme süreciyle artık dünyaya mal olmuş ve sadece ülkeler arası ortak bir çabayla çözülebilecek global bir sorun haline gelmiştir. Dolaylı ve dolaysız yollar ise, ancak bu çabayla birlikte devreye girdiği takdirde kökten bir çözüm olarak işe yaramakta ve dünyayı bu şekilde, yoksulluk illetinden kurtarması mümkün olmaktadır.

KİTAPLAR

- Aren, Sadun. **İstihdam, Para ve İktisadi Politika**, Ankara: Savaş Yayınları , 10.Baskı, 1992.
- Arslan, Osman. **Kurumsal ve Tarihsel Aşamalarıyla: Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği**, İstanbul: Bayrak Yayınları, 2001.
- Başkaya, Fikret. **Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü**, İmge Kitabevi Yayınları, 2.Baskı, 1997.
- Chossudovsky, Michel. **Yoksulluğun Küreselleşmesi**, Çivi Yazıları:41, 1. Basım, 1998.
- Dumanlı, Recep. **Yoksulluk ve Türkiye'deki Boyutları**, Ankara, Yayın No: DPT: 2449, 1996.
- Gönel, Aydın ve Hasan Acılar. **Önde Gelen STK'lar**, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1998.
- Hiç, Mükerrerem. **Kapitalizm-Sosyalizm-Karma Ekonomi ve Türkiye**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınlarından No: 2655, İktisat Fakültesi No: 449, 3.Baskı, 1979.
- İlkin, Akın. **Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi**, İ.Ü.İktisat Fak., İstanbul: Yön Ajans, 1988.
- İşgüden, Tamer. Hüsnü Erkan, Mustafa Pirili, Mehmet Türkay, Hatice Kurtuluş, Tülay Ceylan, Fuat Ercan,. **Gelişme İktisadı: Kuram-Eleştiri-Yorum**, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 1995.
- Jones, I.Charles. **İktisadi Büyümeye Giriş**, ed. Saadet Özkal, çev. Sanlı Ateş ve İsmail Tuncer, İstanbul: Literatür Yayınları.
- Karakayalı, Hüseyin. **Makro Ekonomi**, Manisa: Emek Matbaası, 2002.
- Kaynak, Muhteşem. **Kalkınma İktisadi, 2003-2004 Dönemi Ders Notları**, Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F.
- Kazgan, Gülten. **Küreselleşme ve Ulus Devlet: Yeni Ekonomik Düzen**, İstanbul: Bilgi İletişim Grubu Yayıncılık .
- Lipsey, G.Richard. Peter O.Steiner, Douglas D.Purvis., Paul N.Courant, **İktisat-1**, Bilim-Teknik Yayınevi.
- Mütercimler, Erol. **Geleceği Yönetmek: Yüksek Stratejiden Etki Odaklı Harekata**, Alfa Yayınları 1677, 1. Basım, Mart 2006
- Oyan, Oğuz. **Türkiye Ekonomisi: Nereden Nereye?**, Ankara: İmaj Yayıncılık, 1998.
- Parasız, İlker. **Modern Büyüme Teorileri**, Ezgi Kitabevi Yayınları, 1997.
- Rivero, de Oswaldo. **Kalkınma Efsanesi: XXI yüzyılın Bağımsız Yaşayamayan Ekonomileri**, İstanbul: Çitlembik Yayınları, 2003.

- Savaş, F.Vural. **Kalkınma Ekonomisi**, Ar Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 3.Baskı, 1982
- Savaş, F.Vural. Ergül Han ve Ayten Ayşen Kaya, **İktisadi Kalkınma**, Eskişehir: Anadolu Üniveristesi Yayınları No: 1121, 1999.
- Show, G.K. **Maliye Politikası**, İstanbul: İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, 1975.
- Skousen, Mark. **Modern İksisadın İnşası**, Ankara: Liberte Yayınları , 1. Baskı, 2003
- Soros,George. **Küreselleşme Üzerine**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları:35, 1. Baskı, 2003.
- Stewart, Frances. **Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, 1995.
- Şahin, Çiğdem. **Kapitalizm ve Yoksulluk**, Çivi Yazıları
- Şahin Hüseyin, **Türkiye Ekonomisi**, Bursa : Ezgi Kitabevi Yayınları, 2000.
- Şatıroğlu, Kadir. **Çok Uluslu Şirketler**, Ankara Üniversitesi: S.B.F., Yayınları: 536, 1984.
- Şenses, Fikret. **Kürselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk**, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2001.

MAKALELER

- Avcı, Nazmi. “Yükselen Bir Değer (!) olarak Yoksulluk ve Türkiye,” **Yoksulluk Yazıları**, 1.Cilt, der. Ahmet Emre .Bilgili ve İbrahim Altan, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği , 2003.
- Aktan, Çoşkun Can. “Yoksulluk Sorunun Nedenleri veYoksullukla Mücadele Stratejileri,” **Yoksulluk Yazıları**, A.E.Bilgili ve İ.Altan, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışa Derneği, 2003.
- Bağdadioğlu, Enis. “Yoksulluk Sınırı ve Asgari Ücret,” **Yoksulluk ve Sivil Toplum Kuruluşları**, 2. Cilt, der. Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, 2003
- Bağdadioğlu, Necmiddin ve Orhan Çakmak. “Yoksulluk ve Kapitalizm: Türkiye’deki Yoksulluk Meselesinin Çözümünde Devlete Düşen Görevler,” **Yoksulluk ve Devlet**, 1. Cilt, der. Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, 2003.

- Bilgili, Ahmet Emre ve İbrahim Altan. “Bir Yardım Yönetimi Modeli: Deniz Feneri Örneği,” **Yoksulluk ve Sivil Toplum Kuruluşları**, 2. Cilt, der. Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, 2003.
- Buğra, Ayşe ve Çağlar Keyder. **ODTÜ Gelişme Dergisi**, 30 (1-2), 2003.
- Cole, Ken. “Giriş,” **Globalizasyonun Yansımaları**, Ed. Uğur Selçuk Akalın, İstanbul: Donkişot Yayınları
- Çakır, Özlem. “Sosyal Dışlanma,” **Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt4, No:3 (2002)
- Dansuk, Ercan. “Yoksullukla Mücadelede Kuramsal Kapasitenin Geliştirilmesi,” **Yoksulluk ve Devlet**, 1. Cilt, der. Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, 2003.
- Davenport, M.W.S. “Yardım Dağılımı ile ilgili İktisadi Siyaset,” **İktisadi Gelişme ve Dış Yardım**, çev. Önder Arı, İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1969
- Erözden, Ozan. “STK’lar ve Hukuki Çerçeve Yenilik Talepleri Üzerine Notlar,” **Merhaba Sivil Toplum**, der. Taciser Ulaş, Helsinki Yurttaş Derneği Yayın Dizisi – 10, İletişim Yayınları.
- Erken, Erhan. “Dünya Sistemi ve Yoksulluk İlişkisi,” **Yoksulluk Yazıları**, 1. Cilt, der. A.E.Bilgili ve İ.Altan, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışa Derneği, 2003.
- Gündoğan, Naci. “Yoksullukla Mücadelede İstihdam Politikalarının Rolü ve Önemi,” **Yoksulluk Yazıları**, 1. Cilt, der. Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, 2003.
- Hocaoğlu, Durmuş. “Küreselleşme, Küresel Köy, Küresel Yağma ve Küresel Yoksulluk,” **Yoksulluk Yazıları**, 1. Cilt, der. A.E.Bilgili ve İ.Altan, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışa Derneği, 2003.
- Jones, Lloyd. “Zamanımızda Sanayileşmiş Ülkeler Tarafından Yapılan Yardımlar,” **İktisadi Gelişme Dış ve Yardım**, çev. Önder Arı, İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1969
- Kale, Nesrin. “İnsan Hakları Bağlamında Yoksulluk,” **Yoksulluk Yazıları**, 1. Cilt, der. A.E.Bilgili ve İ.Altan, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışa Derneği, 2003.
- Kaplan, Muhittin. “Gelişmekte Olan Ülkelerin Özellikleri,” **Kalkınma Ekonomisi: Seçme Konular**, der. Sami Taban ve Muhsin Kar, Bursa: Ekin Kitabevi, 2004.
- Kar, Muhsin ve Seyhan Taş. “İktisadi Kalkınmada Para ve Sermayenin Yeri,” **Kalkınma Ekonomisi**, der. S. Taban ve M.Kar, Ekin Kitabevi, 2004.

- Karacor, Zeynep ve Ayşegül Atabey. “Türkiye Ekonomisinde Uygulanan İstikrar Politikalarının Tarihsel Süreç İçerisinde Analizi ve Bu Süreç İçerisinde Karar Birimlerinin Rolü,” **S.Ü. Sosyal Bilimler M.Y.O. Dergisi**, Cilt 4, No.1 (2001)
- Karataş, Kasım. “Yoksulluk-Yoksullukla Savaşımında Etik Boyut: Bir Sosyal Hizmet Yaklaşımı,” **Yoksulluk Yazıları**, 1.Cilt, der. Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, 2003.
- Kuyurtar, Erol. “Mutlak Yoksulluğa İlişkin İki Etik Yaklaşım,” **Yoksulluk Yazıları**, 1. Cilt, der. Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, 2003.
- Küçükkalay, A. Mesud ve Kemal Türkcan. “Nüfus ve Kalkınma,” **Kalkınma Ekonomisi: Seçme Konular**, der. Sami Taban ve Muhsin Kar, Bursa: Ekin Kitabevi, 2004
- Mutioğlu, Halil. “Sefaletin Küreselleşmesi,” **Yoksulluk Yazıları**, 1. Cilt, der. A.E.Bilgili ve İ.Altan, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışa Derneği, 2003.
- Özbudun, Sibel. “Küresel Bir Yoksulluk Kültürü mü?” **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**, der. Yasemin Özdek, Ankara: TODAİE Yayın No; 311; 2002.
- Özbilen, Şevki. “Vergilerin Esnekliği Açısından Vergi ile Konjonktür Arasındaki İlişkiler,” **Hazine ve Dış Ticaret Dergisi**, (1993/3)
- Özdek, Yasemin. “Küresel Yoksulluk ve Küresel Şiddet Kıskaçında İnsan Hakları,” **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**, (der.) Yasemin Özdek, Ankara: TODAİE Yayın No:311, 2002.
- Özel, Hüseyin. “Yoksulluk ve Piyasa Ekonomisi,” **Asomedy Dergisi**, (2005).
- Özey, Ramazan. “Yoksulluk Coğrafyası,” **Yoksulluk Yazıları**, 1. Cilt, der. Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, 2003.
- Seyyar, Ali. “Sosyal Siyaset Açısından Yoksulluğa Karşı Mücadele,” **Yoksulluk Yazıları**, 1. Cilt, der. Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, 2003.
- Sezer,Birkan Uysal. “Büyük Devlet, Küçük Devlet Tartışması,” **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 25, No.4 (1992)
- Soyak, Alkan. “Giriş,” **Küreselleşme: İktisadi Yönelimler ve Sosyopolitik Karşıtlıklar**, İstanbul: Om Yayınevi, 2002

- Şen, Hüseyin. Tolga Saruç ve Abdullah Keskin. “İktisadi Kalkınmanın Finansmanı,”
Kalkınma Ekonomisi: Seçme Konular, der. Sami Taban ve Muhsin Kar, Bursa:
Ekin Kitabevi, 2004
- Şenses, Fikret. “Neoliberal Küreselleşme Kalkınma için Bir Fırsat mı, Engel mi?”
Kalkınma ve Küreselleşme, der. Saniye Dedeoğlu ve Turan Subaşat, İstanbul:
Bağlam Yayıncılık, 2004.
- Taban, Sami ve Muhsin Kar. “Beşeri Sermaye ve Kalkınma,” **Kalkınma Ekonomisi**, der.
S.Taban ve M.Kar, Ekin Kitabevi, 2004
- Türkdoğan, Orhan. “Türk Toplumunda Yoksulluk Kültürü,” **Yoksulluk Yazıları**, 1. Cilt,
der. Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan, Deniz Feneri Yardımlaşma ve
Dayanışma Derneği, 2003.
- Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği TOBB
Yayınları No: Genel: 244; Böm:8, **Vergi Özel İhtisas Komisyonu Raporu**,
Ankara, 1992.
- Uzun, Ayşe Meral. “Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası,” **Cumhuriyet Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 4, No.2 2003.
- Yılmaz, Cevdet. “Küreselleşme ve 1980 sonrası Hükümet Programlarında Yoksulluk
Söyleminin Gelişimi,” **Yoksulluk ve Devlet**, 1. Cilt, der. Ahmet Emre Bilgili ve
İbrahim Altan, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, 2003.

SÜRELİ YAYINLAR

- Çağlayan, B.Hikmet. “Yaşamla Yokoluş Arasındaki İnce Çizgideyiz,” **Hürriyet Gazetesi**,
(04/12/06)
- Kumcu Ercan, “İstihdam Maliyetini Düşürmek,” **Hürriyet Gazetesi**, (22.12.2005)
- Kumcu, Ercan “Ekonomik İstikrara Örnek: Şili,” **Hürriyet Gazetesi**, (27.04.2006)
- Kumcu,Ercan “Optimum Döviz Rezervi Düzeyi,” **Hürriyet Gazetesi**, 03.03.2006

WEB SAYFALARI

<http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/ikinci.bol/niçin-milletler-zengin.pdf>.
(5.3.2006)

<http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/anasayfa-yoksulluk.htm>. (11/03/06)

<http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/ucuncu-bol/erdogan.pdf> (11.03.06)

<http://www.worldbank.org.tr/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/TURKEYE>

XIN/O,contentMDK:20167472~menu

http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_Gazete/senses_31Ocak05.pdf

<http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/birinci-bol/aktan-piyasa-basarisiz.pdf>
(15/05/2006)

<http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/birinci-bol/aktan-vural-makro-ekonomi.pdf>
(15/05/2006)

http://www.ssk.gov.tr/wps/portal/!ut/p/_s.7_0_A/7_0_DF?cpid=267(16.08.06)

<http://www.denizfeneri.org.tr/icerik.asp?icerik=SivilToplum2>(17.08.06)

http://www.dunyagazetesi.com.tr/news_display.asp?upsale_id=241448&dept_id=20(16.08.06)

<http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/ikinci-bol/globalles-yoksulluk.pdf>(15.05.06)

<http://www.tekstilisveren.org.tr/dergi/2003/kasim/arastirma.html>.(15.08.06)

http://www.isguc.org/arc_view.php?ex=239, (10.07.05)

<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/askeriaslan.htm>(10.09.05)

<http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&cid=95> (10.11.05)

<http://www.isguc.org/arc-view.php?ex=44> (05.03.06)

<http://ankara.spo.org.tr/haber/php/sgoster.php?id=21>,(05.03.06)

<http://www.ramazanozey.net/yazilar/yazidetay.asp?id=148>(11.03.06)

PK:413765~page PK:1497618~piPK:217854(01.05.2006)

<http://turan.tc/orkun/kureselleşme.htm>(15.05.06)

http://www.sydtf.gov.tr/sydtf_yapisi.html(24.07.2006)

http://www.alomaliye.com/issizlik_sigortasi.htm(15.08.06)

<http://www.memurlar.net/haber/20645/>(16.08.06)

<http://www.ntvmsnbc.com/news/328439.asp>(16.08.06)

<http://www.informag.com.tr/content/27345>(16.08.06)
<http://aksam.com.tr/haber.asp?a=49212,6>(16.08.06)
<http://www.belgenet.com/yasa/k4447g.html>(16.08.06)
http://www.cankaya.gov.tr/tr_html/DDK/syd.htm(16.08.06)
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=135936> (16.08.06)
<http://www.sufizmveinsan.com/arastirma/mikrokredi.html>. (16.08.06)
<http://www.samanyoluhaber.com.tr/ekonomi/a.6390.html>. (16.08.06)
http://www.kedv.org.tr/kedv_programlar/maya.html.(16.08.06)
<http://www.denizfeneri.org.tr/icerik.asp?kategori=kurumsal>(16.08.06)
http://www.bilgiyönetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=239(06.09.06)
<http://www.metinberber.ktu.edu.tr/linkler/gdag/doc>(06.09.06)
http://www.mahfiertilmez.nom.tr/kose_sozluk.htm(06.09.06)
<http://www.turkyasam.com/showthread.php?t=472180>(08.09.06)